

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Havva AYDEMİR

YAŞLI KADIN ANLATILARINDA “KADINLIK” İNŞASI:
ZOR HAYATIN KADINLARI (MUŞ İLİ ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2024

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Havva AYDEMİR

YAŞLI KADIN ANLATILARINDA “KADINLIK” İNŞASI:
ZOR HAYATIN KADINLARI (MUŞ İLİ ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Rukiye SATILMIŞ

MUŞ-2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	V
ÖN SÖZ.....	VII
TABLOLAR DİZİNİ	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET: BİR KAVRAMIN SOYKÜTÜĞÜ

1.1. CİNSİYET VERSUS GENDER SOSYOLOJİK İZLEKLER.....	4
1.2. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMININ KÖKENİ	4
1.3. TOPLUMSAL CİNSİYET VE YENİ GÜZERGÂHLARI	7
1.4. CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET AYRIMI “BİYOLOJİ VE SOSYOLOJİ YOL AYRIMI”	11
1.5. FEMİNİZMLE GELEN CİNSİYET TARTIŞMALARI VE SOSYOLOJİNİN KONUMLANIŞI	13
1.6. CİNSİYET ROLLERİ VE ALGILANIŞI “GÜNDELİK YAŞAMIN AÇIK VE GİZİL İKTİDARLARI”	18

İKİNCİ BÖLÜM

KADINLAR VE KADINLIK HALLERİ: TÜRKİYE’DEN GÖRÜNÜMLER

2.1. KADIN OLMANIN DAYANILMAZ ZORLUĞU	26
2.2. KADIN VE KADINLIK ROLLERİ ÜZERİNE	26
2.3. KADIN DOĞMAK YAHUT OLMAK	33
2.4. “KADININ ADI YOK” MU? VİTRİNDEKİ KADIN MI? TÜRKİYE’DE KADININ DURUMU ÜZERİNE.....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE SAHA VERİLERİNİN ANALİZİ

3.1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	46
3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	46
3.1.2. Araştırmanın Sınırlılıkları	48
3.1.3. Araştırma Evren ve Örneklemi / Görüşmeci Demografik Bilgileri	49
3.1.4. Kuramsal Çerçeve: Fenomenoloji Yaklaşımı ve Toplumsal Tipler	51

3.1.5. Soru Formunun Tanıtılması.....	53
3.2. ARAŞTIRMA VERİLERİN ANALİZİ	54
3.2.1. “Zor Hayatın Kadınları” Bir Profil Çıkarma İşlemi	54
3.2.2. Çocuk Gelinler: “Küçük Küçük Verdiler, Evlilik Nedir Bilmezdim”	61
3.2.3. Bir Anne Tembihi: “Erkeğe Erkek Demişler Kadına Kadın: Seslenme!”	68
3.2.4. Kadına Yakışan: “Kadın Dediğin İffetli Olur”	73
3.2.5. Hayâl ve Hayat: “Hayâl Hep Kurarsın Ama Hani Ele Ne Geçer”	76
3.2.6. Keşkeler Evreni: Hayatın Da Hayâlin De Adı Yok.....	79
3.2.7. Roller Değişirken: Gelin ve Kayınvalide Denkleminde Yeni Sosyallikleri Anlamak	83
3.2.8. Zamane Kızları: “Eskiler Çok Eziyet Görürdü, Şimdikiler Rahatlar Ama Mutsuzlar”	90
3.2.9. Anne Mirası, Kader Çarkı: “Özür Dile Kocandan”	94
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA	104
EKLER.....	112

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAŞLI KADIN ANLATILARINDA “KADINLIK” İNŞASI:

ZOR HAYATIN KADINLARI (MUŞ İLİ ÖRNEĞİ)

Havva AYDEMİR

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Rukiye SATILMIŞ

2024, 123 sayfa

Bu çalışma, Muş ili özelinde geleneksel kadın tecrübesini anlamak amacıyla hazırlanmıştır. Taşra kültüründe yaşayan kadınların sosyal, kültürel, dini pratiklerinin kadınlar açısından ne gibi direnç mekanizmaları geliştirdiği ortaya konmak istenmiştir. “*Zor Hayatın Kadınları*” şeklinde bir kavramsallaştırma, kadını zor hayatın birincil öznesi olarak ele almayı gerekli kılmıştır. Öncelikli hedef, kendi zorlu hayat koşulları içerisinde bir hayat tecrübesi edinen ortalama altmış yaşlarındaki kadınların, tecrübeleri, hayata bakış açıları, içinde buldukları durumu yorumlama şekilleri, eşleri ve çevrelerinde yakinen iletişime geçtikleri aktörlerle kurdukları ilişkiler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu tez vasıtasıyla, “*zor hayat*” kavramının salt anlamından ziyade, kadına mahsus olan zoru belirlemek, kadınlık hallerini ve duygularını görünür kılmak ve son olarak yaşlı kadınların bugüne yönelik yaptıkları çıkarımlar ile kadınların deneyimlerinin kıyaslanması hedeflenmiştir. Çalışma üç bölüm olarak tasarlanmıştır. Birinci bölümde, kadın cinsini biyolojik tanımlama dışında sosyolojik açıdan da ele alabilmek adına sosyolojik ve feminist yaklaşımlar, bir takım kuram ve tanımlamalar ortaya konmuştur. Böylelikle ‘toplumsal cinsiyet’ kavramının kökeni ve tarihsel süreci ele alınarak irdelenmiş olup, kadını günümüz toplumsal yapı gerçekliğinde ‘kadın’ yapan unsurları, kimliğini inşa etme sürecinde etkin rol alan durumları ele alınmıştır. İkinci bölümde, toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin tamamlayıcı bir bölüm olarak kadın özelinde bir cinsiyet analizi yapılmıştır. Kadın ve kadınlık halleri ve duygularının toplumsal görünümünü yakalamak ve kadına özgün bir toplumsal çerçeve çıkarmak, Türkiye’deki kadın manzaralarına dikkatleri çekmek istenmiştir. Kadın ve kadınlığın inşası, toplumsal bir özne olarak kadın ve Türkiye’nin kadınları minvalinde geliştirilmiş başlıklarla bölüm tahkim edilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise nitel araştırma yöntemi ile

yaşlı kadınlarla görüşmeler yapılarak kadınların hayat hikayelerini dinleme yoluyla hayatlarını zorlaştıran cinsiyete ilişkin toplumsal kabulleri daha iyi anlamak ve yorumlayabilmek için saha araştırması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Sosyoloji, Yaşlı Kadın.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

CONSTRUCTION OF "WOMENNESS" IN OLD WOMEN'S NARRATIVES:

WOMEN OF HARD LIFE (MUŞ PROVINCE EXAMPLE)

Havva AYDEMİR

Advisor: Assistant Prof. Rukiye SATILMIŞ

2024, Page: 123

This study aims to understand the traditional women's experience in the province of Muş. It is aimed to reveal what kind of resistance mechanisms the social, cultural and religious practices of women living in provincial culture have developed for women. The conceptualization of "Women of a Difficult Life" made it necessary to address women as the primary subject of a difficult life. The primary objective is to examine in detail the experiences, perspectives on life, ways of interpreting the situation they are in, and the relationships they have established with their husbands and the actors around them with whom they are in close contact, of women in their sixty who have gained life experience within their own difficult living conditions. Through this thesis, it is aimed to identify the difficult life that is unique to women, to make visible the states and emotions of womanhood, and finally to compare the experiences of women with the inferences that older women make about the present. The study is designed in three parts. In the first part, sociological and feminist approaches, theories and definitions are presented in order to address the female gender from a sociological perspective rather than a biological definition. In this way, the origin and historical process of the concept of 'gender' is discussed and analyzed, and the elements that make women 'women' in today's social structure reality and the situations that play an active role in the process of constructing their identity are discussed. In the second part, as a complementary section on the concept of gender, a gender analysis was made specifically for women. The aim was to capture the social manifestations of women and femininity and their feelings and emotions, to draw a unique social framework for women, and to draw attention to women's landscapes in Turkey. The section was reinforced with titles developed around the construction of women and femininity, women as a social subject and women of Turkey. In the third and

final part of the study, field research was conducted to better understand and interpret the social assumptions about gender that make their lives difficult by listening to the life stories of women through interviews with elderly women using qualitative research method.

Key Words: Family, Gender, Older Women, Sociology, Women.

ÖN SÖZ

Hayat bir kitap olsaydı, kadınlar da bu kitabın önsözü olurdu sanırım. Nitekim herkesin hayatında kendini borçlu hissettiği, minnet duyduğu ya da sevdiği bir kadın muhakkak olmuştur. Bir kadın olarak da bu duygular evreninden ziyadesiyle nasibini almış biri olarak öncelikle beni yetiştiren eşsiz kadın, rahmetli annem Senem Kaplan'a sonsuz minnet ve hasret duyarken, tez yazma sürecimde bana ilham veren kayınvalidem Şerife Aydemir'e ne kadar teşekkür etsem yetmeyecektir, her ikisine de minnettirim. Belki zaman zaman vakitlerinden çaldığım ama sevgileri yüreğimde sonsuz gözümün nurları, ardım sıra gelen iki kızım Şerife Azra ve Edibe Zehra'nın da bu önsözdeki yerlerinin en güzel şekilde almasını diliyorum, bahtları ve yolları açık olsun.

Tez yazma sürecimde bana destek olan bir diğer değerli kadın Dr. Öğr. Üyesi Rukiye Satılmış, hocam ve danışmanım olarak bu süreçte yardım ve desteğini esirgemedi çok teşekkür ediyorum. Aynı şekilde yüksek lisans süresince katkı ve desteklerini hissettiğim bölüm hocalarımız Doç. Dr. Ejder Ulutaş, Dr. Öğr. Üyesi Yunus Anter, Doç. Dr. Ümmet Erkan ve Doç. Dr. Mehmet Ali Aydemir'e de teşekkür ederim. Bir parantez ile de özellikle ödeviyle tez konusunda bana ilham olan, her daim yardım eden, desteğini esirgemeyen ve ne zaman soracak sorum olsa güler yüzüyle bana zamanını ayıran değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Zelal Kızılkaya'ya çok teşekkür ederim.

Araştırmanın saha kısmını oluşturan, görüşmecileri bulmamda, onlarla temas kurmamda, görüşmeler esnasında kadınlarla bağ kurmamda Kürtçe-Türkçe tercümeleriyle bana yardımcı olan Muş Nizamülmülk Kız Anadolu İHL'deki sevgili öğrencilerime teşekkürü bir borç bilirim. Her biri kader çarkını kırmanın peşinde, kadınlığın izzet ve onurunu damla damla inşa çabasındaki öğrencilerimi hayat boyunca unutmayacağım ve onlarla gurur duyacağım.

Elbette, tek tek isimlerini anamasam da evlerini, gönüllerini, sofralarını bana açan, hikâyelerine ve gözyaşlarına ortak olduğum, yer yer kızları gibi nasihatlerine mazhar, yer yer dertlerine sırdaş olduğum, araştırmaya katılım sağlayan Muş'un güzel kadınlarına, zor hayatın kadınlarına ne kadar teşekkür etsem azdır, dilerim hayır dualarını alabilmişimdir. Ağzlarından çıkan hiçbir söz yere düşmesin diye çabaladım. Zira onları anlamak, hayatı yaşamak gibi değerliydi. Sırrına ermeden hayata veda eden kadınların ardından bin bir mahcubiyetle...

Muş-2024

Havva AYDEMİR

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Cinsiyete göre ilk evlenme yaşı, 2021	38
Tablo 2.2. Cinsiyete göre boşanma nedenleri, 2021	39
Tablo 2.3. Hanedeki işlerden genellikle sorumlu olan kişiler, 2021	40
Tablo 2.4. Cinsiyete göre bireylerin eğitimini yarıda bırakma nedenleri, 2021	41
Tablo 2.5. Cinsiyet ve yaş grubuna göre örgün ve yaygın eğitime katılım 2016-2022 ..	41
Tablo 2.6. Cinsiyete göre muhtemel eğitim süresinin en yüksek ve en düşük olduğu 5 il 2022	42
Tablo 2.7. İllere göre muhtemel eğitim süresinde cinsiyet eşitliği endeksi 2022	43
Tablo 2.8. Cinsiyete göre kadının çalışması ile ilgili algılar, 2021	44
Tablo 2.9. Görüşmeci listesi.....	50

GİRİŞ

“Yaşlı kadın anlatılarında ‘Kadınlık İnşası’: Zor Hayatın Kadınları: Muş ili Örneği” başlığını taşıyan bu çalışma, Muş ili özelinde geleneksel kadınlık tecrübesini anlamak amacıyla hazırlanmıştır. Kırsal nüfusun en yoğun olduğu şehirlerden biri olarak Muş ve çevresinin Türkiye için taşra olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu zaviyede çalışmada taşra kültürünün kadınların toplumsal hayatına olan etkilerini incelemek ve bu kültürel pratikler içinde kadının nasıl direnç mekanizmaları geliştirdiğini anlamak amaçlanmıştır. *Zor hayat* şeklinde belirlenen kavramsallaştırmayı kadınlar üzerinden anlama çabası, kadını zor hayatın öznesi olarak konumlama ile mümkün olabilmektedir. Zira hayatı kendi kuşağı içinde zorlu koşullarda yaşayan ortalama altmışlı yaşlardaki kadınların, deneyimlerini, yaşadıklarını değerlendirme biçimlerini, meşruiyet zeminlerini, eşleri ve çevresindeki diğer aktörlerle olan ilişkilerini anlamak öncelikli hedef olarak belirlenmiştir.

Her ne kadar bölgesel bir çalışma hüviyetinde olsa da araştırmamızın öznesi olan kadınların deneyimi ile Türkiye’nin hemen her bölgesindeki taşra kadını anlamada bir kılavuz olabileceği düşünülmektedir. Nitekim kadın olmanın Türkiye’deki hâkim kültürel değerler içinde birbirine benzer pratik görünüşleri olduğu iddia edilebilir. Kamuoyuna yansıyan haber, bilgi ve raporlarda da zaman zaman dillendirilen bir husus olarak kadınlık teması etrafında belirlenen sorunlar, yaşamsal gerilimler, şiddet ve ölüm haberlerinin benzerlerinden hangi noktalarda ayrıldığını tespit etmek neredeyse imkânsızdır. Zira aynı hayat anlayışı içinde hercümerç olan kadınlık kimliğine eşlik eden yahut karşısına dikilen bir eril kültür ögesi hep olmuştur. Literatürde ataerkil yapı yahut eril kültür formları olarak ifade edilen yaygın sosyal anlamın bir yansıması olarak kadınlığın erkek egemenliği karşısındaki zayıf konumuna gönderme yapılmaktadır. Ancak bu tez dolayısıyla mezkur anlamın ötesinde kadına mahsus zor olanı belirlemek, buna yönelik cevap niteliğindeki kadın hallerini anlamak ve son olarak bugüne yönelik çıkarımları ile kadınların deneyimlerini kıyaslamak amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda tertip edilen tez içerisinde üç bölüm halinde konu irdelenmiştir. İlk bölüm Türkiye’de kadın olgusunu anlamamızın, kadınlık rolü üzerinden bir zemin hazırlamanın yolu olarak “Toplumsal Cinsiyet” kavramına hasredilmiştir. Toplumsal cinsiyet söyleminin bir soy kütüğü çıkarılmaya çalışılmış, cinsiyetin biyolojik

halinden kültüre odaklı dönüşümü çok boyutlu analiz edilmiş, yeni cinsiyet söylemlerinin sosyolojik anlamda bir bağlamı oluşturulmuş, gündelik hayat alanındaki temsillerine odaklanılmış ve alt başlıklarla konuya ilişkin literatürün bilgisi derlenmiştir.

Tezin ikinci bölümü ise kadın olmanın anlamı özelinde sürdürülmüştür. “Kadınlık ve Kadınlığın Halleri: Türkiye’den Görünümler” başlığını taşıyan ikinci bölümde olgusal olarak kadın olmanın anlamı alt boyutlarıyla irdelenmiştir. Hemen her başlıkta kadınlık üzerine geliştirilen literatüre, sosyal bilimsel yaklaşımlara ve Türkiye odaklı anlam haritalarına değinilmiştir. Bölümün son başlığında ise özel olarak TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) temelli veriler üzerinden Türkiye’de kadın olmanın belirteçlerine değinilmiştir. Muş özelinde kadın istatistiklerine ise analizler kısmında yeri geldikçe ve anlam kazandıkça değinilmiştir. Böylece hem Türkiye geneli hem de bölge zemininde kadın olmanın somut görünümleri üzerine analizler yapılabilmiş, görüşmecilerin ifadeleri ile somut rakamlar eşleştirilebilmiştir.

Tezin adına, amacına ve problemlerine uygun olarak ise odak noktası, üçüncü bölüm organize edilmiştir. Sahadan derlenen kadınların görüşleri birer veri olarak temalaştırılmış ve analiz edilmiştir. Öncesinde araştırma yöntemi ve süreci hakkında bilgi verilerek, araştırma süresince yaşanan araştırmacı tecrübesi ifade edilmiştir. Bu çerçevede konuya karar verilmişinden, araştırmının organize edilmesine, teorik çerçevenin hazırlanışından saha görüşmelerinin planlanmasına kadar giden sürece ilişkin detaylı bilgiler verilmiştir. Saha sürecinde yaşanan zorluklar ve sahaya içeriden bakmanın nasıl mümkün olacağına ilişkin arayışlar ve araştırma yöntemine ilişkin kuramsal bilgiler bu başlık altında verilmiştir.

Üçüncü bölüm ikinci kısımda ise toplam dokuz başlık altında elde edilen bilgi ve görüşlerin analizi gerçekleştirilmiştir. Görüşme formundaki alt boyutlarla ilintili olarak soruların organize edilmesinde olduğu gibi analizler de bir sistem içerisinde ilerlemiştir. Her bir başlık kendi içinde bir sorudan, bazen birkaç soru ile toplanan verilerin analizinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. İlk başlıkta bir toplumsal tipoloji olarak yaşlı kadınların anlatılarından üretilen profile değinilmiştir. Yani öncelikle insan olarak çerçevesi belirlenen ve somut tezahürleri ile konumlanan araştırmının öznesi değerlendirilmiştir. Bu vesile ile nasıl bir toplumsallığın eseri olduğu, kadınların sosyolojik açıdan belirgin özelliklerinin neler olduğu üzerine bir değerlendirme

yapılabilmiştir. Ardından görüşmeci kadınların neredeyse ortak özelliği sayılacak kadar belirgin olan erken yaşta evlilik durumlarına “çocuk gelinler” teması altında yaklaşım geliştirilmiştir. Bir toplumsal sorun ve bir dönemin olağan hali olarak görülen bu durum, ilerleyen zamanlarda nasıl bir sosyo-psikolojik sorunu haline geldiği üzerine analizler üretilmiştir. Üçüncü başlıkta ise kadınlık rolleri üzerine ananevi aktarımların “tembih” teması etrafında analiz edilmesi sağlanmıştır. Anneleri, kayın valideleri yahut büyükleri eliyle kadınlığını hangi güzergâhlarda inşa edeceği öğretilen görüşmecilerin bu durumu nasıl algıladıkları ve hayatlarına yansıtıkları irdelenmiştir. Böylece, kadınlık ve erkeklik rollerinin nasıl pekiştirildiği, bunun için hangi sosyal motivasyon kaynaklarının, nasıl devreye girdiği ortaya konulmuştur. Kadınlığın nişanesi ve kadın gibi davranmanın ne demek olduğunu ifade eden bir diğer başlıkta “kadına yakışan” teması üretilmiştir. Namus, iffet, töre, ahlak, edep vb. gibi tutum ahlâkı üreten kavrayışların kadınların hayatına nasıl ilişitirildiği ve hayat alanında nasıl temsil edildiği üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Kadınlık hayâli ve kadınların içinde kalan ukdeleri anlamak amacıyla iki ayrı başlık oluşturulmuştur. Bu başlıklarda “hayat ve hayâl arasında” ve “keşkeler evreni” şeklinde iki tema işlenmiştir. Kadın olmanın bir farkındalık üzerine mi yoksa gelişigüzel bir akışkanlık içinde unutilan bir düzeye mi tekabül ettiği irdelenmiştir. Son başlıklarda ise üç kuşak arasındaki ilişkiye ışık tutma gayretinde olunmuştur.

Görüşmecilerin gençlik dönemlerine tekabül eden zamanlarında kayın valideleri ile olan ilişkisine, kendi kadınlık tecrübelerinin rol değişimine ve yeni kuşak gelin ve kızlarının hayat anlayışına tekabül eden anlatıları değerlendirilmiştir. Kadın olmanın evrensel anlamı, onu var eden koşulların zamana ve mekâna göre değiştiği algısını yıkmak üzerine kurulmuştur. İnsan hakları yahut demokratik toplum gibi modern söylemler içinde temsil edilmeye çalışılan kadını, geleneksel dünyanın yahut doğu toplumlarının içinde yok hükmünde saymak veya trajik resimlerde bir kare mertebesine indirgemek önyargılı anlatıların artmasının sonucudur. Kadın olmanın zor olması değil, zor olanın değersiz sayılması yahut zora sebep olanın tümünden inkâr edilmesi bir bakıma bu yanlış pekiştirmektedir. Yanlış aşmanın yolu anlamayı esas alan, kendi dilinde anlaşılır olmanın imkânını artıran çalışmalarla mümkün olabilecektir. Araştırmanın ilkesel duruşu bu kabul üzerine kurulmuştur. Bir görüşmecinin de ifade buyurduğu üzere bu çalışma derdine dert katanların “dert dinleyip, dert edinenlerin” işidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET: BİR KAVRAMIN SOYKÜTÜĞÜ

1.1. CİNSİYET VERSUS GENDER SOSYOLOJİK İZLEKLER

Toplumsal cinsiyet günümüzün en önemli ve çoğu kez gündemde kalmaya devam eden dikkate değer tartışma konularından biridir. Özellikle ataerkil aile yapılarının görüldüğü toplumların ortaya koyduğu sürekliliği ve zamana karşı direnişi ile dikkatleri üzerine çekmektedir. Kavram, “kadınlık” ve “erkeklik” kimliklerinin birbirleriyle olan ilişkilerini ve davranışlarını açıklamaya çalışan bir örüntü biçimidir. Literatürde kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğe ilişkin gerek biyolojik gerekse sosyolojik ve feminist pek çok kuram ve tanımlama ortaya konulmuş, kadının toplumsal yapı içerisinde üstlendiği roller ve sorumluluklar itibarıyla dezavantajlı konumunun nedenleri araştırılmıştır. Bu minvalde araştırma, toplumsal cinsiyet kavramının tarihsel süreç içinde soy kütüğünü irdeleyen, mevcut toplumsal koşullarda kadın gerçekliğine odakla yapısal belirleyicileri incelemek amacıyla. Literatürde bir başlık ve yaklaşım olarak öne çıkan ve toplumsal cinsiyet farklarının ortaya çıkışı ve gelişimsel sürecine dair tespitler sunan Biyolojik Kuram ve Sosyal İnşa/Yapılandırma Kuramı, Marksist Yaklaşım ve Sosyalist Feminizm gibi kuramlar ele alınmıştır. Böylece toplumsal cinsiyet kavramı çerçevesinde özellikle kadın temelli açıklamaların yapıldığı bu çalışmalar neticesinde günümüz kadının üstlendiği olanca rolün nedenleri incelenmiştir. Kavramın ortaya çıkışı ve literatürdeki karşılığı, sosyolojik tartışmalardaki konumlanması, bu tartışmalarda edindiği yeri, zaman içerisinde kavramın taşıdığı anlamın değişimi ve dönüşümü, yeni boyutlar içerisindeki konumu, metin içerisinde detaylıca ele alınacaktır. Buradan yola çıkarak kavramın sosyolojik bağlamı, insani ve toplumsal hayata yansımaları, kazandığı çerçeve çeşitli güncel perspektif ve feminist bakış açılarıyla boyutlandırılacaktır.

1.2. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMININ KÖKENİ

Çalışmaya başlamadan önce analizi yapılacak olan “Toplumsal Cinsiyet” kavramının kökenine, ilk çıkış noktasına değinmek gerekmektedir. Kavramların işaret ettiği, ortaya koyduğu fikirlerin geçmiş tarihi ve dayandığı bir temeli olduğu gibi toplumsal cinsiyet kavramının da bir tarihi vardır. “Feminist kuramda, toplumsal ve kültürel olarak belirlendiği, toplumdan topluma ve tarihsel olarak değiştiği savunulan

gender ile biyolojik *sex* kavramları arasındaki farkın belirginleştirilmesi ve ayrıştırılması amacıyla *gender*'in karşılığı olarak “toplumsal cinsiyet” terimi üretildi ve literatüre yerleşti” (Butler, 2014: 9). Erkiilet’e göre de (2021: 222), kavram, antropolog Margaret Mead’in Papua Yeni Gine’deki üç toplulukta iki yıl boyunca sürdürdüğü araştırmalara dayanmaktadır.

Cinsiyet olgusu sosyolojide 1960’lara kadar göz ardı edilen bir konuydu. Sonrasında ise erkek ve kadınlar arasındaki bariz eşitsizliklere dikkat çeken bir konu olarak literatürde feminist sosyolojinin gelişimiyle beraber güçlenmiştir (Giddens ve Sutton, 2014: 184).

“Toplumsal cinsiyet kavramının sosyoloji literatüründeki erken kullanımlarında Oakley ön plana çıkmaktadır. Zira Oakley, kadınlık halleri ve deneyimleri ile ilgili çeşitli meseleler üzerine metinler üretmiştir. Oakley, biyolojik ve toplumsal cinsiyet ayrımını ortaya koyarak aslında bir ayrıştırma yapmaktadır. Bu ayrımın erkeklik ve kadınlık temsilleri üzerindeki belirleyenlerinden biri olarak kültürel kodların toplumsallaşma sürecinde bireyin kimlik inşasında etkisini vurgulamıştır” (Evans, 2020: 655).

Oakley’e göre *cinsiyet* (sex) biyolojik erkek-kadın ayrımını anlatırken; *toplumsal cinsiyet* (gender), biyolojik ayrıma paralel olarak toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır (Marshall, 1998: 98). Zaman içerisinde toplumsal cinsiyetin inşası konusu, araştırmaların merkezi bir konumunda yer almaya başlamıştır. Bu ayrıştırmayı daha sonraki birçok araştırma ve açıklamalarda da görmek mümkündür. Bora’nın (2012) da ifade ettiği üzere, toplumsal olarak üretilen cinsiyet kalıplarının kadın ve erkek olmanın ötesinde cinsiyet tasnifini anlamsız kılacak bir düzlemde ele alınması, bir bakıma eşit varlık olarak birey temelli insan tekinin konumlanması çabasının bir sonucudur. *Gender*’in bugünkü anlamıyla kullanımı, 1950’lerde başlamış ve 1980’lerde feminist hareket tarafından en üst noktaya taşınmıştır. İlk olarak cinsiyetler arasındaki farklılıkların toplumsal niteliğine vurgu yapmak isteyen Amerikan feministleri tarafından kullanılmıştır¹. Şişman ‘Gender’ kavramın tedavüle sokuluşunun bir başka sebebinin de “kadın” kavramının dar ve kısıtlayıcı bulunması olduğunu iddia etmektedir (Şişman, 2016: 48). Nitekim feminist araştırmacılar, cinsiyet üzerine yaptıkları çalışmalarda

¹ Gender Türkçe Toplumsal Cinsiyet kavramının doğuşuna yönelik görüşler literatürde neredeyse anonim bir hal almış ve yaygın anlatımın bir parçası olmuştur. Ancak konuya dair detaylı bilgi ve açıklamalar için bkz. Raewyn Connell, (2009). *Short Introductions: Gender*, UK: Polity Press. Mary Evans & Carolyn H. Williams (2013). *Gender: The Key Concepts*. London: Routledge.

sadece biyolojik açıklamaların yetersiz kaldığı düşüncesiyle, cinsiyet kavramıyla beraber bir de “Gender” terimini kullanmayı önermişlerdir. Böylece sosyal bilimlerde kadın ve cinsiyet başlığını taşıyan çalışmalardaki kullanımıyla gender, toplumsal olanı ifade etmek üzere yerleşik ve yaygın bir kullanım alanına erişmiştir.

Böylelikle toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik sınırını çoktan aşmış ve sınırları çizilmiş bir ayrımı ifade eder hale gelmiştir. Her ne kadar insanlık tarihi kadar eski bir ayrım olsa da bu durum, sosyal bilimler alanındaki çalışmaların çok eskilere dayanmadığını göstermektedir. Sosyolojinin on dokuzuncu yüzyıla dayanan köklerinde toplumsal cinsiyet kavramına rastlanmaz. Toplumsal cinsiyet sosyal yaşantıya dair tartışmaların merkezine ancak 1960’ların ortasında yerleşir (Giddens, 2014: 184). Kavramın literatüre yerleşmesi ise feminist çalışmaların gelişim seyrine paralel olarak değiştiği de söylenebilir. Elbette bu çalışmalarda kadın ve erkek konusunda biyolojik çerçevenin de giderek zayıflaması ve toplumsal olarak inşa edilen cinsiyet vurgusunun artması da sağlanmıştır.

“Toplumsal cinsiyetin belli bir biyolojik cinsiyete sahip kişinin davranışlarına dair toplumsal beklentilerin bir birikimi olduğu kabul görmeye başladı. Fakat bu toplumsal cinsiyet performansı zaman ve mekân değiştikçe farklılaşıyordu. Yaşanan toplumsal gelişim ve değişimler şüphesiz birçok şeyi değiştirip dönüştürdüğü gibi kadın ve erkeğin konumunu ve rollerini de değiştirmeye başlamıştır. Özellikle aydınlanmayla beraber bu durum iyiden iyiye belirgin bir hal almıştır. Aydınlanmanın baskın görüşü düşüncenin hislerden ve mantıksal olanın içgüdüsel olandan daha değerli olduğuna yönelikti. Kadınları doğayla, erkekleri kültürle ilişkilendiren bu ikili ayrım uzun süre boyunca Aydınlanmanın merkezine yerleştirilirken ele alınan bir diğer husus ise cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımıdır. Nitekim yapılan çalışmalar kavramın farklı noktalara evrilmesinin yolunu açmış bu noktada birçok araştırmacı çalışmalar yapmış, bu kavrama açıklamalar getirmişlerdir. Tüm toplumlar, toplumsal yaşamı cinsiyet farklılıkları üzerinden temellendirir ve toplumsal cinsiyete dair inşa edilen fikirler bu farklılıkların devamının çok önemli bir kısmını oluşturur. Bu isimlerden en önemlilerinden biri olan An Oakley biyolojik cinsiyet farklılıklarının cinsiyetler arasındaki farklılıklarını beraberinde getirmeyebileceğine değinmiştir. Oakley, diğer sosyolog ve antropologlar gibi kültürlerin ve tarihsel dönemlerin kadın ve erkeklerden beklenen davranışları büyük oranda değiştirebileceğini gösterdi” (Evans, 2020: 890- 894).

Kadın ya da erkek olarak kimliklerini oluşturan bireylerin kabullendikleri bazı doğrular, yanlışlar, kurgulanmış ya da kendiliğinden var edilmiş belirgin bir yaşam örüntüleri vardır. Bireyler her biri bir aktör olarak bu yapı içerisinde kendi varlıklarını sürdürmeye azmederler. Bu bağlamda cinsiyet, uzun bir süre belirli sabiteler etrafında kabul edilegelmiş, kalıplaşmış yargılar içinde algılanmış ve açıklanmıştır. Kadın ve

erkeklerden anatomik özelliklerine uygun sosyal statü ve konumlar içinde kalmaları beklenmiş, erkek *güç* etrafında, kadın ise *zarafet* etrafında tanımlanmıştır. Kadınların görünür kılınması yahut bireysel olarak kendini toplumsal alanda etkinleştirme çabası modernliğin alameti olarak görülmüştür. Bu yöndeki çalışmaların ve çabaların somutlaşması ise çok daha yakın zamanlara tekabül ettiği bilinmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı da bir bakıma kadın etrafında oluşan arayışlara cevap niteliğindeki düşüncenin gelişimidir. Scott'un (2010: 116) da ifade ettiği üzere feminist araştırmalar, 1980'lerde bu mevzunun bir noktasından inceler. Oysaki kadın cinsi dışında toplumsal cinsiyet kavramsallaştırması, kadının bir diğer ötekisini 'erkeğin' de incelenmesi gerektiğini anlatmak ister. Bu bakış açısı kadınları, erkeklerin dünyasından ayrı değil beraber görür. Bir bakıma toplumsal cinsiyet, cinsiyetli bir bedene zorla yüklenen toplumsal bir kategori olarak görülmektedir.

1.3. TOPLUMSAL CİNSİYET VE YENİ GÜZERGÂHLARI

Son yıllarda sosyal bilimlerde cinsiyet kavramı üzerine çokça kafa yorulmuş ve 'toplumsal cinsiyet' kavramı bir çalışma başlığı olmuştur. Başlarda sosyoloji ve kültürel çalışmaların ilgi alanında gelişen kavram, giderek diğer sosyal bilimlerde: psikoloji, siyaset bilimi, iletişim bilimleri ve antropoloji gibi alanlarda da sıklıkla çalışmaların konusu olmaya başlamıştır. Amman'ın (2012: 15) da vurguladığı gibi giderek müstakil bir çalışma alanı olan feminizm, kadın ve toplumsal cinsiyet, olgusal bir gerçeklik kazanmış, dergi, araştırma merkezi ve çalışma grupları kurulmaya başlamıştır. Cinsiyet kavramını konu eden birçok paneller, konferanslar, ulusal ve uluslararası kongreler de bir hayli fazlalaşmıştır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı da kadınları merkeze alan, onların aleyhine olan her türlü durumu belirlemeye ve düzenlemeye yönelik çalışmalardır.

Toplumsal cinsiyet kavramsallaştırması, sadece iki cins arasındaki tanımlayıcı açıklamalar dışında birçok kuramsal yapıları da barındırmaktadır. Scott (2010: 115), bu durumu bir meydan okuma olarak görmekte, kadın ve erkek arasındaki deneyimsel ilişkiden ziyade, geçmiş ve güncel olanın da analiz edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet kavramının gündelik ilişkilerde ne gibi rol oynadığı, geçmiş bilgisinin örgütlenmesinde ve yorumlanmasındaki etkilerinin düzeyi vb. sorulara cevap bulabilmek için analitik bir kategori olarak incelenmesini gerekli görmüştür. 'Toplumsal cinsiyet' kavramı sosyolojik düşünce tarihinde ortaya çıkan ve bu minvaldeki

çalışmalara kaynaklık teşkil eden özellikle aile, kadın, erkek ve buna benzer aktör, yapı ya da cinsiyet temelli kavramların çalışmasına olanak sağlayan bir kavramdır. TDK'da kelime anlamı ise, "Kültürel olarak şekillenen, sosyalleşme süreciyle edinilen cinsiyete özgü roller, davranışlar, beklentiler, kişilik özellikleri ya da kimlik duygusu" olarak verilmektedir (TDK, 2023).

"Cinsiyet, biyolojik olarak kadın veya erkek olma durumunu belirleyen özelliklere denir" (Demir, 2019: 315). Bu farklı özellikler kadın ve erkeği birbirinden ayırmakta, her iki cinsi farklı alanlara, ilgilere, becerilere yönlendirmektedir. Bazı araştırmacıların özellikle Feminist hareketler içerisinde bulunan araştırmacıların dikkatleri çektiği bir kavram da toplumsal cinsiyettir. Yine Demir'e (2019: 315) göre, toplumsal cinsiyet, biyolojik olarak farklılaşan cinsiyetlere atfedilen toplumsal tutum ve rollerden oluşur ve biyolojik cinsiyetin toplumsal ilişkiler içindeki karşılığı, toplumsal cinsiyet olarak belirir. Cinsiyet, insanlara var oldukları toplumsal yapı içerisinde bir kategori yaratır. Bu kategori, bireyi, belirli rol, davranış, tutum ve beklentiler içerisinde sarmalar, içine hapseder. İşte tam da burada toplumsal cinsiyet kavramı peyda olur, kendini görünür kılar. Bu kavramın kendi içinde biyolojik ve toplumsal olanı barındırdığını görmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle toplumsal cinsiyeti, bireyin gündelik hayatında inşa ettiği görölmektedir. İnsanın sağlıklı bir yaşam için cinsel kimliğini belirlemesi de ayrıca çok önemlidir. Bu belirlenim sonucunda geliştireceği roller ve davranışlar, inşa edeceği kimlik ve kişiliği açısından son derece önem arz etmektedir. Bu minvalde toplumsal cinsiyetin toplumsallığından da bahsedilebilir. Vatandaş'ın (2007: 36) da vurguladığı gibi, kadın ve erkek cinsi arasındaki en belirgin fark er veya dişil oluşlarıdır. Ancak tecrübi anlamda toplumsallaşma süreciyle inşa olunan cinsiyet kategorilerine göre ortaya çıkan cinsiyet tutum, rol ve davranış örüntülerinin bütünlüklü anlamına toplumsal cinsiyet denilebilir. Literatürde yer alan bu tanım ve çerçeve analizler bakıldığında toplumsal cinsiyetin olağan bir sosyal inşa süreci olduğu düşünölebilir. Toplumsal cinsiyet kavramına dair oluşturulan çerçevenin, bireyin yaşadığı toplum ile arasındaki etkileşimde, bireyden beklenti ve dayatmaların içeriğinde şekillendiği görölebilir.

Bazı araştırmalara göre toplumsal cinsiyetin çıkış noktası aslında cinsiyettir. Yani toplumsal cinsiyet diye bahsedilen kavram, aslında cinsiyetin ta kendisidir. "Toplumsal cinsiyet bir isim olmadığı gibi bir yüzergezer nitelikler kümesi de değildir, çünkü

gördüğümüz gibi toplumsal cinsiyetin tözel etkisi performatif olarak üretilmiş ve toplumsal cinsiyeti tutarlı kılan düzenleyici pratikler gereği zorla var edilmiştir” (Butler, 2014: 77). Bir bakıma biyolojik cinsiyet diye bir ayrı kategorinin olmadığı, bu kategorik ayrımın kurgusal olduğu iddiası pekiştirilir. Bu kurgunun ataerkil yapılar dolayımında üretildiğinden yola çıkarak, dönüştürülmesi gerekenin kadın kimliğine atıfla üretilen kültürel normlar olduğu iddiası geri planda işletilmektedir.

Konuya ilişkin Türkiye menşeli çalışmaların da benzeri iddiaları gündeme taşıdığı görülebilmektedir. Zira toplumsal cinsiyet olgusu neredeyse toplumsal eşitsizlikleri üreten asli unsur olarak konumlanmaktadır. Böylece dünyanın hemen her yerinde eşitsizliğin temelinde cinsiyet yönelimli ayrıştırmayı konumlamak mümkün hale gelecektir. Basit bir kurguyla çeşitli yazarların da belirttiği gibi kadın geride bırakılmış, toplumsal değeri ve varlığı ile erkeğin ardında kalan aktör konumundadır. Erkek ise önde, vitrinde olan bir konuma yerleştirilerek bir bakıma ayrıştırma yapılmaktadır. Kadın böylelikle ötekileştirilmekte, kadınlık statüsü erkeklik statüsünün izin ve imkân verdiği müddetçe oluşturulan bir kurguya indirgenmektedir (Bingöl, 2014: 113). Kısaca literatür içinde yer verildiği şekliyle mevzu genellikle kadın ve erkek ayrımının toplumsal olarak üretildiği üzerine gelişmektedir. “Bu konuda öncü isimlerden olan Butler da *Cinsiyet Belası* isimli eserinde, insanların asli ya da doğru bir toplumsal cinsiyet davranışı modelini, taklit etmedikleri, çünkü öyle bir aslın zaten var olmadığı önermesini ileri sürer” (Evans, 2020: 893).

Bireyin kendi benliğini oluşturmaya çabaladığı, sosyalleştiği alanlar, sosyal ilişkiler kurduğu alanlardır. Bu alanlarda birey, toplumsal cinsiyete uygun davranış kalıplarını öğrenir ve taklit edip sergiler. “Toplumsal cinsiyet, sosyal ilişkileri anlamak için önemli bir açılım sağlar; ideoloji, güç ve toplumsal sınıflar gibi kavramların daha iyi anlaşılmasına neden olur. Dahası hem ailede hem de toplumda var olan egemen tiplerin nasıl yeniden üretildiği konusunda ipuçları vermektedir” (Dedeoğlu, 2000: 143). Belirli bir cinse ait kabul edilen kültürel ve psikolojik nitelik ve beklentiler olarak tanımlanabileceği gibi sosyolojik açıdan bakıldığında erkek ve kadın cinsi olarak bir biyolojik ayırmadan ziyade iki cins arasındaki sosyal ve kültürel farklılıklara da dikkat çekmektedir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet kavramına özellikle ikinci dalga denilen bir feminist hareketliliği öncesinde sosyolojide çok fazla yer verilmediği dile

getirilmektedir (Giddens ve Sutton, 2014: 184-185). Böylelikle toplumsal cinsiyet kavramının biyolojik yaklaşımının çerçevesinden çıkarak bu kavramın karmaşık yapısına dikkatleri çekmektedir. “Toplumsal cinsiyet, bütüncüllüğü daima ertelenen, herhangi bir anda asla tam anlamıyla olduğu şey olmayan bir giriftliktir” (Butler, 2014: 65). “Toplumsal cinsiyet kavramı kadın ve erkek olarak tanımlanmanın ne anlama geldiğini sorgulamak için sosyolojik teoride geliştirilmiş bir ele alış biçimidir” (Akyiğit, 2020: 75).

Kadın ve erkeklerin üstlendiği roller her ne kadar cinsiyete dayandırılrsa da aslında bir kültürel ayırım vardır. “Eril ile dişi arasında var olduğu düşünülen farkları ifade etmek için kullanılan toplumsal cinsiyet kavramının tanımındaki temel fikir, bu farkların toplumsal olarak inşa edildiğidir” (Akyiğit, 2020: 75). Bu bakış açısının özellikle feminist çalışmalarda baskın olduğu görülmektedir. Feminist hareketlilik toplumsal hayattaki kadın erkek eşitsizliğine bir nevi meydan okumuş, biyolojik ayırımın hangi boyutlara evirildiğini görünür kılmaya çalışmıştır.

“Feminist çalışmalarıyla adından sıkça bahsettiren “Simone de Beauvoir'ın “Kadın doğulmaz, kadın olunur” şeklinde sloganlaşan ve ikinci dalga feminist akımın ana fikrini oluşturan ifadesi; kadın, erkek, beden, cinsel siyaset ve toplumsal cinsiyet gibi konulardaki tartışmaların odak noktasına işaret eden bir çerçeve çizmektedir. İkinci dalga feminist akım tarafından, yani 1970'lerden sonra tartışılmaya başlanan cinselliğin diyalektiğinde, toplumsal cinsiyet, ana kavramlardan birini oluşturmaya başlamış ve tartışmanın büyük bir bölümü cinsiyet (sex) / toplumsal cinsiyet (gender) farklılığına ayrılmıştır” (Şişman, 2016: 44).

Şişman'ın ifadelerinden anlaşılacağı üzere de iki cins arasındaki eşitsizlik ve kadın olmanın doğuştan gelen bir biyolojik kader olmadığı ifade edilmektedir. Bunun tamamen kurgudan ibaret olduğu savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre özetle toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel sistemin inşasıyla var olmaktadır. Dolayısıyla kadın ve erkekte o toplum yapısında ne bekleniyorsa cinsiyet rolleri de bu şekilde yeniden ve yeniden toplumsal hayat üzerinden inşa edilmektedir (Kılıçarslan, vd. 2020: 1314). Aslında sözün özü; biyolojik olarak bireyin kadınlık ya da erkeklik gibi özellikleri olmadığı, bunu toplumun kendisinin inşa ettiğini, bu kategorize edilmenin toplum tarafından kurgulandığı savunulmaktadır.

1.4. CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET AYRIMI “BİYOLOJİ VE SOSYOLOJİ YOL AYRIMI”

Ortaya konulan çalışmaların çoğunda araştırmaların, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımını özellikle vurguladığı görülmektedir. “Baştan biyolojik kabullerin karşısında yer alanlar için bir insanın dişil ve erilden çıkıp kadın ve erkeğe dönüşmesi biyolojiyle değil, tamamen toplumsal kültürel gelişmelerle ilgilidir. Toplumsal cinsiyet, biyolojik ayırmadan çok daha öte ve geniştir” (Bingöl, 2014: 109). Bu ayırım, kadınlık ve erkeklik hallerini başka bir boyuttan okumayı beraberinde getirmektedir. İnsan dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren bir sosyalleşme süreci içerisinde yer alır. Bu süreçte daha çocukluk çağındayken öğrenmeye başladığı bir şey vardır ki; o da kadın ve erkek ayırımıdır. Bir çocuğun gözünden bakıldığında bile kadın erkek cinslerinin üstlendiği roller, yaptıkları ya da yapabildikleri ve dahi yapmamaları gerekenler gözle görülür şekilde kendini belli etmektedir. Bu farklılıklara neden olan şey görünürde cinsiyet olarak kabul görmektedir. Özellikle geleneksel kültürde kadın ve erkek alanı net biçimde ayrılmıştır. Bireylerden toplumsal olarak belirlenen, makbul kabul edilen kadın ve erkek rollerine uygun olarak davranması beklenmiştir.

Toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyet kavramsallaştırmaları iç içe geçmiş farklı iki gerçekliğe dair içeriği haizdir. Birbirlerine benzer ya da birbirlerinden farklı yanları vardır. Biyolojik cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki tür farklılığını ifade ederken, toplumsal cinsiyet kavramı yaşanan toplum içerisinde bireye biçilen rol ve konumlar olarak tanımlanabilir. Bireyden beklenen roller vardır. Ayrıca biyolojik cinsiyetin eksik kaldığı “sosyal sınıf” ve “ataerkillik” kavramlarına toplumsal cinsiyet açıklama getirir. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin aksine kültürel değişiklileri de konu edinir (Demirbilek, 2007; Kıran, 2017). Kültürün çerçevesini çizdiği cinsiyet ise bir tür olarak insanın fizyolojik gelişimini değil, birey olarak toplumsal alana dâhil olma biçimlerini belirler. Böylece atfedilen değil, kazanılan kimliğin cinsiyet yönelimleri bireyin tercihlerine bağlanmış olur. Modern kültürel değerler arasında gösterilen ve insanların yaşama kurgusunda kendi seçme hakkına yüklenilen anlamın cinsiyet belirleme yetisine kadar götürülmesi doğuştan olanın değil, kurgusal olanın öne çıktığının işaretidir. Yaşam alanında olduğu gibi içinde var olduğu bedeni üzerinde de tasarruf hakkını bireye veren modern kültürün değer, norm ve hukuki altyapısı geleneksel olarak tartışmalı olmakla

birlikte hemen her durumu bir tercih unsuru haline getirmektedir. Sonraki bölümde bu tercihlerin kadın kimliği üzerinden başlayan dönüştürücü etkisine değinilecektir.

Biyolojik tanımlamaya bakıldığında kadın ve erkek kategorisi tarihin her döneminde bir kabule dayalı olarak gelişmiştir. Bu kabulün esaslı unsuru din, gelenek, inanışlar gibi görünse de fizyolojik olanın sınırladığı algılar üzeredir. İnsanlık doğal olarak verili olanın üzerindeki tasarruf hakkını genişlettikçe bu algılar yerini rasyonel gerekçelere bırakmaktadır. Rasyonel tasarımlar içine çekildiğinde ise kabuller üzere şekillenen birey ve toplumsal varoluşun değişmez yasaları ve formlarının hızlı bir şekilde dönüştürülebildiğine şahit olunmaktadır. Bu durumda toplumsal cinsiyet inşasında giderek kültürel etkileşim, farklılaşma, zaman, bölge gibi faktörleri devre dışı bırakmaya itmektedir. Tüm bu kavramların toplumsal cinsiyet üzerindeki etkileri aşikâr olsa da küresel kültürün kitleselleştirici etkisi artmaya devam etmektedir. Oysa “antropolojik araştırmalar, toplumsal cinsiyet rollerinin kültürel olarak oluştuğunu ve kültürler arasında oldukça büyük bir çeşitlilik bulunduğunu” (Demir, 2019: 316) iddia eder. Burada ifade edilmek istenen, nihayetinde mutlak benzerliğin inşa olunacağı yönündeki çıkarımı değil elbette ancak benzerliğin giderek arttığı bir kültürel vasatta toplumsal cinsiyet kalıplarının da bundan nasibini alacağı yönündedir.

Toplumsal cinsiyet ve cinsiyetin kavramsal ayrımının yapılmasının doğuştan erkek ya da kadın davranışı diye bir şey olmadığını açıklar mahiyettedir. Simone De Beauvoir’ın *İkinci Cins* kitabında herkesçe bilinen “kadın doğulmaz, olunur” sözü (akt. Evans, 2020: 891) bu durumu kısaca özetler. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet (sex/gender) ayrımı, cinsiyeti ‘biyolojiye, dolayısıyla ‘toplumsalla bağlantısız olana dönüştürmüş; bu anlamda kadınların sadece biyolojiden ve kadın biyolojisine atfedilen değerden kurtarılması hedeflenirken bir yandan da Durakbaşa’nın (2021: 35) dikkat çektiği gibi, “oysa bu cinsiyet gözetmeyen bir dilin sınırlamalarını taşır ve kadınların bedenselliklerinden ve kadın bedeninin ödülllerinden yoksun kalması anlamına gelir”. Böylece kadın-erkek cinsleri özdeş hale getirilmesi kimi kazanımlara vesile olurken kimi kayıplara da sebebiyet verir.

Öte yandan insanların artık biyolojinin kader mefhumu olmaktan çıkıp kendi tercihleriyle, yapılan müdahalelerle oldukları değil, “arzuladıkları” cinse dönüşmesinin önünü açmıştır. Bu ayırmda ortaya çıkan Queer kuramı dikkatleri üzerine çekmektedir.

“Queer kuramı: 1990’ların başında LGBT ve feminist çalışmaları alanında ortaya çıkan ve cinsiyet kategorilerini yeniden değerlendirilip klasik anlayışlara meydan okuyan eleştirel bir kuramdır” (Giddens, 2014: 188). Toplumsal cinsiyet, cinsiyetin daha çok biyolojik ve kültürel boyutlarıyla ilgilenirken; Queer mevcut kadın erkek ayrımını sorgulamaya başlamıştır. Bu bakış açısından bakıldığında, Şişman’ın (2016: 52) ifadeleriyle durumu özetlemek mümkündür: “kadınları baskı ve ikinciliğe hapsettiği iddiasıyla biyolojik determinizme ve özcülüğe karşı çıkılırken, hiçbir biyolojik temel kabul edilmediği için kadın ve cinsiyet terimlerinin de altı oyulmaktadır”.

Biyolojik boyut, bireyin doğasına gönderme yapan açık ve net tespit edilebilen bir durumdur. Toplumsal boyuta bakıldığında ise bireyin doğduğu andan itibaren bu sürecin bir nesnesi olarak kimliğini inşa ettiği görülmektedir. Toplumsal kimliğin hazırlık süreci ve devamındaki kültürel normların belirleyici gücü ile inşa edilen cinsiyet kimliği bütünlük kazanır. Geleneksel kanıya dair içeriklerin üreticisi olarak kültür bağlamı, kadın ve erkeği net şekilde ayırdığı söylenebilir.

1.5. FEMİNİZMLE GELEN CİNSİYET TARTIŞMALARI VE SOSYOLOJİNİN KONUMLANIŞI

Günümüz kültürel ikliminden hızla çıkarılmak istenen cinsiyet algısı ya da Ulutaş’ın da vurguladığı gibi, “biyolojik bedenlerin ötesinde -post modern-toplumsallaşmanın hedef olarak gözüne kestirdiği şey, temelde biyolojik bedenlere atfen üretilen toplumsal cinsiyettir” (2019: 269). Biyolojik yaklaşımların aksine sosyal bilimler kültürle birlikte üretilen bir cinsiyet inşasından bahsederler. Özellikle toplumsallaşmayla beraber kendine yer bulmuş bir inşa sürecidir bu. “Sosyologlar, insanların toplumsal cinsiyete sahip olmalarından ziyade onu icra ettikleri düşüncesiyle ilgilenirler” (Turner, 2020: 897). Gerek dünya ülkeleri gerekse Türkiye’deki toplumsal cinsiyet kavramının doğru anlaşılabilmesi için, toplumsal cinsiyeti farklı bakış açılarıyla, farklı yönleriyle ele alan kuramların ortaya konulması önem arz etmektedir. Böylelikle tarihsel süreç içerisindeki toplumsal cinsiyete bağlı ayrımcılık ve ötekileştirme nedenleri ve sonuçlarına ilişkin farklı bakış açıları sunan sosyolojik, biyolojik ve feminist perspektiflerin ele alınması yerinde olacaktır. Aydemir ve Akın’ın (2007: 48) da ifade ettiği gibi, kadın ve erkek arasındaki farklılık olağan bir durumdur ve nihayetinde biyolojik anlamdaki bu ayrım, sosyolojinin ilgisine ancak toplumsal tezahürleri ile girebilmektedir. Kadın ve

erkeği, toplumsal rolleri çerçevesinde ele almak, bu rollerin gereği olan sosyal kişiliklerin gerektirdiği, zorunlu kıldığı cinsiyete tabi olmak, cinsiyet kavramını sosyolojinin alanına doğru iter.

“Batı dünyasında ve Türkiye’de giderek artan cinsiyetle ilgili tartışmalar genel olarak incelendiğinde, sorunun ‘cinsiyet rolleri’ ve ‘cinsellik’ olmak üzere iki ana başlık altında toplanabileceği görülmektedir” (Amman, 2012: 14). Aktaş’ın (2013: 60) da değindiği gibi “cinsiyetler arasında toplumsal düzlemde yaratılan ilişkileri anlamlandırmak için kadın-erkek arasındaki iktidar söylemlerine bakmak yeterli olmadığından özel alan ile kamusal alan ya da ev içi alan ile ev dışı toplumsal alanın farklı ilkelerle nasıl inşa edildiğini irdelemek önem arz etmektedir”. Toplumsal cinsiyetin oluşumuna ilişkin yaygın iki yaklaşımdan biri olan Yapısal işlevsel teoriye göre bir işi yapmanın en iyi yolu iş bölümünden geçer. Cinsiyete dayalı geleneksel iş bölümünde erkekler ev dışı, kadınlar da ev içi işlerde uzmanlaşmışlardır (Demir, 2019: 331). Bu uzmanlaşma aile içi birlikteliği ve beraberliği sağlamada etkili rol oynamıştır. Bu durum istenen ve arzu edilen bir durumdur. Aslında bu bakış açısının belki de farkında olmadan bir kadın erkek kutuplaşması, çatışmasına neden olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımdan kadını ev içine hapseden pasif, erkeği ev dışına iten aktif bir toplumsal vasatın üretilmesi de başka bir tartışmanın konusu olacak mahiyettedir. Yavuz ve Ertem’in (2021: 69-82) ifadeleri de bu tezi doğrular niteliktedir: “Bütün toplumların kendine özgü inançları, tarihleri, kültürel değerleri, sosyal ve siyasal hayatları bulunmakta olup bu toplumların cinsiyet ve kadın algısı da kendine özgü değerler içerisinde farklı şekillerde ortaya çıkmıştır”. Söz konusu edilen Türkiye gibi batı dışı toplumsal yapılardan biri olunca toplumsal cinsiyetin kadın ve erkek üzerinden tezahürleri de bir o kadar kendine mahsus karakteristikler barındırmaktadır. Belki de yukarıdaki tasnife zemin hazırlayan diğer kültüre ayarlı etkileri anlaşılır kılmaktadır.

Modern öncesinde kadın ve erkek için ayırım kategorilerinin dinsel temellere yaslandığı, hukuki yahut normatif olarak dogmatik kabuller etrafında tanımlandığı düşünülebilir. Ancak modern bireyi var eden siyasal ve toplumsal koşulların kadın ve erkek için ayrı kategorik düşünsel zemini beslemesi ile yeni bir tartışma zemini de yaratılmış olmaktadır. Öyle ki Nazife Şişman’a (2016: 14) göre, “cinsiyet artık doğrudan doğruya insanlar tarafından belirlenen düşünsel bir politika haline gelmiş bir benliğin

merkezine oturtulmuş ve kendini gerçekleştirme stratejisi ile oluşan bir projeye dönüşmüştür”. Her dönem kendi içerisinde farklı boyutlarıyla ele alınsa da aslında kadınlık ve erkeklik meselesinin tarih boyunca hep ele alındığı ve farklı boyutlarıyla incelendiği söylenebilir. Cinsiyetin biyolojik tanımlamasının dışına çıkılarak, sosyal, kültürel, dinsel, siyasal ve ekonomik birçok etkenin belirlediği cinsiyet farklılıkları, rollerdeki dağılımlar ve taşınan cinsiyetin temsiliyetinin özünde neler olduğunu açıklamak üzere toplumsal cinsiyet kavramı ortaya atılmıştır denilebilir. Birçok kuram ortaya konmuş ve tarihsel süreç içerisinde kadınlığa farklı boyutlarda, farklı bakış açılarıyla yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Sosyolojinin yanı sıra feminizm hareketleri içerisinde bulunan araştırmacıların da bu kavramı boyutlandırma ve anlamlandırma çabası içerisinde girdikleri görülmektedir. Arda'nın (2021: 10-13) belirttiği bu çaba, “toplumsal cinsiyet ilişkilerinde farklı davranışların değiştirilemez bir öze sahip olduğunu vurgulayan *biyolojik determinist yaklaşım*; toplumsal cinsiyetin kazanılan bir durum olduğunu vurgulayan *toplumsallaşma merkezli yaklaşım* ve son olarak toplumsal cinsiyeti bireylerin gerçekleştirdiği pratikler üzerinden değerlendiren *yapı bozucu yaklaşım*” olarak özetlenebilir. Feminizm kuramları da kendi içinde farklılaşmış, her bir bakış açısı toplumsal cinsiyetin başka bir yönüne dikkatleri çekmeye çalışmıştır.

“Kadın çalışmalarının başlangıcında ortaya çıkan sorun odaklı yaklaşımın kurumsal ve söylemsel analizle yayıldığını ve genişlediğini söylemek yeterlidir. Öte yandan, “farklılık” üzerine olan tartışmaların feminist teoride 1980'lere dek geri gitmesine rağmen, Türkiye feminist söylemine, cinsel özgürlük, eşcinsel hakların platformları ve azınlık hakları hareketleriyle ilişkiler yoluyla, çok daha yakın zamanlarda eklenmiştir” (Kandiyoti, 2011: 47).

Kadınların kendi benliklerini var etmeye çabaladıkları toplumsal yapıları içerisinde, kendi kişilik ve benliklerini oluştururken muhakkak etkisi altında kalmakta ve bir gölge olarak ardı sıra gelmektedir. Kendini bu toplumsallıktan alıkoyamaz. Aktaş'ın (2013: 61) da ifade ettiği gibi; tüm bu belirtilenler ışığında baktığımızda feminist yaklaşım, kadınların pratikte yaşamlarına yön verecek kararların alınmasında denetimi ellerinde tutamadıklarını savunur. Feminizme göre kadınların içinde sosyalleştiği toplumun örüntüleri, kadınlar için hakların elde edilmesinde sınırlayıcı bir etkiye sahiptir. Feminist yaklaşımlar, belki de bu açıdan bakıldığında kadınların kendi özgürlüklerini kurlmaları ve her anlamda bağımsız olabilmeleri için, köklü dönüşümler için çabalamışlardır. Kadın-erkek arasındaki ilişkiyi aileden eğitime, siyasi hayattan ekonomik etkinliğe ve hatta tarih

yazımından kültürün işlenişine kadar geniş bir çerçevede sorgulama iddiasının bir sonucu olarak feminizmin etkisi görülebilir. Bu etkinin nihai amacının ise kadının özgür ve mutlu olduğu bir dünya tasarlamak olduğunu iddia etmek ise ütopyik olmaktan çoktan çıkmıştır.

Feminizm, kadınların haklarına taraftar olma gibi bir tanımlama içerisinde yer almaktadır. Aydınlanma ile beraber kendisine yer bulmuş, modernist bir proje olarak görülmektedir. “Feminist sosyal teori, biyolojizm ve özcülüğe eleştirel bir yaklaşımda bulundu. Feminist kuram, toplum bilimlerinin kabul görmüş varsayımlarına meydan okuması bakımından genelde postmodernizm ile ilişkilendirilmiştir” (Evans, 2020: 897). Toplumsal cinsiyet ekseninde yapılan çalışmaların daha çok feminist hareketler etrafında şekillendiği, böylelikle toplumsal cinsiyet eşitliği için mücadele edenin feminist hareketler olduğu görülmektedir. Burada ortaya konulan akademik çalışmalarda öne çıkan bazı yaklaşımlara değinmek yerinde olacaktır. Özellikle feminist teorinin beslendiği ana damarlara göre kadınlık, eril ya da dişil kimlikler, özne konum alış yahut pasif oluş vb. tartışmaların zemininde bu isim ve yaklaşımları görmek mümkündür. Toplumlar içerisinde var olan/edilen eril ve dişil kodların anlaşılmasında önemli çalışmaları olan Butler’e göre,

“Beauvoir için kadınlar erkeklerin olumsuz, eril kimliğin kendisini farklılaştırırken karşısına aldığı eksiktir. Irigaray için aynı diyalektik tümüyle farklı bir imleme ekonomisini dışlayan bir sistem oluşturur. Mesele kadınların Sartreci imleyen-özne ile imlenen öteki çerçevesinde yanlış temsil edilmesinden ibaret değildir, imlemin yanlışlığı tüm temsil yapısının yetersizliğini gösterir” (Butler, 2014: 56).

Araştırmacıların bu yaklaşımlar etrafında, kadını öteleyen, aşağıya çeken toplumsal yapıyı ve kadının toplumsal yaşamdaki dezavantajlı konumunu sorgulamaya çalıştığı düşünülebilir. Böylelikle eril ve dişil olmayı, sadece cinsiyet farklılığını belirleyen olarak değil aynı zamanda cinsler arasındaki güç ilişkilerini de ifade eden, tanımlayan boyutlarda ortaya koyabilmişlerdir. Butler’ın (akt. Arda, 2021: 13) yapı bozucu yaklaşımına göre ise; “temeli biyolojiye dayanan kavramsallaştırmaları toplumsal cinsiyet ilişkilerini belirlediği iddia edilen maddi temel ve onun etkisiyle ortaya çıkan kültürel ayrımları reddetmiştir”.

Ataerkil yapıda kadının ailedeki, toplumsal kurumlar içerisindeki konumunu inşa ettiğini, yaşanacak olan değişimlerle birlikte kadının pozisyonunun da değişebileceğini savunan kültürel feministlere göre; kadınlar ötekileştirilen, erkekten her zaman bir adım

geride tutulan, ev işleri içerisinde sınırlanan, toplumsal iş bölümü içerisinde adaletsizlik, yetersizlik, eksiklik konumuyla algılanan bir toplumsal tipolojisi içinde resmedilmektedir (Aktaş, 2013: 66). Oysa evrimsel yaklaşıma göre; kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklar, insan türünün varlığını sürdürmesini sağlayan kalıtsal genetik miras üzerine temellenir. Psikanalitik yaklaşım ise; “insanı, doğumla birlikte gelişen zihin yapısının sosyal çevreyle ilişkilerinin yol açtığı id, ego ve süperego arasındaki gerilimler çerçevesinde inceler” (Amman, 2012: 36). Her ne kadar bu yaklaşım, gelişim psikolojisi gibi pek çok alanda kabul görse de Beauvoir gibi bazı feministler eleştirmektedir. Beauvoir’e göre psikanalist anlayış gibi tarihsel materyalizm de bazı önemli gerçekleri gün ışığına çıkarmakta, aynı zamanda kadın konusuna yaklaşım da tek yönlü ve indirgemecidir (Koç, 2015: 6). Cinsiyetçiliğin ve erkekler eliyle kadınların ezilmesine odaklanan radikal feminizm ataeril aileyi ezilmişliğinin kaynağı olarak görürken, Marksist feministlerin ise vurgusu, aile içinde kadınların emeğinin kapitalist sömürüye benzer biçimde sömürüldüğüdür (Bozok, 2018: 105-106). Bu zorbalığın, baskının erkek tahakkümünün kadın gücüne bırakmasıyla sona ereceğinden bahsederler.

“Toplumsal cinsiyeti açıklamaya çalışan çatışma teorisine göre ise kadınların dezavantajlı duruma gelmeleri bir tarihsel kaza değil erkekler lehine bilerek ve isteyerek tasarlanmış bir durumdur. Buna göre cinsiyetçilik ve ayrımcılık bu durumu açıklamak için uygun iki kavramdır” (Demir, 2019: 332).

Ortaya çıkan bu kültürel durumu cinsiyetçilik bağlamında ayrıştırma ve eşitsizlik olarak algılayan yaklaşımlar gelişmiştir. Ancak ortaya çıkan bu durumu mutlak çatışma eksenli açıklamak eleştirilerin de odağı olmaktadır. Aile olmak ve toplumsal yapının devamlılığı noktasında alışılmış rolleri yüklenen bireylerin düşman öteki olarak konumlanışı zoraki bir kavrayış olarak görülebilmesi gerekir.

Belki de cinsiyetler arasındaki farkın kabulü için en geçerli görülen, ağırlığını koruyan yaklaşım biyolojik kuramdır. Bu kurama göre, davranışsal farklılıkların önemli bir kısmı kız ve erkek çocuklarda erken yaşlarda gözlemlenmektedir (Keskin ve Uluşan, 2016: 52). Belirli bir yaşta kendi cinsiyetlerinin farkına varan çocukların cinsler arası farklılıkları anlamaya ve kendi cinsel kimliğini tanımaya başladığı bir vakıadır. Bu bilme eylemi tamamlanmamış olmakla birlikte bir toplumsal cinsiyet zeminini oluşturmakta oldukça etkin rol almaktadır. Cinsiyet rollerinin kendini birey üzerinde gerçekleştirmesi bu yapının devamlılığı için elzem olduğu söylenebilir.

1.6. CİNSİYET ROLLERİ VE ALGILANIŞI “GÜNDELİK YAŞAMIN AÇIK VE GİZİL İKTİDARLARI”

Rol kavramı, sosyolojinin temel kavramlarından biridir. Kavram olarak bakıldığında ise rol, toplumsal yapı içerisinde bireylerin sahip oldukları statülerine uygun kendilerinden sergilemeleri beklenen davranış örüntüleri olarak tanımlanabilir. Annelik, babalık, öğrencilik, doktorluk gibi, toplumsal yapı içerisinde pek çok rolden bahsedilebilir. Kadınlık ve erkeklik denilen rol kalıpları ise toplumsal cinsiyet rolleri tanımını içerisine girer. Cinsiyet rolleri çerçevesi çok ilgi görmüş ve bu konuda çok fazla çalışmalar yapılmıştır. En temel problem ise cinsiyet rollerinin nasıl geliştiği üzerine sorgulamalardır. Bu gelişim çoğu açıklamalara göre bir yönüyle biyolojik iken diğer yönüyle öğrenmeye dayanmaktadır.

“Ralf Dahrendorf gibi genel rol teorisi savunucuları, cinsiyet rollerinin sosyoloji ve psikolojinin sınırında durduğunu iddia etmektedirler. Bu baskın cinsiyet rolü teorisine göre, cinsiyet rollerinin öğrenilmesi, toplumsallaşma veya içselleştirme aracılığıyla gerçekleşmektedir” (Vatandaş, 2007: 34).

Bu yaklaşım sosyal öğrenmeyi temel almaktadır. Böylelikle çocuk doğduğu andan itibaren dâhil olduğu topluluğun öğrenme süreci içerisinde var olmakta, kendini bulmaktadır. “Daha doğduğumuz anda bu inşa sürecinin nesnesi oluruz. Doğumu takiben, hemen hiç gecikmeden, biyolojik cinsiyetimiz ekseninde oluşup anlam kazanan bir davranışlar örgüsünün mensubu haline ge(tiri)liriz” (Vatandaş, 2007: 30). Yani birey doğduğu andan itibaren üzerine sarılan, sahip olduğu kimliğine özgü hâl ve davranışları sergilemekten mesuldür. Ondan bu davranışlara uygun tavırlar sergilemesi beklenir.

Biyolojik cinsiyetin öncelikli belirleyen olarak bireylerin toplumsal rollerine yönelik algı ve tutumlarını da etkilediği düşünülebilir. Dolayısıyla bir belirleyen olarak cinsiyetin toplumsal rollere etkisine karşın, toplumsal cinsiyet rollerinin gelişim seyri bu zemini aşan bir düzeye ulaşabilmektedir. Kültürel olarak belirlenen tutum ve davranışların zamanla tercihen yenilenebilir veya dönüştürülebilir mahiyette yeniden tanımlanması cinsiyet rolleri adına da yeni bir kavrayışı beslemiştir. “Toplumsal cinsiyet olarak kadın ve erkeğe ilişkin sergilenmesi gereken roller, kişilik özellikleri, aslında sonradan toplumsal cinsiyet ekseninde oluşturulmuşlardır” (Anar, 2011: 1). Bu kategorilerin dışına çıkıldığı takdirde bireyin kendisinin dışlanma, ötekileştirilme, yabancılaştırılma gibi yaptırımlarla karşılaşması olasıdır. İki farklı cinsten herhangi birine

ait olarak dünyaya gelen her bir birey, sahip olduğu cinsiyete göre bir toplumsal cinsiyet rolüne bürünmektedir. “Bir toplumda kadın ve erkeğin toplum içindeki statüsü ve buna uygun rollerini büyük oranda toplumsal olarak kurulan toplumsal cinsiyet rejimi cinsiyet rollerini belirler” (kten, 2009: 302-303).

Doğduğu andan itibaren bir toplumsallaşma süreci içerisine giren birey, var olduğu ilksel kurum olan ailesi bünyesinde tüm eril ve dişil kodları, sergilemesi gereken rolleri, işgal ettiği konumu, cinsiyete dair algıları hazır bir şekilde bulur. Bu da kişiliğini var etmeye çabalayan birey için hazır bulunuşluk sağlar. Bu anlamda Göktürk’n (2021) de vurguladığı gibi, toplumsallaşma sürecinin en önemli ayağını aile oluşturur. Zira Göktürk aileyi bireyin toplumsallaşma sürecinin “simgesi” olarak ifade etmesi, aileye yapılan vurgunun önemine işaret eder. Ulutaş’ın ifadeleri de bu tezi doğrular niteliktedir:

“Toplumsallaşma süreci, bir bakıma toplum içindeki bireyin, sürprizlerle karşılaşmasını önleyici bir dizi tedbir ve reçetenin adıdır. Bireyin bir toplumda nasıl düşünmesi ve ne şekilde eylemde bulunması gerektiğini tayin eden söz konusu tedbir veya reçete, muhataba önemli oranda konfor sağlamaktadır” (Ulutaş, 2019: 265).

Toplum, beklentileri doğrultusunda her iki cinse de belli yönlendirmelerde, dayatmalarda bulunur ve rolleri gereği davranmalarını ister. Böylelikle birey içine doğduğu toplumun etkisiyle rollerine uygun davranmaya başlar. Bir değer ifadeyle, sosyalleşme sürecinde erkekten maskülen, kadından ise feminen tavırlar sergilemesi beklenmektedir. Bireylerden statülerine uygun davranışta bulunmasını isteyen toplumda, daha çocukluk çağında yapılması gerekenler ve yapılmaması istenilenler öğretilmeye başlanır. Belki de toplumsal eşitsizliğin kaynağı olan kalıp yargılar daha ocuk yaştayken yerleşir zihinlere. Yapılan ayrımlar kadın ve erkek olgusunu iki ayrı uca koyar ve kendi alanlarına müdahale etmesine mümkün mertebe müsaade etmemeye azmeder.

“Eril kodların sorgulanamazlığı ve genel bir yasa olarak kabul görülmesi bu alana dair eleştirilerin şiddetle savuşturulmasına neden olmaktadır. Eyleyicileri tarafından tabulaştırılan ve muhataba çoğu kez cevap hakkı tanımayan eril dil, kadın erkek ilişkilerinin makul ve kabul edilebilir bir hizaya çekilmesini engelleyici olmaktadır. Eril dilin hayatın her noktasına, boşluk bırakmayacak şekilde hâkim oluşu, eril bir toplumsallaşma sürecini kaçınılmaz kılmaktadır. İş yaşamından, dini ritüellere oradan ailesel ilişkilere nüfuz eden eril bakış açısı, erkeğin kadın üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahip olduğu kabulüne dayanmaktadır” (Ulutaş, 2019: 267-268).

Toplumsal cinsiyetin gerektirdiği rol ve davranışların sergilenmesini bazı sosyologlar toplumsal cinsiyet sosyalleşmesi olarak tanımlamaktadır. Giddens, (2014: 185) bu sosyalleşme sürecinin “aile, okul ve kitle iletişim araçları gibi sosyal kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirdiklerini, böylelikle bireylerin cinsiyete bağlı rolleri öğrendiklerini” vurgulamaktadır. Toplumsal yapı içindeki bu farklılaşma çocuk dünyaya geldiği ilk anda kendini göstermektedir. Bebek için seçilen kıyafetler, renkleri, süs püsü, odanın rengi, oynayacağı oyuncaklar, filmler ve video oyunları toplumun kabul edebileceği kalıp yargıları, kültürel yapı çerçevesinde şekillenmektedir.

“Kadınlara küçük yaşlardan itibaren yemek pişirmek, dikiş dikmek gibi evle ilgili beceriler öğretilirken, erkeklerde ekonomik anlamda kullanabilecekleri beceriler geliştirilmektedir. Toplumsal olarak bu rol dağılımı ise, anne-baba-arkadaş gibi bireyler arası ilişkiler ile desteklenerek yeniden üretilip, süreklilik kazanmaktadır. Sosyal rol kuramına göre, kadınlara küçük yaşlardan itibaren daha evsel beceriler öğretilirken; erkekler ekonomik yapı içerisinde ücret karşılığı pazarlanabilir becerilerle donatılmaktadır. Böylelikle kadın, toplumsal olarak çocuk ve bireylere yönelik fiziksel ve duygusal bakım gerektiren işlerle özdeşleştirilirken, erkekler iddialı ve bağımsız davranışlar sergileyebilecekleri işlere yönlendirilmektedir” (Keskin ve Ulsan, 2016: 54).

Böylece kadınların ev içi, özel alana hapsedilip, bu alandaki işlerle özdeşleştirildiği erkeğin ise kamusal alanda, daha özgürce, sosyallikler içerisinde kendine yer edindiği görülmektedir. Toplumda cinsiyet rollerini pekiştiren birçok etken vardır. Bunlardan bazıları anne, baba, akranlar, öğretmenler, arkadaşlar olarak sayılabilir. Bu faktörlerden belki de en önemlisi ailedir. Toplumsal cinsiyet ve aile ilişkisinin bir varyantı olarak anne-baba tutumları, çocuk yetiştirme ve büyütmenin imkânı, doğruları ve yanlışlarını belirleyen öğretiler çeşitli şekillerde bireylere aktarılmaktadır. Bu aktarım sürecini “Ana-Baba Okulu” şeklinde uygulayan örnekler dünyada ve Türkiye’de farklı zaman ve zeminlerde ortaya konulmuştur². Çocuk dünyaya geldiği aile içerisinde hayata dair çoğu şeyi öğrenir. Nitekim aile kurumu, bireyin kendi kimliğini ve kişiliğini var ettiği, ilk inşa sürecinin aile kurumunda başladığı ve büyük oranda şekillendiği yadsınamaz bir gerçektir. Ailenin etkisini yadsımak bir yana bu etkinin boyutlarını tespit etmek bile oldukça zor bir iştir. Toplumsal alanın ilk deneyimlendiği ve bireyin topluma dâhil edildiği ilk kademe olan aile, bireyler için önemli bir rol kazanım alanıdır. “Dolayısıyla

² Ana-baba Okulları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Göktürk, I. (2023). Değişen anne babalık: Formel bir yapı olarak anne baba okulları örneğinde anne babalığın lisanslaştırılması. Journal of History School, 66, 2601-2632.

eşlerin aile içinde üstlendikleri roller, bu rollere ilişkin düşünceleri ve bunları çocuklarına aktarılış biçimleri, toplumu oluşturan bireylerin kadının ve erkeğin rollerine ilişkin bakış açısının şekillenmesinde etkilidir” (Akgül, 2013: 7). Bu bakış açısı kadını ve erkeği belli kalıplar içerisine hapseder. Kadın ve erkek cinsinin üzerine bir elbise gibi giyindiği tüm bu rolleri ve bu rollerin gerektirdiği her türlü davranış kalıplarını da hayatları boyunca devam ettirmeleri beklenmektedir.

“Kadınlara atfedilen özellikler genellikle; duyarlılık, sıcaklık, kibarlık, hassaslık gibi sıfatlardır. Kadın kırılğan, kibar olan, cesur, dayanıklı olmayan, daha duygulu, fedakâr, ilgili olarak tanımlanır ve kadının toplum tarafından da bu tanımlamalara uygun davranması beklenir. Kadın çocuk doğurur, bakar, büyütür, temizlik, yemek işlerini yapar. Erkek ise daha tehlikeli işlere koşar, savaşa girer, evin geçimini sağlar. Yani toplumsal cinsiyete göre, kadının en önemli rolü, çocuklarına bakmak ve ev işlerini yapmak iken, erkeğin görevi evin geçimini sağlamak, tehlikeli işlere koşmak, tamir, bahçe bakımı gibi zor işleri yapmaktır” (Saraç, 2013: 29).

Bu tür bir gruplandırma cinsiyet temelli farklılaşmayı ve ayrı tutulmayı da beraberinde getirmiştir. Var olan ve nesilden nesile aktarılan cinsiyetçi bakış açısı ile beraber kız ve erkek çocuklarının yönlendirildikleri alan da bu doğrultuda gerçekleştirilmektedir. Bu durumun kadın cinsi açısından bazı dezavantajlar doğurduğu bir gerçektir. Zira kadın, belirlenen roller içerisinde evlilik, eğitim hayatı ve çalışma gibi hayatını derinden etkileyecek bilim alanlarında karar verirken ve bu kararlarını gerçekleştirirken her türlü engellemeyle karşılaşabilmektedir.

“Aile kurumundaki birçok sorumluluğun kadına ait olması ve aile içi rollerde kadınların fazla sorumluluk alması kadını kamusal ve sosyal alandan soyutlamaktadır. Ataerkil toplumların tümünde de geçerli olan bu yapı cinsiyetçi iş bölümünün izlerini günümüzde de görmek mümkündür. Bu bakış açısı kadını öncelikle ev işlerinden ve çocuk bakımından sorumlu tutmaktadır. Kadınların büyük bir çoğunluğu da bu nedenle üretimden ve iş hayatından uzak kalmakta ve kendi özel alanında yaşamaya zorlanmaktadır” (Aktaş, 2013: 63).

Ulutaş'ın *Eril kodlar Kıskaçında Kumalık* yazısında sıkça değindiği üzere toplum içerisindeki bu iki farklı cinslerin üzerinde oluşan tahakkümler soy ideolojisine dayanmaktadır. Kadın ve erkek kimlik özelliklerinin kültürün ürünleri olduğu görülmektedir.

“Eril dilin hayatın her noktasına, boşluk bırakmayacak şekilde hâkim oluşu, eril bir toplumsallaşma sürecini kaçınılmaz kılmaktadır. İş yaşamından, dini ritüellere oradan ailesel ilişkilere nüfuz eden eril bakış açısı, erkeğin kadın üzerinde

her türlü tasarruf hakkına sahip olduğu kabulüne dayanmaktadır” (Ulutaş, 2019: 268).

Nitekim Ökten’ in (2009: 305) de ifadeleri bu tezi doğrular niteliktedir:

“Kadın ve erkek arasında iktidar ilişkisinin temelinde büyük oranda erkeği merkeze alan bu soy ideolojisi oluşturmaktadır. Soyun temel belirleyicisi erkek olduğu için gücün sahibi de erkektir. Dolayısıyla köyde evin sahibi ve reisi de doğal olarak erkektir ve evin temsil edilmesi ve yönetimiyle ilgili kararları da büyük oranda erkek verir. Ekonomik kaynakların denetimi büyük oranda evin sahibi ve reisi olan erkeklere aittir. Otoritenin önemli oranda ya ve cinsiyete göre belirlendiği bölgede bu anlamda, kadın ve çocuklar erkeklere, daha genç olan erkekler de yaşlı erkeklere ‘itaat’ ederler”.

Sosyalleşme sürecinde baskın olarak toplum eliyle gerçekleşen bu rol dağılımında kız çocuklarına her zaman sakin, her şeye ses etmeyen, edepli, ahlaklı, çok fazla soru sormayan, kendisinden ziyade başkalarının mutluluğu için çabalayacak kadar fedakâr, otoriteye itaat etme gibi hasletler yüklenmiş ve lügâtlarından ‘hayır’ ifadesi çıkarılmış gibidir. Her ne kadar evi dışı kuş yapar düşüncesi olsa da evin direği, reisi olarak erkekler kabul edilmektedir. Erkekler, aile içerisinde her türlü varlığın tek sahibi, kadının denetleyicisi, doğurganlığı belirleyen ve tüm yaşam alanlarını denetleyen ve yönlendiren konumdadır. Kadınlar da bu durumu kanıksamış ve kabullenmiş gibi görünmektedir. Çünkü kadınlar, toplumsallaşma sürecinde her iki cins için belirlenen rolleri çocukluklarından itibaren öğrenmekte, bu durumu kanıksamaktadırlar. Kadınlar, boyun eğen, yönetilen, korunup kollanan konumundayken; erkekler yöneten, hükmeden, karar veren, otorite özelliklerini taşımaktadır. Böylece kadın kendi dünyasında bırakılarak kamusal alana dâhil edilmeyen, dışlanan pozisyonuna düşmektedir. Kadın, ekonomik olarak kendini erkeğe bağlı hissederek bir ezilmişlik duygusuna kapılmakta, kendine olan saygısını, güvenini zamanla yitirmektedir.

“Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesinin başarılması için sağlık, eğitim ve istihdam alanlarındaki tüm politika ve programların geliştirilmesi, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinde temel olarak gereken toplumsal cinsiyet analizinin kullanımı sağlanmalı ve uygulanma kapasitesi arttırılmalıdır” (Dinç, 2010: 31).

Kadın ve erkeklerden beklenen toplumsal rolleri, bireyi var eden, içerisinde bulunduğu çevre ve kültürel yapıya göre şekillenir. Bu roller zaman zaman değişebilmekte, farklı bir hale bürünebilmektedir. Geleneksel toplumlarda daha çok ev içinde kalmış, sosyal bağları zayıf bir kadın varken, modernleşme ile beraber toplumların

yaşadığı köklü dönüşümler sonucu yeni bir kadın tipolojisi üretilmiştir. Bu dönüşümler iş bölümünün gelişmesi, yeni iş sektörleri, kadınların iş hayatına atılması ile kadın ve erkek rollerinde farklılığa neden olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda toplumsal eşitlik kavramı ortaya çıkmış ve toplumların gelişmişlik düzeyleri bu kavram üzerinden belirlenir hale gelmiştir.

“Toplumsal yapı topyekûn değişim içindedir, alt birimleriyle, değer yargılarıyla, kültürel yapısıyla bir bütün halinde toplumsal yapı sürekli bir değişim ve dönüşüm yaşar. Bu süreçte toplumsal bir kurum olarak cinsiyet ve dolayısıyla da cinsiyet rolü tutumlarında, davranış kalıplarında ve toplumsal normlarında da değişimler yaşanır” (Aydemir ve Akın, 2007: 49).

Modernliğin sonuçlarından biri olarak kapitalist toplum yapısında üreten yahut tüketen konumuyla birey dolayısıyla kadın, demokratik kültürün çıktısı olarak seçen ve seçilen gibi daha pek çok alandaki tezahürleriyle kadın, yeni bir konuma erişmiştir. Bu sadece kadınlık halini değil, bununla ilişkili olarak erkeklik ve aile olgularını da dönüştürmüştür. Artık görünürlüğü artmış, kamusal bir aktör, karar alıcı gücü elinde tutan, ekonomik özgürlüğüne kavuşmuş, toplumsallaşma sürecini kendi marjında geliştirebilen aktif bir kadın, aktör kabul görmeye başlamıştır. Bu değişim toplumda olduğu gibi aile yapılarında da birçok değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Öyle ki kadın etrafındaki gelişimsel ilkelerin aynı zamanda modern toplum kriteri olarak batı dışı toplumlara önerildiği ve hatta dayatıldığı iddia edilebilir. Zira geleneksel toplumdan farklı olarak ait olunan toplulukçu normlar yerine bireyi merkeze alan özgürlükçü değerlerin rolüne atıf yapılmaktadır. Kadın ve özgürlük arasında kurulan ilişkinin meşruiyeti geçmişte kaldığı iddia edilen erkek egemen kültürün olumsuz örneğiğidir. Modern demokratik toplumlarda yürürlükte olan eşit yurttaş temelindeki anlayışın cinsiyet eşitliği düzlemine taşınması bu anlamda şaşırtıcı değildir elbette. Ancak sorgulanması gereken bu yeni cinsiyet rejiminin geçmişe ait olumsuz örnekleri tersine çevirmede ne kadar başarılı olabileceğidir. Zira bütün bir tarihsel tecrübeyi bir konudaki sorun alanını referans göstererek yok saymak ve dönüştürmek, bunu yaparken de feminizm ilkelerini idealleştirmek ne gibi sonuçlar doğurur, bilinmemektedir. Kısaç (1999: 2) gibi isimlerin dikkat çektiği üzere erkeklik normlarının bundan nasıl etkileneceği de bir soru işareti olarak durmaktadır.

Zaman içerisinde toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının değişip bir dönüşüm yaşadığı artık inkâr edilemez bir vakiadır. Meslek seçimlerinden yaşam tarzına kadar birçok noktada bu kalıp yargıların bir dönüşüm yaşadığı açıkça görülebilmektedir.

Görünen o ki günümüzde modern toplumlarda kadın ve erkek rolleri arasındaki fark gün geçtikçe kapanmaktadır. Kapitalist sistem, feminist söylem ve kadına özgürlük gibi düşünsel ve toplumsal gelişmeler, kadının toplumda konumlandığı yeri değiştirerek kadını kamusal alana dâhil etmiştir. Ekonomik ve sosyal-kültürel alanda bir eşitlenme durumu söz konusudur. Kadın ve erkek arasında kurulan bu eşitlikçi yapıların cinsiyet olgusunu nasıl dönüştüreceği bir bakıma cevap bulmuş gibidir. Kadın, cinsiyet kalıpları etrafında üretilen mücadelenin, cinsiyet olgusunun kendini hedefe koyması ile cinsiyetin iki seçenek arasında daraltılmış bir seçenek olarak sunulmasını tüketmek istemektedir. Amman'ın (2012: 23) dikkat çektiği bu husus basit düzeyde bir kimlik ya da cinsel arzu sorunu olmadığı, kültürel yapı içinde cinsellikten öte anlamlar yüklenilmesi olduğudur. Bu durum, toplumların varlığı mertebesinde bir soruna işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet bazında bazı sınırlandırmaların getirilmesinin bir özgürlük kısıtlaması olarak okunamayacağını savunan bu görüş, insan doğası gibi toplumun da bir doğasının olduğu kabulü üzerine yapılandırılmıştır.

“E. Durkheim ve daha sonra T. Parsons çizgisinde gelişen fonksiyonalist sosyolojinin ileri sürdüğü teorik yaklaşım pek çok kimse için ikna edici bir perspektif sunmaktadır. Buna göre toplumlar, ihtiyaçlarını karşılamak için toplumsal düzenlemeler yaparlar. Toplumun varlığını devam ettirebilmesi için çocukların dünyaya getirilmesini ve yetiştirilmesini sağlayacak cinsel düzenlemelere de ihtiyaç vardır. Bu nedenle tüm toplumların kendilerini biyolojik gerçekliğiyle bağdaştırması gerekmektedir. Aile ve akrabalık sistemleri, kadın ve erkek cinsiyet rollerinin belirlenmesi ve cinsellikle ilgili biyolojik temelli kurallar son noktada toplumun var olmasına ve varlığını sürdürmesine hizmet etmektedir” (Amman, 2012: 39).

Türkiye’de ve hatta dünya üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında toplumsal cinsiyet mevzusunun önemli bir tartışma ve inceleme başlığı olduğu açıktır. Konuya dair çalışmaların ana öznesi kadın olmakla birlikte, mevzu uzun zamandır kadın olgusunu aşan, toplumsal cinsiyet yahut cinsiyet özgürleşmesi başlığı altında yeni iddiaların terkip edildiği bir noktaya gelmiştir. Nitekim bu konuya dair çalışmaların ve hatta bu çatışmaların iki ana bölüme ayrıldığı iddia edilebilir. Birincisi modern aklın kendini belirleme gücüne inanan ve bireyi önceleyen düşünce sistemi, ikincisi ise moral

değerlerin ve insanın doğasını koruma gayretindeki yaklaşımların arasında bir mücadele olarak temayüz etmektedir³.

³ Konuya dair örnek çalışmalar ve incelemeler için bkz. Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 21-39. Kalav, A. (2012). Namus ve toplumsal cinsiyet. *Mediterranean Journal of Humanities*, 2(2), 151-163. Turan, S. Ü., & Bilgin, V. (2020). Toplumsal cinsiyet ekseninde din ve aile içi roller. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(2), 459-493. Gürhan, N. (2010). Toplumsal cinsiyet ve İslami feminist söylem. In *Contemporary Perceptions of Islam in The Context of Science, Ethics, and Art, International Symposium* (pp. 365-383). Bağdatlı Vural, N. (2016). Sosyal politika ve toplumsal cinsiyet. *F. Saygılıgil içinde, Toplumsal cinsiyet tartışmaları*. Ankara: Dipnot Yayınları., Urhan, B. (2015). Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün işçi sendikalarındaki izdüşümleri. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 15 (56), 22-29.

İKİNCİ BÖLÜM

KADINLAR VE KADINLIK HALLERİ: TÜRKİYE'DEN GÖRÜNÜMLER

2.1. KADIN OLMANIN DAYANILMAZ ZORLUĞU

Kadın olmak veya daha geniş bir tarifle erkeğin güçlü olduğu bir dünyada karşı cins olarak var olabilmek sancılı bir süreç içerir. Kadınlık hallerine ilişkin yapılan tespitlerin hemen her birinde ortak vurgu neredeyse kadın olmanın zorluğuna yer vererek başlar. Zira kadını naif bir varlık olarak, erkeği ise güçlü veya kaba olarak kodlamanın dahası bu iki cinsiyeti birbirine kıyasla değerlendirmenin bir zorunlu çıktısı olarak kadın olmanın zorluğuna dem vurulur. Bu kabullerin devamında ise kadını ve kadınlık halini güçlü göstermenin yolu ona eril roller biçmek, her şeyi yapabilme kudreti izafe etmek, ayakları üzerinde bağımsız ve bağlantısız yaşama telkinlerinde bulunmak, ontolojik olarak onu var edeni değil toplumsal olarak ona yüklenen öne çıkarmak gibi bir takım yeni stratejiler geliştirilmiştir. Modern zamanların belki de en önemli kavram seti olarak toplumsal cinsiyet, bir toplumsal dönüşümü işaret etmektedir. Bu dönüşümün hemen her aşamada kadın üzerinden kurulan yeni algıları ve pratikleri vurgulayan bir yanı olduğu aşikârdır. Kadınlık bir bakıma modern zamanlarda adeta insanoğlunun icat ettiği en önemli varlık stratejisine dönüşmüştür. Kadın üzerinden geliştirilen söylemler, giderek erkek olmayı, toplumsal cinsiyet algısını ve devamında ise cinsiyeti aşan bir düzlemde nötr insan tekini hedefleyen bir çıkarıma evrilmesinin hikayesidir.

Bir önceki bölümde detaylıca tartışılan toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin tamamlayıcı bir bölüm olarak bu bölümde kadın özelinde bir cinsiyet analizi yapmak gerekli görülmüştür. Böylece kadın ve kadınlık hallerinin toplumsal görünümünü yakalamak, araştırmanın öznesine ilişkin bir toplumsal çerçeveye ulaşmak ve son olarak da Türkiye'den kadın manzaralarına ulaşmak hedeflenmiştir. Dolayısıyla bu bölüm içinde öncelikle kadın ve kadınlığın inşası, toplumsal bir özne olarak kadın ve Türkiye'nin kadınları minvalinde geliştirilecek başlıklarla bölüm tahkim edilmiştir.

2.2. KADIN VE KADINLIK ROLLERİ ÜZERİNE

Kadın ve erkek arasındaki anlam bağı “biri diğerinin ötekisi” şeklinde kurulduğunda birbirini tamamlayan, bütünleyen iki eşit parça olarak değerlendirmek mümkün olur. Hangisini üstün, önemli, değerli kılacağınız hususunda biyolojik olarak bir

kıstasa erişmek muhtemelen mümkün olamayacaktır. Zira birindeki meziyetin diğeri olmadan anlamlı olamadığı yahut birindeki özelliklerin diğere galebe çalacak düzeyde önemli olmadığı aşikârdır. Oysa kadın ve erkek arasındaki kıyaslanabilir bir karşılaştırma, tarih boyunca hemen her dönemde kendini göstermiş ve bu durum cinsiyetler arasında bir eşitsizlik oluşturacak şekilde gündeme getirilmiştir. Bu konuyu tarihsel kökleri ile irdelemek oldukça derinlikli ve çeşitlilik arz eden bir tartışmayı doğurması kesin ancak hangi görüşün haklı olduğuna ilişkin cevabın bulunması ise muhal bir durum yaratır. Öyle ki tarih sahnesi insanlığın yaşadığı dönüşümler ile her seferinde kendine yeni bir haklılık payesi veya doğrulama gerekçesi üretecek tecrübeye sahiptir. İlk insanın yaratılmasıyla başlayan serüvenin kaba bir tasnifle ilkel hayattan modern zamanlara kadar geniş bir evrede, insanlığın yaşadığı değişim, dönüşümle beraber kültürel gereksinimlerin birer çıktısı olarak kadın ve erkeğe atfedilen önem farklılaşa gelmiştir. Nitekim bu konuda Elisabeth Badinter (1992: 17) gibi bazı isimler “birinin öteki ile evlenmesi ve onunla işbirliği yapması, insanlığın tam, yani ‘gerçekleşmiş, tamamlanmış ve mükemmel’ olabilmesi için zorunlu. Önsel olarak (a priori), birinin üstün, ötekinin daha az gerekli olması söz konusu değil” şeklindeki önermeleriyle kadın ve erkek arasında önem açısından bir eşitlik fahmediyorlardı. Belki de bir motto şeklinde “biri diğeri” derken vurgu eşitlikten yana bir kadın erkek tasnifi yapmak üzerinedi. Dolayısıyla kültürel görecelik söz konusu edilmediğinde anatomik açıdan kadına veya erkeğe ilişkin söylenebilecek sözler bir üstünlük vasfı ile değil, insan olmanın değerine odaklıdır. Ancak bilindiği üzere mevzu bahis edilen anatomik açıdan benzer önem değeri değil, kültürel açıdan yahut işlevleriyle kadınlık ve erkeklik halinin toplumda bulunduğu karşılık üzerine kuruludur.

Kadın, insan tekinin sahip olduğu anatomik özelliklerden yola çıkarak tanımlanan bir varlık, kısaca “erişkin dişi insan” (TDK) olarak sözlüklerde karşılık bulur. Sözlükteki bu tanımlamanın sosyal bilimler literatüründe neredeyse hiç karşılık bulmadığı, oldukça çeşitli ve çok boyutlu tartışmaların içinde kaybolduğu ifade edilebilir. Mezkûr ifadede vurgulanan “erişkin dişi” olma sıfatı da eleştirilen ve aşılmaya çalışılan bir tanımlama olarak görülmektedir. Zira erişkin olma ve dişil oluş biyoçeşitlilik içinde canlıların neredeyse ortak vasfına gönderme yapan teknik bir açıklamayken, erkekler için de “erişkin adam, eril olan vb.” tanımlamaların kullanılması da benzer bir teknik tabire denk düşmektedir. Sahip olunan cinsiyet halinin teknik bir izah ile aşılması sosyal bilimler ve

sosyoloji için mümkün değildir. Zira herhangi bir bireyin toplumun bir parçası olarak sahip olduğu özellikler onu çok boyutlu olarak ele almayı, açıklamalar geliştirmeyi ve kültürün bir parçası olarak görmeyi gerektirir. Kadın olmak, her toplumda farklı değerler ve anlamlar yüklenen ancak her açıdan öteki cins olarak kabul edilen bir kavramdır. Kadınlar, geçmişten günümüze ve yaşamlarının her döneminde birçok değerlendirmeye, yorumlanmaya veya şekillendirmeye maruz kalmış ancak bu konuda söz sahipliğini en az elinde tutan varlıklardır. Dişi cinsiyeti olarak kadın, toplumsal süreçlerle yüklenen anlamlar doğrultusunda kadınlık olarak ifade edilmektedir (Bingöl, 2014). Biyolojinin bir yazgı olduğunu kabul edersek kültürel olarak işlenen bu biyolojik farklılık, kadının ötekileşmesine, ikincil konuma yerleşmesine ve özneliğini kaybetmesine neden olmaktadır (Eliuz, 2011). Şu halde kadın veya erkek olarak cinsiyet kimliği vurgulanan bireyi, diğer canlılarla buluşturan biyolojik benzerliğinin ötesinde farklılaştıran, çeşitlendiren, kültüre ve değer yapılarına göre tanımlayan, sosyal bağlamı içindeki rolüne gönderme yaparak ele alan, toplumsal norm ve görünlüğe göre izah etmeye çalışılan bir bakışa ihtiyaç vardır. Basit bir izahla kadın ve erkek olarak bireylerin üstlendikleri cinsiyet kimliği, canlılar arasında biyolojik bir fark olma halini ziyadesiyle aşmıştır.

Kadın ve erkek arasında sahip olunan fiziksel ve biyolojik farklılık temeli ile özellikle ailede işlenmeye başlayan cinsiyet rolleri kendini göstermektedir. Kız veya erkek çocuğu aile içerisinde kendi cinsinden olanlar ile özdeşim kurup o şekilde gelişmesi ve aile içerisinde cinsiyet rollerine yönelik benimsenen kodlara göre çocukların rolleri özümsemesi beklenmektedir (Çifçi, 2008). Bu şekilde ortaya çıkan kadınlık ve erkeklik algısı ile yaşanan toplumun kadınlık üzerine genel beklentileri de anlaşılmaktadır. Yani büyüdüğümüz aile, yaşadığımız toplumun küçük bir örnekleme ve en büyük etkeni olarak kadınlık algısı üzerinde önemli bir yol gösterici olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası kadın veya erkek olarak dünyaya gelmemekte, gelinen dünyada sahip olunan ortamın toplumsal süreçlerinin sonucu olarak kadınlık veya erkeklik rolleri edinilmektedir (Elçi, 2011). Toplumsal imgesi ve kültürel boyutuyla izaha yönelmek gerekirse örnek olarak kadın için anne, eş, ev içi idareyi gerçekleştiren, ev içi işleri yerine getiren, bu yönde kadınlık cinsiyet rollerine haiz, dişil cinsiyet kişiliğini kullanan vb. kadınlık değeri ile öne çıkarılan anlamlar ile tanımlanabilir. Bu tanımlamanın içindeki her bir başlığın bir gönderi olarak ev kadını toplumsal tipolojisine uyarlandığı ise açıktır. Ancak genel bir algı içinde kalarak ifade edilirse; kadın cinsi, geçmişten günümüze kadar tarih boyunca

her zaman derleyen, toparlayan, bir düzeni var eden, sonrasında da bunu istikrarlı hale getirmeye muktedir bir toplumsal cinsiyet olarak görülmüş ve nitekim bu role uygun cinsiyet rolleri inşa etmiştir. Buna karşın dönemsel anlayışların yeniden ürettiği kültür kodları ile kadınlık olgusu oldukça farklı ve değişken boyutlarda tartışmaların konusu olmuştur. Örneğin, günümüzde “ataerkil toplumların cinsiyet kültürünün kadın ve erkeğe ilişkin farklı roller sunması toplumsal yaşam alanının birçok yerinde cinsiyetler arasında eşitsizliğe neden olmaktadır” (Kadılar, 2016: 629) şeklindeki bir önermeyi tartışmak ve hatta karşı çıkmak mümkündür. Bu eşitsizlik örneği kadının geleneksel olarak belirlenen cinsiyet rollerine yönelik bir eleştirel tutumun göstergesi şeklinde sunulabilir. Zira feminizm tartışmaları ile iyiden iyiye kurgulanmış olan kadınlık hallerinin topyekûn geleneksel karakteri, çağdaş toplumlar için kabul edilemez, sürdürülemez, savunulamaz olarak görülürken, dönüştürülmesi gerekenin salt kadınlık algı ve gerçekliği değil, erkeklik hallerini de içine alan cinsiyet rolleri olduğudur.

Kadın ve erkeğin birbirinden taban tabana zıt eylemlerle tanımlanan toplumsal rollerine yönelik itirazın genel kabule dönüştüğü bir çağda, geleneksel rollerin hükümsüz olduğu vurgulanmaktadır. Öyle ki geleneksel toplumlarda kadının naifliği, hep pasif konumda olması, savunulması ve korunması gereken bir varlık olduğu üzerinedir (Bingöl, 2014). Bu doğrultuda tarih boyunca erkeklerde cesurluk ve zekâ göstergesi olarak görülen özellikler, kadınlar tarafından gösterildiğinde küstahlık olarak yorumlanıp kadının daha pasif bir rol üstlenmesi gerektiği algısı oluşturulmuştur (Mitchel ve Oakley, 1998). Ancak günümüz modern çağda bu algı tamamen değişime uğramaktadır. Ev içi işler, eş ve annelik hali, duygusal, zayıf ve naif görülen karakteristikler giderek zıttı ile ikame edilmektedir. Kadın güçlüdür, akılcıdır, kamusal görünürdür, kariyer ve statü sahibi, toplumcu bilincin yönlendiricisidir vb. şeklindeki kabullerle anıldığı görülmektedir. Bütün bu tanım ve içeriklerin gerçeklik düzlemi sorgulanabilir yahut kesin bir gerçeklik olarak sunulabilir ancak üzerinde tartışma götürmeyecek olan kısmında ise gündelik hayat içerisinde kadının edindiği, işgal ettiği alan yadsınamaz seviyede güçlenmektedir.

Geleneksel toplumlarda kadın, cinsiyet rollerine ilişkin kendini erkek eşinin muadili olarak konumlayan değil, bir nevi onu tamamlayan veya erkeğin çizdiği sınırları asli olarak gören bir pozisyona sahiptir. Bu pozisyon ona toplumsallaşma sürecinde benimsetilir ve toplumsal olarak da denetime açık bir şekilde gelişmesi sağlanırdı. İtaat

eden konumunda olan kadın, hizmet etmeyi benimseyen ve karşılık vermeden sorgusuz kabul edendir (Fraim, 2012). Öyle ki bu doğrultuda bedeni üzerinde dahi söz sahibi olamamıştır. Kadının bedeni, erkeğin soyunun devamını sağlayacak, evlenilecek kişi, eş ve anne olmaya her daim hazır kabul edilen namus ile eşleştirilmiş erkeğe ait bir yapıda olarak algılanmaktadır (Bilgin, 2016). Zira aile yapısı ile kadını sarmalayan otorite unsurlarının sadece eş veya diğer erkek aktörlerden teşekkül etmediği bilinmektedir. Söz gelimi bir kadın için en önemli rol model ve denetim ajanı evleninceye kadar anne, evlendikten sonra ise kayınvalide olarak ifade edilebilir. Kendini ailesine adayan anne pozisyonundaki kadının kız evlatlarına kendi tecrübesi ve kamusal beklentilere uygun bir sosyalizasyon süreci yaşatması beklenirdi⁴. Yukarıda da bahsedildiği üzere ev ve eve dair işler, toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiş ve kadının görevi olarak kodlanmıştır. Kadın, bunu yaparken de çoğu kez itiraz hakkını kullanmadan yahut herhangi bir güç tarafından görevlendirilmesine gerek duymaksızın durumdan çıkarılan vazife düzeyinde görürdü. Bunu adlandırmak gerekirse *kadınlığın toplumsal fitratı* denilebilir. Böylesi bir anlayış içinde kadın, olduğu yerde hayatı var etmiş, yuvayı kurmuş, zoru başarıp her türlü koşulu yaşanılır hale getiren bir pozisyonda yer almıştır. Nitekim bu hususiyeti ile *yuvayı dışı kuş yapar* kabilinden atasözlerinin muhatabı kılınmıştır.

Temel tartışma alanı kadın olan feminist bakış açısı, kadının ezilmişliği, yorgunluğu, erkek karşısındaki ikincil konumu, hayatına çekilen sınırları ve gerilim hatlarını kısaca ortalama bir kadının yaşadığı zorlukları dile getirme amacıyla olmuş, ortaya çıkışı bu durumu aşma ve yeni bir kadın toplumsal kimliği inşa etme olmuştur. Parla'nın vurguladığı gibi, "Çıkış noktasında feminist eleştirinin amacı, cinsiyet rollerinin doğal farklılıkların gerektirdiğinden de öte farklılaştırılmasında erkek egemen ideolojilerin belirlemelerini saptamaktır" (2011: 21). Bu ifadeyle vurgulanan husus feminist hareketin sosyolojik bir olgunun kavranma, eleştirilme ve değiştirilmesi gereğine odaklanan bir eleştirel hareket olduğudur. Kadının suskun özne olarak kalmasını değil susturulduğunu, geri planda yer almak istemesini değil geriye itilmesini, özgür tercihleri

⁴ Günümüzde bu süreci yeniden belirleyen teknoloji ve sosyal medya unsurlarının kadınlar için annelik deneyimini dönüştürdüğü bir gerçektir. Annelik deneyimi bilinen anlamıyla ev içi veya özel alanda kurulu sosyal statü ve rol denkleminin dışında "youtuber annelik, instagram anneleri" vb. sosyal medya alanında üretilen, sunulan, resmedilen yeni bir fenomenolojik gerçeklikle yeniden tanımlanmaktadır. Bu konuda üretilen çalışma için bkz. Kızılkaya, Z. Z. (2021). Anneliğin Youtube'da Yeniden Üretilmesi Üzerine Etnografik Bir İnceleme. *Atatürk İletişim Dergisi (Özel Sayı)*, 41-60.

ile değil sınırlandırılmasını eleştiren bir çaba içinde olmuşlardır. Genel itibarla kadın hakları savunuculuğu çerçevesinde değerlendirilebilecek bir anlayış olarak feminizm, uzun sayılabilecek tarihsel bir geçmişe sahiptir. Ancak daha uzun olan ise kadın ve erkeğe yönelik toplumsal kabuller ve eşitsizliği yaratan koşullardır. Bu konu elbette salt feminist hareketin düşünsel çabası ve saha mücadeleleri ile sınırlı değildir.

Tarihsel olarak çok daha öncesinde İslam'ın -ortaya çıkış koşullarında- kadının konumuna ilişkin devrim niteliğinde bir hareket ortaya çıkardığını ifade etmek gerekir. Ancak modernliğin bir yanı sıra eşitsizliği üreten yaşam koşullarını ortaçağdan emanet alıp, endüstri devrimi ile devam ettirdiği ve hatta kadın işçiliği şeklinde yücelttiği bir vakıdır. Kadın işçi hakları yanı sıra siyasetten edebiyata, kamusal alandan dinsel dogmalara kadar batı türevi toplumlarda kadın erkek arasındaki adaletsiz ve eşitsiz koşulların pekiştirilmesi feminizm gibi içerden türedi bir düşünce ve aktivist hareketin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak feminist hareket kadınların gündelik hayat deneyimlerine dikkat çekerek sıradan kadının dünyasına ilişkin önemli bir veri kaynağının oluşmasına katkı sağlamıştır. Gündelik deneyimler feminist kuramda önemli bir bilgi kaynağı olarak görülmüştür. “Feminist perspektifte kadın anlatıları özellikle önemlidir, çünkü kadınların kendi hayatlarındaki koşullara ve olaylara yükledikleri öznel anlamlar kadın anlatılarında kendini gösterir; böylece toplumsal ve kültürel süreçler araştırmacılar için yeni anlamlara kavuşur” (Birer, 2019: 13).

Feminist perspektifin literatüre katkısı itibariyle kadınlığın başat bir inceleme konusu haline gelmesi aynı zamanda kadınlık rollerinin yeniden tanımlanması ve yeni bir kadın kimliğinin de üretilmesini desteklemiştir. Feminist eleştirinin kadınların toplumsal statülerinin iyileştirilmesine önemli katkıları olmuş, kadın ve erkeğin ontolojik duruşuna dair farkındalığın artması ve cinsiyete dayalı eşitsizlik ve adaletsizliklerin tartışılması için zemin hazırlamıştır (Güç, 2021: 11). Dahası feminizm salt bir eleştirel düşünce veya sistematik kadın çalışmaları olarak literatüre değil aynı zamanda bir aktivizm olarak reel hayata da sirayet etmiştir. Kadının temsil edildiği hemen her alanda feminist düşüncenin giderek etkili olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Nitekim bu konuda edebiyattan sinemaya, siyasetten çalışma hayatına, inanç sistemlerinden değer yapılarına kadar geniş bir alanda kadınlığın yeni sosyal çerçeveleri inşa edilmeye ve savunulmaya devam etmektedir. Bu minvalde kadınlık rolleri geleneksel karakteri ile yer yer tezahür etse de modernliğin bir

alametifarikası niteliğinde feminist düşüncenin belirgin etkileri gerçek hayatta görünür olmaktadır.

Kadınlık rolleri denilince kadınlığı, basit anlamda toplumsal yapıda kadına yüklenen ve kadından beklenen roller olarak ifade etmek mümkündür. Bu rolleri kadının anatomik yapısıyla özdeşleştiren kabuller olduğu gibi kadını özne kimliği ile gören ve anatomisinin ötesinde hayâlleri ve talepleri ile geniş bir skalaya taşıyan yaklaşımlar da mevcuttur. Ev içi rolleri, annelik, eş, kız kardeş, hala, teyze gibi aile içinde tanımlanan rollere ilave olarak çalışma hayatında ve kamusal alan içindeki rolleri giderek daha da artmaktadır. Hatta görünen o ki, kadının işgücüne katılımı, eğitim düzeyinin artışı, siyasal rolü, liderlik vasfı gibi daha belirgin rolleri ile yeni görünümlemler aslı kadınlık rolleri içinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla biyolojik faktörlere indirgenmiş bir kadınlık anlatısının giderek ortadan kalktığı, en azından söylem düzeyinde bu rolün önemsizleştiği ifade edilebilir. Nitekim bu söylem düzeyinde genişleyen kadınlık rollerinin giderek bir kamusal beklentiye dönüşmesi, ortalama düzeyi yansıtır hale gelmesi ile kadınların kendi potansiyellerini ve tercihlerini hayatlarına yansıtma becerilerini de artırmaktadır.

Kadın, gündelik hayat içerisinde kendisini bir birey olarak var etmeye, görünür kılmaya, değerli hale getirmeye, değer görmeye, işe yaramaya çalışırken farklı haleti ruhiyeler içerisinde girebilir. Özellikle modern kadın imajı içine yerleştirilen unsurlar ile geleneksel olarak benliklere kazınan kadınlık rolleri arasında kaldığında araftaki kadınlık hali kolaylıkla negatif tezahürlere kapı aralayabilir. Bunlar; suçluluk, yetersizlik, değersizlik, eksiklik, zayıflık, bilgisizlik ve buna benzer bilimum olumsuz hallere tevîl edilir. Toplumun yüklediklerini içselleştirmiş, ne yaparsa yapsın asla yetmeyecek, yetişemeyecek gibi algılamaktadır.

“Suçluluk, kadınların hayatında büyük yer kaplayan bir duygu olarak öne çıkarılmıştır. Suçluluk duygusu kadınlarda yetersizlik duygusuyla el ele gider; kadınlar yeterince iyi anne, yeterince iyi bir kadın, yeterince iyi bir sevgili/eş olma gerekliliğinin yükünü Demokles’in kılıcı gibi üzerlerinde hisseder” (Birer, 2019: 26).

Birer’in ifadelerinden de hareketle kadınların modern dönemde içten içe kendini suçlayan bir kadın tipolojisine bürünebildiğini söylemek mümkündür.

2.3. KADIN DOĞMAK YAHUT OLMAK

İçine doğduğumuz toplum ve sosyallikler ağı, beşeri varlık olarak dünyaya gelen insanı, birey haline getirirken, onu kendi boyası ile boyamaya, şekillendirmeye, değiştirip, dönüştürmeye her an devam eder. Birey, bu farkındalığı zamanla kazanarak yaşamın ilk günlerinden itibaren ailesinin sahip olduğu değer yargıları ve toplumunun oluşturduğu normatif unsurlar çerçevesinde büyür ve büyütülür. Neredeyse ölüme dek sürebilen bu toplumsallaşma süreci bireyi saran sarmalayan bir gerçeklik olarak onu kendi kuralları içinde var olmaya doğru çeker veya başka bir görüşe zorlar. Bireye bu gelişim süreci içinde kendi benliğini oluşturacağı değerlerle birlikte yaşamını devam ettiren gerekli olacak, aile ve toplumun öngördüğü toplumsal cinsiyet rolleri kendisine atfedilmektedir. Çünkü birey kendi ailesinden ve yaşadığı toplumdan ayrı bir unsur olarak düşünülemez. Toplum, kişiyi kendisine bağlayan ve o ortama ait olduğunu hissettiren temel unsurlar bütünüdür. Sahip olunan dini inançtan siyasi görüşe, geleneksel değerlerden kültürel değerlere, o toplumda yer alan eski kuşakların aktarmış olduğu deneyimlerden kişisel deyimlere pek çok değişken, birey üzerinde etkilidir. Bireyin zaman içerisinde oluşturduğu kimliği, çeşitli faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Bu toplumsal kimlikler, zaman ve mekâna bağlı olarak, farklı dönem ve coğrafyalarda farklı anlamlara gelse de bazı tanımlar var ki adeta bir kaderin paydaşı olurlar. “Kadın” toplumsal kimliği de çoğu zaman aynı kaderi yaşamaktadır. Bir kavram olarak kadın ve ona yüklenen anlamın toplumsal tezahürleri, algılanışı ve yaşama dönüşen görünümleri ile hemen her toplumda benzer görev ve sorumlulukları içerisinde barındırır. Bunu toplumsal cinsiyet kavramı etrafında okumak, özellikle kadın kimliği etrafında düşünmek gerekir.

Kadın yalnızca evli bir kişiyi değil aynı zamanda evdeki kız çocuğunu da tanımlamaktadır. Küçük yaştan itibaren çeşitli değerlerle büyütülüp geleceğin kadınlarına kazandırılan toplumsal cinsiyet rolleri, aslında toplum tarafından cinsiyetlere yüklenen rol ve sorumlulukları tanımlamaktadır (Vatandaş, 2007: 31). Örneğin; erkeğe güç gerektiren, maddiyet içeren, önemli kararların alınacağı ev dışı unsurlar yüklenirken; kadına, ev içini kapsayan temizlik, yemek yapma, çocuk bakımı ve küçük çaptaki kararlar toplumsal rol olarak atfedilmiştir. Bu açıdan bakıldığında toplumsal cinsiyet, kadınlar ile erkekler arasındaki fiziksel farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş yönlerine dikkat

çekmektedir (Demirbilek, 2007: 12-27; Marshall, 1999: 98). Toplumsal cinsiyet rolleri farklı coğrafyalarda farklı aile yapıları ve değerlerle çeşitlilik göstermektedir. Örneğin aynı ülkede iki farklı bölgede yaşamını sürdüren kadına baktığımızda ikisinin de oluşturmuş olduğu benlik algısı ve sahip olduğu değerler birbirinden farklı olabilmektedir. Davranışlarından düşüncelerine, sosyal yaşamlarından öznel yaşamlarına bireye yön veren roller, aslında kadını yeniden boyutlandırmaktadır. Kadın önce kendi olabilmeyi istemektedir. Nitekim çoğu kez kendi tercihi dışında, toplum tarafından ona yüklenen anlamlar, kabul görülen/görülmeven sorumluluklar, meslekler, rol ve statüleri, davranış örüntüleri, kıyafet tercihleri ve renkleri gibi daha pek çok geniş yelpazeli bir toplumsal cinsiyet kavrayışı içerisinde alımlanır.

2.4. “KADININ ADI YOK” MU? VİTRİNDEKİ KADIN MI? TÜRKİYE’DE KADININ DURUMU ÜZERİNE

Türk modernleşmesi sürecinde vitrine konumlandırılan bir aktör olarak kadının Türkiye serüveni oldukça netameli ve gerilim hatlarıyla doludur. Nitekim modernliğin sembolizmi ve tezahür alanı olarak kadın ve kadın bedeni üzerinden sosyo-kültürel değişim süreçlerini, istikametini, boyutlarını okumak mümkündür. Öyle ki, siyasal hayata dahil edilışinden, çalışma ve eğitim hayatına entegre bir kamusallık inşa edilışine; ev içi rollerden, kültürel yeniden üretim pratiklerindeki etkisine kadar Türkiye’de kadın olmanın anlamı zaman içinde değişim göstermiştir. Bahse konu değişimi bir çırpıda veya bir başlık altında özetlemek neredeyse imkânsızdır. Ancak bu değişimin seyrini izlerken bölgesel ve kültürel habitatlar içinde farklılaşan, inanç ve değer yapılarında dönüşen, demokratik ve kamusal politikalar içinde konumlanan, ekonomi ve çalışma hayatında görev üstlenen, eğitim ve öğretim alanında desteklenen kısaca hayatın ana aksları üzerinde kendi vitrinini inşa eden asli bir aktör olarak görmek mümkündür. Buna karşın yine de kadın ve kadınlık rolleri etrafında dönen tartışmalara şöyle özet olarak bakıldığında Türkiye özelinde kadının mağdur edilış biçimlerine odaklanması, şiddet, cinnet, cinayet haberleri eşliğinde sunulması, ataerkil düzenekler içinde ikinci sınıf varlık olarak konumlandırılması vb. gibi negatif dışsallıklar içinde ele alındığı kolaylıkla görülebilir. Açıkça görülebilecektir ki, bu konudaki çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Bu çalışmalarda genel plan olarak Türkiye toplumunun modern yaşama kültürü karşısında yaşadığı gerilim hatları ve zayıflıklar vurgulanır. Bu anlamda modern yaşamın

bir yüzü olarak kadın ve kadının konumu üzerinden eleştirilen bir Türkiye resmedilir. Bununla birlikte bir diğer açı olarak kadını destekleyen ve kadının konumunu tahkim eden, başarı anlatıları, kahramanlaştırma, öne çıkarma, iyi örneklikleri vurgulama gibi zeminlerde de kadın vitrinde taltif edilen aktördür.

Foucault sarkacı misali kadın konusundaki tartışmaların aynı eksen etrafında sistematik bir hareketlilik ürettiği gözlenebilir. Kadının adı yok kabilinde üretilen madun araştırmaları ile kadını vitrine yerleştiren yüceltici söylemler bu sarkacın salınım güzergâhlarını temsil eder. Söz konusu kadın olunca hangi hatlar üzerinde salınımın gerçekleşeceği sıklıkla siyasal bir tartışmanın sıklığını aşmakta zorlanır. Bu haliyle bilimsel araştırmaların ve bir gündem konusu olarak kadın öznenin konumu yoksulluk, terör, uyuşturucu bağımlılığı, işsizlik, enflasyon vb. gibi toplumsal problemlerin hizasında yer alır. Zira bu zaviyede kadın, bir madun kategorisi olarak görülür ve onu bu haliyle var eden toplumsal şartlara vurgu yapılarak anlatılır. Bir bakıma kadına yönelik görünen kurgusal anlatının asli öznesi ve işaret ettiği gerçeklik bağlamın kendisidir. Nitekim kadın çalışmalarının yoğunluğuna karşın erkeklik üzerinde daha dar bir literatürün oluşması bunun ispatı sayılabilir. Reel politığın sığ sularında dönemsel olarak konumu değiştirilen bir araştırma ve söylem öznesi olarak kadını ikincil plana indirgeyen mezkûr yaklaşımın Türkiye’de kadın olmak konusunda gerçekçi bir içerik üretmesi bu anlamda oldukça güç bir iştir. Öte yandan tozpembe ve spot ışıklar altındaki resmiyle kadını yücelten söylemlerin de benzer bir işlev üzere hareket ettiği iddia edilebilir.

İnsan olma halini aşan bir varlık olarak kadını yüceltmek yanı sıra canı bir varlık olarak erkeği tahkir etmek yahut tam tersiyle şeytanlaştırılan kadın tarifıyla muamelede bulunmak sosyal gerçekliği içindeki kadını gözden kaçırmak anlamına gelir. Zira bir toplumsal kategori olarak kadın -yukarıda yer verilen toplumsal cinsiyet tartışmaları içinde belirtildiği gibi- anlamlı bütünlük, çok boyutlu gerçeklik, eş düzeyde kategori ve değer alanının parçasıdır. Anatomik gerçekliğine uygun aldığı konumla, kendini tahkim etme gayretinde bir varlıktır. Kadın ve kadınlık etrafında üretilen tartışma, sorunsallaştırma veya gerilim hatlarının salt düne veya belirli bir toplum/kültür kategorisine yahut politik bir tartışmanın sığ alanına ait bir zaviyede görülmesi yanlışır. Neredeyse insanlık tarihi boyunca kadın, benzeri sorunlar/anlatılarla işlenmiş, farklı dönem ve kültürlerde örneklenmiş, hemen her politik sahnenin gündemi olmuş, hayatın

bir yanıyla her daim “sorun yahut söylem” alanı olagelmiş bir başlığıdır. Bahsedilen tüm tartışmalar içinde kadının görünüm kazanmadığı yahut abartılmış bir gerçeklik içinde sunulduğunu iddia etmek elbette mümkün değildir. Kadın kendi özne kimliği ile modern zamanlarda var olma çabası içine çekilirken, elbette popüler araştırma gündemine de yerleştirilecektir. Ancak çok boyutlu gerçekliği içinde kadını ele almak ve hatta kadın özneyi kendi zaviyesinde inceleme konusu haline getirmek önemlidir. Ötekileştirilen bir kadın özne olarak değil, kendini dile getiren, kendini tanımlayan, kendisi hakkındaki anlatıların nesnesi olan kadını sosyal bilimsel ilgiye dönüştürmek önemlidir. Nitekim bu konuda popüler veya bilimsel çalışmaların giderek arttığını, kadını konuşuran, yalın varlığı ile onu başrole konumlayan çalışmaların gün geçtikçe çoğaldığı görülmektedir. Sözelimi bu konuda Fatma Karabıyık ve Nazife Şişman’ın (2023) kaleme aldığı “Kadınların Dilinden Dün Dökümü” isimli eser adeta Jale Parla ve Sibel Irzık’ın (2021) “Kadınlar Dile Düşünce” isimli eserine bir cevap niteliğindedir. Elbette bağlamı ve içeriği farklı iki eseri kıyaslamak anlamlı görünmeyebilir ancak kıyas konusu edilen başlık ve içerik değil, kadının konumlandırılması ile ilgidir. Aktör kadın ve araçsal kadın konumlaması ile iki eserin yaklaşımı neredeyse birbirine taban tabana zıt hüviyettedir. Biri kendi hikâyesini anlatan ve bu hikâye üzerinden bir şehri, kültürü, toplumsal hafızayı, toplumsal yapıyı izaha yönelik eser olarak, diğeri ise feminizmin tahrif/tarif ettiği kadını bulmak üzere yola çıkmış gibi görünmektedir.

2.5. TÜRKİYE’NİN KADINLARI: BİR BELİRTEÇ OLARAK RAKAMLAR⁵ VE İZAH

Türkiye’nin demografik yapısı hakkında en kesin bilgileri Türkiye İstatistik Kurumunun Adrese Dayalı Nüfus Sayımlarından mülhem verilerle ortaya koymak mümkündür. Resmi veriler olarak ortaya konulan rakamların ve bunların işaret ettiği kadını Türkiye toplunun içinde resmetmek daha doğru olacaktır. Buna göre Türkiye’nin 2021 verilerine bakıldığında nüfus 84.680.273 olarak tespit edilmiş, bu oranın neredeyse yarı yarıya erkek 42.428.101 kişi (%50,11) ve kadın 42.252.172 kişi (%49,89) şeklinde dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu nüfus oranlarına eşlik eden bir diğer veriye göre,

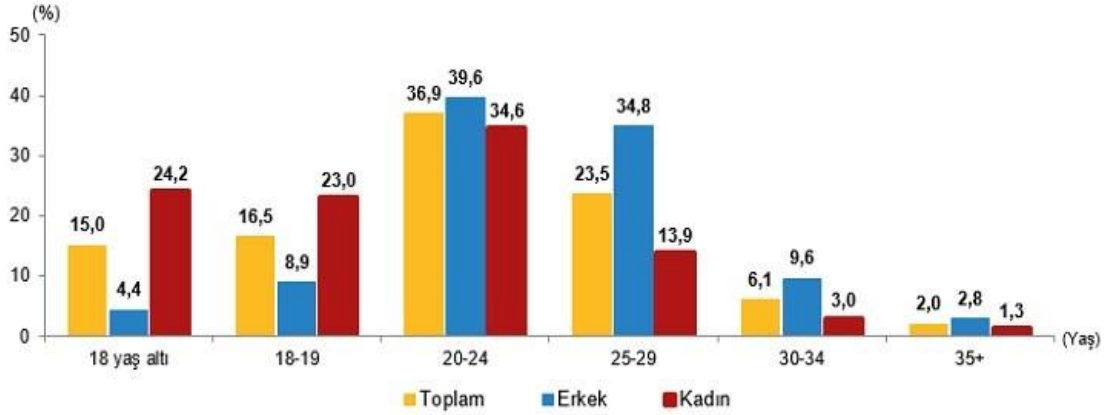
⁵ Bu başlık altında yer verilecek olan verilerin tamamı Türkiye İstatistik Kurumu’nun resmi sitesinde paylaştığı rapor, veri ve analizlerden elde edilmiştir. İstatistik bilgi olarak paylaşılan verilerin tamamı ilgili birimin sitesinden alındığı, yorumların ise yazar tarafından yapıldığı beyan edilmektedir. Bu çerçevede ilgili verilerin referansları paragraf sonunda toplu olarak gösterilmiştir.

Türkiye’de beklenen ortalama yaşam süresi son dönemlerde erkeklerde 75 yıl, kadınlarda ise 80,5 yıl olarak tespit edilmiştir. Bu oranlara göre kadınların erkeklere göre ortalama yaşam süresinin 5.5 yıl daha fazla olduğu görülmektedir. Kadınların erkeklere göre daha uzun yaşam sürmesi, Türkiye’de kadın dul oranının da fazla olmasını beraberinde getirmektedir. Ölüm oranları da bu veriyi doğrular niteliktedir. 2018 TÜİK verilerine bakıldığında yıl içindeki ölüm istatistiklerine göre erkek ölüm oranı %54,6 kadın ölüm oranı ise %45,4 olarak tespit edilmiştir. Bu oranlara ilave olarak kadın erkek nüfus dengesinin ilk evrelerden itibaren erkek lehine fazla olduğu ancak 45-59 yaş aralığında neredeyse eşitlendiği, sonrasında ise yaşlanan nüfusa göre kadın nüfusunun yüzde olarak daha fazla olduğu görülmektedir. 60-74 yaş aralığında erkek %47.8, kadın %52.2; 75-89 yaş aralığında erkek %40.7, kadın %59.3; 90 yaş üstünde ise %27.6 erkek, 72,4 kadın nüfus oranı ile oldukça dengenin kadın lehine değiştiği bir dağılım ortaya çıkmaktadır (ASHB, 2023; TÜİK, 2018; TÜİK, 2021).

Evlenme istatistiklerine göre ilk evlenme yaşlarında kadın ve erkek oranlarının da farklılaştığı görülmektedir. Erkeklerde ilk evlenme yaşının en fazla 20-24 yaş aralığında %39,6 ile yoğunlaştığı, ardından %34,8 ile 25-29 yaş aralığında bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Bu veriye ek olarak kadın ve erkekler için ideal görülen ilk evlenme yaşının 25-29 yaş aralığı olduğu tespit edilmiştir. Erkekler için ideal evlenme yaşına uygun bir dağılımın kısmi sapmalarla neredeyse birebir gerçekleştiği düşünülebilir. Kadınlarda ise ideal evlenme yaş aralığının ideal olarak görülenden daha düşük düzeylerde tespit edildiği açıktır. Buna göre kadınlarda ilk evlenme yaşı 18 yaş altında %24,2 oranında, 18-19 yaş aralığında %23 oranında, 20-24 yaş aralığında ise 34,6 oranında tespit edilmiştir. Bu verilere göre kadınların ilk evlenme ortalama yaş düzeyi her ne kadar 20-25 yaş aralığında yoğunluk kazandığı görülse de toplamda 19 yaş altında %47,2 oranında ilk evliliğin gerçekleştiği görülmektedir. Elbette evlilik yaşının giderek yükseldiği bir vakıdır. Kadın ve erkeklerin evlenmek için ideal gördükleri yaşa doğru bir yükseliş olduğu bilinmektedir. Nitekim gençlerin evlilik beklentilerini gerçekleştirmek üzere çeşitli gerekçeleri öne çıkarmaları ile evlilik yaşının kadınlar ve erkekler için daha da yükseldiği görülmektedir. Son yirmi yıl temel alındığında ilk evlilik yaşının erkekler için 28,2’ye yükseldiği, kadınlar için ise 25,6’ya yükseldiği görülmektedir. Bu verilere göre erkek ve kadınlar için ideal görülen evlilik yaş oranının

neredeysi gerekleŖtiđi, ilk evlilik yaŖlarının bu oranlara oldukça yaklaŖtđđı görülmektedir (TÜİK, 2021; TÜİK, 2022; TAYA, 2022).

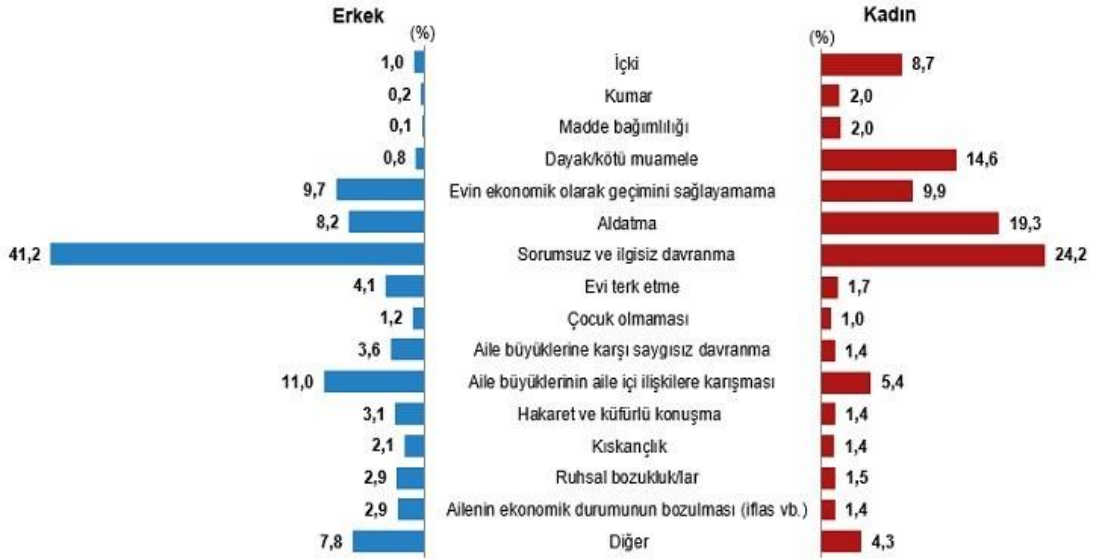
Tablo 2.1. Cinsiyete Göre İlk Evlenme YaŖı, 2021

Kaynak: Türkiye Aile Yapısı AraŖtırması, 2021

Evlenme ve aile kurma konusunda bireylerin olumsuz tutum sergilemesinin en önemli gerekçesi *eğitim beklentisi* olarak tespit edilmiŖ, kadın (%29,3) ve erkeklerde (29,8) oranlar dengeli bir görünüm kazanmıŖtır. Ancak devamındaki gerekçelerde geleneksel rol ve beklentilere uygun olarak erkeklerin *ev geçindirme kaygısı* güttükleri ve *maddi kazançlarının yetersizliğinden* (%22,5) ve *iŖ garantilerinin olmayıŖından* (%11,2) dolaylı, kadınlarda ise *sağlık sorunları* (11,5), *evlenmek için uygun biriyle karŖılaŖamama* (11,1) ve *sağlıklı bir evlilik yrtememe endiŖesi* (%10,2) sıralanmaktadır. Bu verilerden yola çıkarak geleneksel karakterinden uzaklaŖan, maddi kaygıları ve yaŖamsal gerilimlerden endiŖe duyan bir genç kuŖađın giderek yaygınlaŖtđđı dŖnlebilir. Nitekim boŖanma gerekçesi olarak sunulan baŖlıkların da bu minvalde sıralandıđđı grlebilir. BoŖanma sebebi olarak *sorumsuz ve ilgisiz davranma* (erkeklerde %41,2 ve kadınlarda %24,2) ilk sırada tespit edilmiŖtir. Devamında ise erkekler için *aile büyüklerinin aile içi iliŖkilere dâhil olması*, *evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama* gibi sebepler ne ıkmıŖtır. Kadınlarda ise *aldatma* (%19,3), *dayak/kötü muamele* (%14,6) ve *evin geçimini sağlayamama* (%9,9) gibi sebepler ne ıkmıŖtır. Evlenmeme için üretilen gerekçelerde olduğu gibi boŖanma konusunda da geleneksel toplumun karakteristik özellikleri ne ıkmıŖ gibi görünmektedir (TÜİK, 2021; TÜİK, 2022; TAYA, 2021).

Tablo 2.2. Cinsiyete Göre Boşanma Nedenleri, 2021

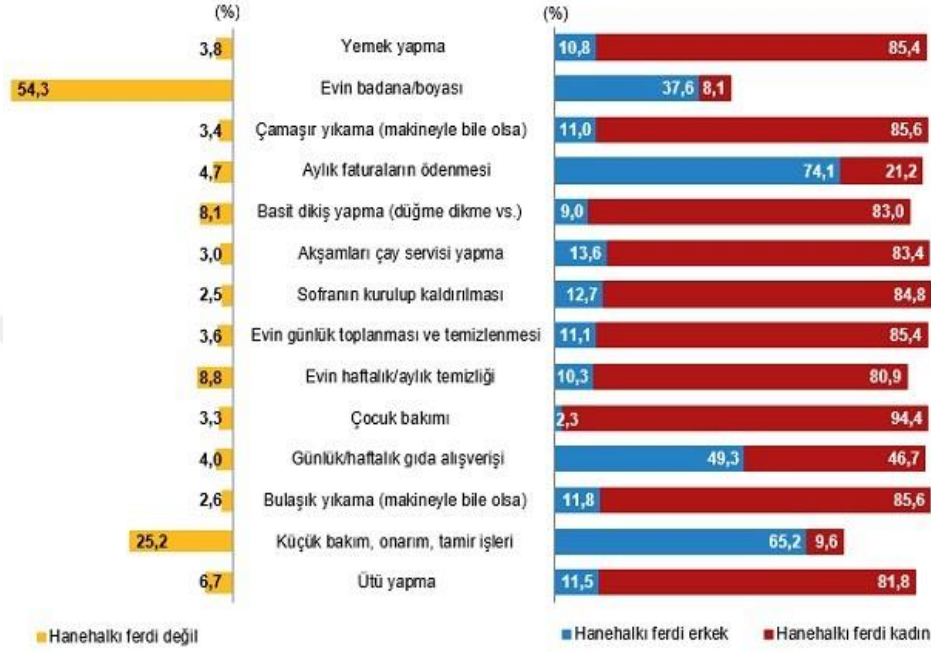
Kaynak: Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021

Kadınların eşlerinin ölümünden sonra yeniden evlenme oranlarının nispeten düşük olduğu ifade edilebilir. Bu ifadeyi somutlaştıran bir veri olarak anne ve çocuklarla birlikte yaşayan hanelerin yoğunluğunda ilk sırayı Bingöl %12,6 alırken ardından %12,4 ile Adana ve Elazığ illeri izledi. Boşanma oranlarının en düşük olduğu illerde bu oranların tespit edilmesi eşinin ölümü sonucu çocuklarıyla yaşayan kadınların olduğuna işaret eder. Bu verilere ek olarak Türkiye’de aile yapısının da değişim gösterdiği, hane halkı büyüklüğünün 2008’de 4 kişi, 2022’de ise 3.17 olduğu, özellikle batıda yer alan büyükşehirlerde hane halkı büyüklüğünün azaldığı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde ise hane halkı büyüklüğü oranlarının 4 ile üzerinde seyrettiği görülmektedir. Bu verileri destekleyen detaylı grafiklerde geniş aile hüviyetini taşıyan şehirlerin genel itibarla Hakkâri, Batman, Bartın, Şırnak gibi iller olduğu, hane halkları oranının en düşük olduğu illerin ise Eskişehir, Çanakkale ve Niğde gibi iller olduğu görülmektedir.

Türk Aile Yapısı Araştırmasının 2021 yılı verilerine göre hanedeki işlerden sorumlu olanların geleneksel cinsiyet rollerine göre dağılım gösterdiği görülmektedir. Tabloya göre kadınların yemek, bulaşık, çamaşır, ütü, çocuk bakımı, evin temizliği gibi ev içi işlerle yoğun bir şekilde ilgilendiği, erkeklerin ise evin bakım, onarım, boya badana, faturaların ödenmesi, gıda alışverişi vb. gibi evin maddi geçim olanakları ve ev dışında

halledilecek işlere yoğunlaştığı görülmektedir. Bu tabloya göre geleneksel olarak cinsiyet rol ve tutumlarının karşılık bulduğu bir yaşam standardının devam ettiği görülmektedir.

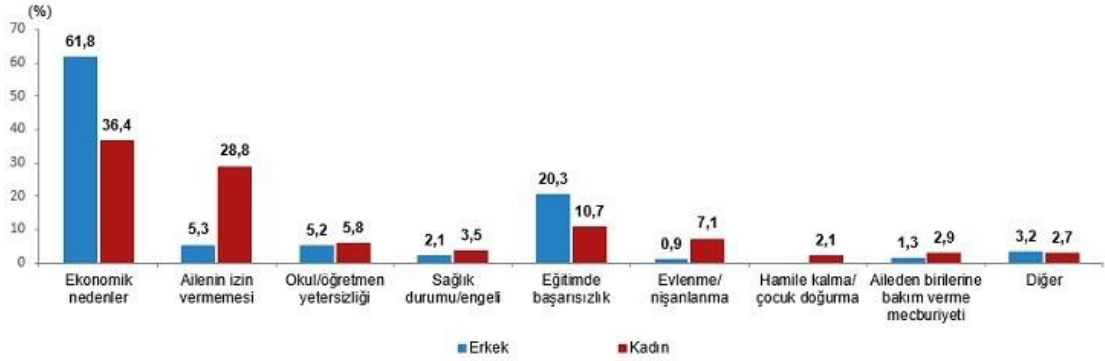
Tablo 2.3. Hanedeki İşlerden Genellikle Sorumlu Olan Kişiler, 2021

Kaynak: Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021

Kadına yönelik belirlenen görev ve sorumlulukların pratik hayatı anlamak için önemli bir veri kaynağı olduğu açık bir gerçektir. Kadın ve erkek arasındaki toplumsal cinsiyet rollerinin kültürel bağlama yönelik değerlendirilebileceğini gösteren bu verilere göre kadının hayat alanı halen ev ve ev içi rollerle yoğun bir şekilde ilişkilendirilmektedir. Ev kadınlığı üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda da detaylı olarak izah edilen bu durum Türkiye’de kadına ilişkin konumlandırmanın hangi bağlamda üretildiğini açıklamaktadır. Bu çalışmalardan biri olarak, Geçer’in “Ev Kadını” (2021) toplumsal tipolojisini ele aldığı çalışmasında Türkiye’de kadının ev içinde asli bir aktör olarak ancak kamusal görünürlüğü ile tali bir role layık görüldüğü tespiti bu durumu izah etmektedir. Bu çıkarımı destekler nitelikteki bir veriye göre kadınların eğitim hayatına ilişkin yaşadığı sorunların kaynağında ekonomik nedenler, ailenin izin vermemesi, başarısızlık ve nişan/evlilik gibi nedenler sıralanmaktadır.

Tablo 2.4. Cinsiyete Göre Bireylerin Eğitimini Yarıda Bırakma Nedenleri, 2021

Kaynak: Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021

Eğitim hayatında yaşadığı gerilimleri kamusal görünürlükleri üzerinden devam ettirmesi kadınlar için olası bir kader tecellisi sayılabilir. Bir nevi kadına layık görülen toplumsal kaderin ilk gerilimi eğitim konusunda yaşadığı talihsizlik ile başlamaktadır. Ailelerin kızlarına yönelik kararlarında eğitimden uzaklaştırılması bir seçenek olarak ilk akla gelendir. Bu yönde devlet eliyle oluşturulan sosyal politika uygulamalarının ise kısmen başarılı olduğu iddia edilebilir. Kadın ve eğitim başlığı altında geliştirilen politikalar vesilesiyle kız çocuklarında okuma yazma oranlarının artırılması çalışmaları başarıyla sonuç verdiği görülmektedir. Zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması ile başlayan eğitim seferberliğinin bir çıktısı olarak kadın nüfusunun okuma yazma bilme oranı %95,9'a yükselmiştir.

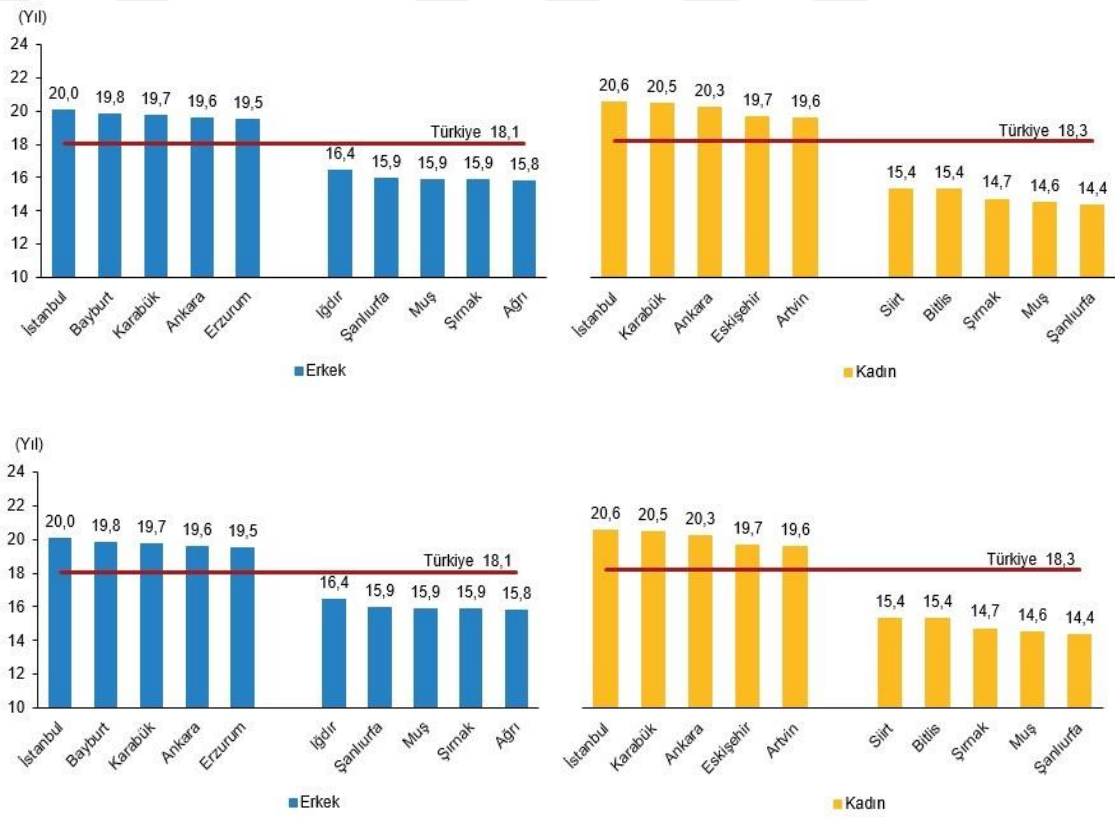
Tablo 2.5. Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Örgün ve Yaygın Eğitime Katılım 2016-2022

	(%)							
	Örgün eğitime katılım		Yaygın eğitime katılım		Örgün veya yaygın eğitime katılım		Örgün ve yaygın eğitime katılım	
	2016	2022	2016	2022	2016	2022	2016	2022
Toplam	9,4	10,5	16,8	15,6	22,7	22,9	3,5	3,2
Cinsiyet								
Erkek	10,9	10,7	19,8	17,9	26,6	25,5	4,1	3,1
Kadın	8,0	10,2	13,8	13,5	18,9	20,3	2,9	3,3
Yaş grubu								
18-24	39,4	39,5	23,8	22,4	48,9	51,7	14,3	10,3
25-34	11,6	15,6	24,0	23,1	31,2	33,2	4,3	5,4
35-54	2,9	5,0	18,0	17,9	19,7	21,1	1,2	1,9
55-64	0,1	0,6	6,4	5,7	6,5	6,1	0,0	0,3
65+	0,0	0,1	1,5	1,6	1,5	1,6	0,0	0,0

Kaynak: TÜİK Yetişkin Eğitimi Araştırması, 2022

Türkiye istatistik kurumu yetişkin eğitim araştırması verilerinin ortaya koyduğu bir gerçek olarak kadınların eğitim düzeyinin son yıllarda ivme kazandığı ve giderek artan düzeyde eğitim imkânlarından yararlandığı görülmektedir. 18-24 yaş grubunda örgün veya yaygın eğitime katılımın toplamda %51,7'ye yükseldiği 2022 yılında kadınların %20,3 ile en yüksek düzeyde eğitim öğretime katıldığı görülmektedir. Bu oranların giderek artacağı, kadınların eğitim ve öğretim süreçlerinde daha fazla temsil edileceği öngörülmektedir. Ancak bölgesel gelişmişlik ve kültürel farklılıkların hâlen güçlü bir değişken olarak kendini gösterdiği unutulmamalıdır.

Tablo 2.6. Cinsiyete Göre Muhtemel Eğitim Süresinin En Yüksek ve En Düşük Olduğu 5 İl 2022

Kaynak: TÜİK Yetişkin Eğitimi Araştırması, 2022

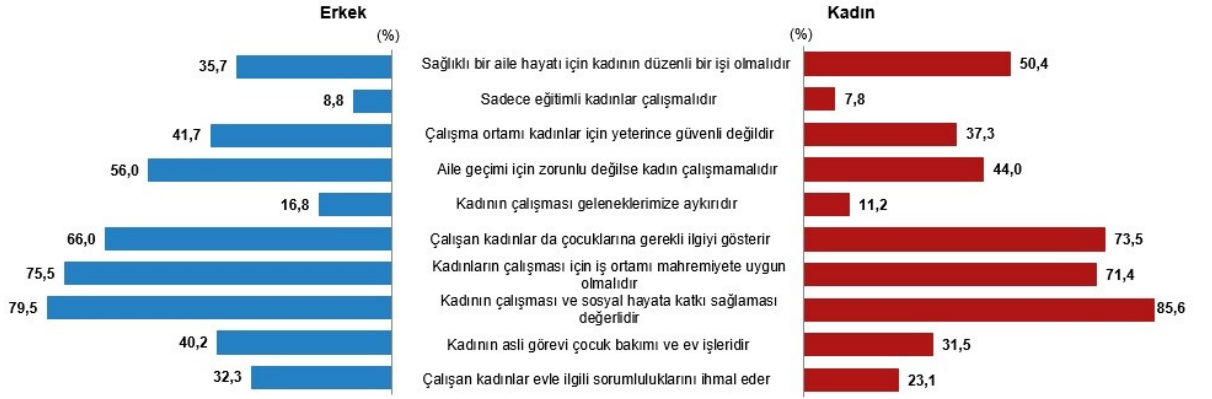
Tablo 2.7. İllere Göre Muhtemel Eğitim Süresinde Cinsiyet Eşitliği Endeksi 2022

Kaynak: TÜİK Muhtemel Eğitim Süresi, 2018-2022 Verileri

TÜİK Yetişkin Eğitim Araştırması ve Muhtemel Eğitim Süresi verilerine göre bölgesel farklılıkların kendini bariz bir şekilde gösterdiği yukarıdaki tablo ve haritadan görülebilmektedir. Buna göre ülkenin bölgesel dağılımının tıpkı gelişmişlik ve refah seviyesindeki farklılaşma gibi batı illerinden doğu illerine doğru azalan bir eğitim endeksi dikkati çekmektedir. Cinsiyete göre yetişkin eğitiminin Türkiye ortalamasına göre en yüksek ve en düşük olduğu illerin listesine bakıldığında İstanbul, Karabük ve Ankara gibi şehirlerin ortalamanın üzerinde olduğu, Siirt, Bitlis, Muş gibi illerin ise ortalamanın altında olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle cinsiyet eşitliğine göre üretilen haritalamada da görüldüğü üzere Muş, Bitlis, Siirt gibi Doğu Anadolu illerinde kadınların eğitim sürelerinin en düşük seviyelerde tespit edildiği görülmektedir. Önceki tablolarda da vurgulandığı üzere bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli sebepler arasında ailelerin tutumu ve evlilik gibi kızların hayatının önemli kırılma noktaları olduğu hatırlatılmalıdır. Çocuklarının hayatında önemli kararların alınması ve hayatın gerilim hatlarını beslemesi anlamında aile tutumlarının geleneksel ataerkil karaktere uygun olarak tezahür ettiği iddia edilebilir. Eğitim zorunlu da olsa bu durumun başarıyla devam ettirilmesi ailelerin tutumları ile özdeşleşmektedir.

Tablo 2.8. Cinsiyete Göre Kadının Çalışması İle İlgili Algılar, 2021

Kaynak: Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021

11. Kalkınma planlarında da yer verildiği üzere kadının çalışma hayatına katılımı ve ekonomik hayattaki konumlarının güçlendirilmesi kapsamında bir dizi çalışma ve sosyal politika önerileri, destek programları uygulanmaktadır.⁶ Bu çalışmaların toplum nezdinde bir karşılığının olduğu kadının çalışması ile ilgili algıların gösterildiği tabloda da açıkça görülmektedir. Zira kadının belirli kültürel değerler gözetilerek çalışması, hane ve kamusal hayata katkı yapması konusunda geniş bir mutabakat var gibi görünmektedir. Kadının çalışmasının ve sosyal hayata katkı sağlamasının önemine yapılan vurgu, çalışan kadının aile, mahremiyet, çocuk bakımı vb. gibi geleneksel rollere uygun olmadığı durumlarda azalmaktadır. Nitekim bahse konu sorun alanları gündeme geldiğinde gözden çıkarılacak olan ilk başlığın kadının çalışması olacağı açıktır. Ancak kadınların çalışma hayatına katılımları, sadece ekonomik destek anlamında bir katma değer üretmekle değil, kamusal görünürlüklerinin artmasına, özgüvenlerinin gelişmesine, demokratik aile ortamının sağlanmasına, çocukların rol model olarak gelişimlerine ve genel itibarla kadınların yaşam memnuniyetine artı değer sağlayacağı düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında kadınların istihdam oranlarının artmasının dolaylı katkısı, doğrudan katkısından daha fazla olacağı beklenebilir.

Kadına yönelik sosyal politika konularının içerisinde kırsal kesimde kadın girişimciliğinin artırılmasından, iş gücü piyasasının beklentileri doğrultusunda kadının beşeri sermayesinin geliştirilmesine kadar geniş bir çerçevede kadının konumunu

⁶ Bu konuda daha detaylı ve açıklayıcı bilgiler için, Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan Türkiye'de Kadın (2023) raporuna bakılabilir.

destekleme çabalarının olduğu bilinmektedir. Kadına yönelik politikaların destek bulması veya dirençle karşılaşması da elbette mevcut kültürel değerler ve toplumsal kesimlerin konuya ilişkin tutumları ile ilgilidir. Bu manada alışlageldiği üzere kadına biçilen rollerin/tutumların bir çıktısı olarak ev ve ev etrafındaki toplumsallıkları öne çıkaran yaklaşımların gerek eğitimde gerekse çalışma hayatında kadının mevcut durumunu koruma eğiliminde olacağı, modern yaşamın gerekleri ve zorlukları ile yeni bir bakışa ihtiyaç duyan kesimlerde ise kadının toplumsal rolünün güçlendirilmesine destek olacağı beklenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE SAHA VERİLERİNİN ANALİZİ

3.1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Muş il merkezi örnekleminde yaşlı kadınların anlatıları üzerine odaklanan bu saha araştırmasında, derinlemesine görüşme yapılmak suretiyle kadınlık rollerinin algı, inşa ve pratiğine yönelik bir çerçeve çizilmesi amaçlanmıştır. Araştırma deseninde görüşmecilerin hayat tecrübelerine, çok boyutlu bir bakış açısı geliştirmek amacıyla nitel araştırma yöntemi, derinlemesine görüşme tekniği uygulanmıştır. Zira nitel araştırma yöntemi vasıtasıyla araştırmacı ilgilendiği olgusal gerçekliğe derinden bir kavrayış geliştirme imkânına sahiptir. Yıldırım ve Şimşek'in de vurguladığı gibi “[s]osyal olgular, sosyal davranışı belirleyen genellenebilir yasalar türetmek yoluyla değil, bir durumun kendine özgü boyutlarının ayrıştırılması ile” (2015: 29) derinlemesine kavranabilir. Genellenebilir olanın niceliksel veri elde etme ile sağlanması mümkün olurken, olgusal bir gerçekliğin kendine özgü koşullarını anlamak, alt boyut ve derinlik kazanan bileşenlerini ortaya çıkarmak ise ancak niteliksel incelemelerle mümkün olabilecektir (Semerci, 2013; Erdoğan ve Semerci, 2021; Kümbetoğlu, 2005). Nitel araştırma yöntemleri, insanların toplumsal eylemlerinin anlamlarını yorumlamaya yönelik sistematik gözlemlerdir (Bozkurt, 2014: 77). Nitel araştırmanın bilimsel ilkelerini ortaya koyan eserinde Kümbetoğlu'na göre (2005) ise, derinlemesine görüşme yoluyla elde edilen veriler, toplumsal alanın görünen gerçekliğinin barındırdığı anlamı ve derinde yatan ayrıntıları keşfetmeyi sağlamaktadır. İnsana dair olgu ve olayların, kendi bağlamından kopmadan ve derinlemesine anlaşılmasını sağlama amacını gerçekleştirme amacıyla nitel araştırma teknikleri kullanılmaktadır (Baltacı, 2019: 370). Çalışmada bu amaç ve gerekleri karşılamak üzere nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır.

Saha çalışması⁷ yukarıda verilen açıklamalara istinaden, her biri kendi hikâyesini inşa etmiş kadınların anlatılarından yola çıkarak Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısına

⁷ Yüksek lisans serüvenimin başladığı ilk yıl *Toplumsal Cinsiyet ve Kadın* dersi hocamız yaşlı kadın profili üzerine bir görüşme yapıp bunu yazıya dökmemizi istedi. Bu ödev gereği yaşlı kadın kategorisine uygun gördüğüm, kayınvalidemin hayatını detaylıca dinleme ve kayıt altına alıp kompozit etme imkânı buldum. Yaptığım görüşmenin analizini gerçekleştirirken ne kadar keyif aldığımı, kayınvalidemi, hayat hikâyesini, yaşadığı zorlukları ve onun tüm zorluklara karşı verdiği mücadeleyi,

ilişkin sosyolojik çıkarımlar elde edilmeye çalışılmıştır. Hikâyelerinin öznesi olan görüşmeci kadınlar Muş ilinde yaşıyor olsalar da Türkiye'deki diğer kadınları anlamak için de oldukça değerli veriler paylaşmışlardır. Kadın erkek ilişkilerinden, kadınlığın inşasına; kız çocuğu, eş, anne, kayınvalide vb. kadınlık hallerinde ürettikleri tecrübeleri; hayat ve hayâl arasındaki gerilimlerden, keşkeler evrenine ve daha pek çok konuda sorulara, gerçekleştirilen görüşmelerde cevaplar aranmıştır. Bu amaçla saha araştırma yöntemi olarak, ele aldığı konuları, olay ve olguları derinlemesine ele alan, görüşmeler aracılığıyla inceleyen, görünenin ardındakini bulup çıkarmayı amaçlayan nitel araştırma yöntemi seçilmiş olup, teknik olarak da derinlemesine görüşme tercih edilmiştir. Niteliksel analiz ile hayatı zorluklarla geçen kadınların hikâyelerini anlamak ve yorumlayabilmek, halihazırdaki gerçekliği inşa eden sebepleri çözümleyebilmek, kadınlık tecrübesini zaman, görünüm ve bağlam gibi içsel düzeylerde kavramak imkânı aranmıştır. Görüşmecilerin hayat hikâyelerine ulaşmak amacıyla derinlemesine görüşmelerde bu çerçeveye uygun soru ve görüşme stratejileri üretilmiştir. Bu bağlamda yarı yapılandırılmış soru formu hazırlanıp görüşmeler belli başlıklar altında planlanarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme sürecinin planlanmasından, sürecin yönetilmesine kadar, destek mekanizmalarının işletilmesinden görüşme ortamının oluşturulmasına kadar çeşitli hassasiyetler gözetilmiştir.

Görüşmelerin planlanmasında ve görüşmeciye ulaşma konusundaki stratejilerden biri olarak kartopu tekniği kullanılmıştır. “Bu yöntem kartopu ismi verilmesinin sebebi, örneklemin tıpkı bir kartopu gibi birikerek büyümesi. Ulaşmayı hedeflediğimiz kitle sayıca az olabilir, örneklem çerçevesi bulunmaz ya da dağılımı bilinmez” (Erdoğan ve Semerci, 2021: 87). Görüşme yapılması planlanan kadınların özel bir kitle olması, bağ

sırtındaki olanca yüke rağmen nasıl dirayetli, güçlü olduğunu görünce şaşkınlığımı ve hayranlığımı gizlemek mümkün olmadı. Bu durum genç yaşta dul kalmış, fakirlik çekmiş, tek başına 4 erkek 1 kız çocuğu büyütmüş, büyük şehrin hengâmesinde tek başına mücadele etmiş kayınvalideme bambaşka bir açıdan bakmama, onu ve hayatını daha iyi anlamama vesile oldu. Bu durumun kendi özel hayatıma da olumlu yansımaları olduğunu fark ettim. Hayata ilişkin bakış açımı derinden sorgulamama vesile oldu. Bu çalışmadan yola çıkarak yaşlı kadınların hayatlarına şahit olmak, onları anlamaya çalışmak, hayat tecrübelerinden yola çıkarak kadınlık rollerine ilişkin bir çerçeve çizmek, geleneksel kadını anlamak, sosyolojik bir çıkarımda bulunmak mümkün olabilir diye düşündüm ve çalışmamın filizlenmeye başladığını fark ettim. Çıkış noktası itibarıyla kendi hayat alanımdan bir kadının hikâyesinde keşfettiklerimi, Muş özelinde diğer kadınların hayatlarında da bulabileceğimi düşündüm. Nitekim öyle de oldu. Anadolu kadını diyerek övgülere mazhar olan bu kadınlık halinin bir şehir efsanesi yahut mitolojik bir hikâye olmadığını anlamak çok zor olmadı.⁷

kurmanın zor olması, görüşmelerde dil sorununun olabilmesi, ulaşma ve güven ortamını oluşturmanın güçlüğü vb. sebeplerle kartopu tekniği işlevsel olmuştur. Bir diğer strateji olarak görüşmenin seyrine göre zaman zaman sorulara kısmi anlamda yeni boyutlar eklenerek görüşmenin derinleşmesi ve istenilen farklı noktalara odaklanması amaçlanmıştır.

Araştırmanın başından sonuna kadar en çok dikkat edilen konulardan biri “gönüllülük” esasıdır. Görüşme yapılan her bir kadının öncelikle görüşmeler için istekli olması önemsenmiştir. Görüşmecinin kendisini özgürce, çekinmeden araştırmacıya açabilmesi adına görüşmeye başlamadan önce araştırma ile ilgili gerekli bilgilendirme sağlanmış ve kendilerinden onam alınmıştır. Ancak daha önemlisi görüşmecilerin kendilerini rahat ifade edebilmelerini sağlayacak güven ortamı oluşturulmuştur. Her görüşme için ortalama bir gün belirlenmiş, görüşmecilerin evleri ziyaret edilmiş, görüşme ortamında eğer gerekli değilse tercüme edecek kişiler yahut araçlar görüşme ortamından çıkarılmıştır. Görüşmeler ses kaydı ve kısa notlar şeklinde kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlar daha sonra yazıya dökülmüş ve elde edilen veriler tematik analizler yapılarak detaylı sonuçlara ulaşılması sağlanmıştır.

Bir bakıma öz yaşam öyküsü ekseninde ilerleyen görüşmelerde kadınların toplumsal hayata katılım sağladıkları ilk andan itibaren, eğitim hayatları, evlilik süreçleri, annelik tecrübeleri, kadın olma sürecindeki deneyimleri, kadınlık algıları, kadınlık değeri, eşleri, diğer aile üyeleri ve hayatlarına dâhil olan diğer bireylerin etkileri incelenmiş, tüm bu etkenler soruların ana temasını oluşturmuştur.

3.1.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bölge dinamiklerine bağlı olarak bazı zorlayıcı unsurların varlığına değinmek yerinde olacaktır. Görüşmecilerin tamamının Kürt ve yaşlı olması hasebiyle iletişim kurmakta zorlanılmış, bazı görüşmecilerin Türkçe bilmemesinden dolayı, Kürtçe bilen öğrencilerden çevirmenlik desteği sağlanmıştır. Bu da kadınlar ile yapılan görüşmelerde zaman zaman iletişim kopukluğu yaşanmasına sebep olmuştur. Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen araştırmada kartopu tekniği ile görüşmecilere ulaşılmıştır. Görüşme yapılan kadınların referans kişi olarak yeni bir görüşmenin organize edilmesinde aracı olması sağlanmıştır.

Yaşanan handikaplardan bir tanesi de görüşülen kadınların ifşa olmaktan korkmaları, tedirgin olmalarıdır. Neredeyse hepsi görüşmenin en başında ‘televizyona falan çıkmayacağım değil mi?’ şeklinde tedirginliklerini ifade etmişlerdir. Görüşme başlamadan önce görüşmecilere her anlamda güvenli bir ortam sağlanmış, görüşmelerin ve isimlerinin asla ifşa edilmeyeceği konusunda görüşmeciye güven duymaları sağlanmış, tedirginlikleri giderilmiştir. Katılımcıların hayat hikâyeleri dinlenirken zaman zaman duygusal anlar yaşanmıştır. Duygusal anların yaşandığı bir anda katılımcılardan bir tanesinin “kızım kendine ne diye dert topluyorsun” ifadeleri çalışmanın başlığına da konu olan hayatlarının zor ve dertli geçtiğinin en bariz örneklerinden biri olmuştur.

Bununla birlikte hayat hikâyesine dâhil olunan kadınların anlatıları karşısında bir araştırmacı olarak zor anlar yaşanmış, görüşmeye zaman zaman ara vermek zorunda kalınmıştır. Kadın olmanın getirdiği rahatlık görüşmecilerin kendilerini anlatırken de hissedilmiş, başlangıçta kısa ve öylesine olduğu izlenimi veren görüşmecilerin, konuştukça görüşmeyi daha da uzatma isteği, tekrar görüşme daveti, özel hayat içinde de görüşme, misafir etme talepleri ile son bulmuştur. Bu durum bir araştırmacı olarak da araştırmacının özelliklerinin sürece olan olumlu etkisini de göstermektedir.

3.1.3. Araştırma Evren ve Örneklemi / Görüşmeci Demografik Bilgileri

Muş ili araştırma evreni olarak belirlenirken, örneklem bu evren içinde ortalama 60 yaş ve üstündeki kadınlar arasından seçilmeye özen gösterilmiş ve birkaç istisna ile bu hedef sağlanmıştır. Araştırma sınırlı bir düzlemde, yaşlı, madun, eğitim hakkı sunulmamış, şiddet mağduru, dul, yoksul, kimsesiz, terk edilmiş gibi sair özelliklerle bir görünmezlik kazanmış kadınların dünyasını anlama çabasına evrilmiştir. Bu haliyle araştırmanın öznesi olan kadınlar ortalama yaş Aralığı 49’dan başlamış 85’e kadar yükselmiştir. Elbette 65 yaş altındaki kadınların yaşlı olduğu söylenemez, resmîkabullere göre de yaşlı kabul edilmeyebilirler ancak fiziki ve tecrübi yaş arasında bir doğrusal ilişkinin her zaman kurulması mümkün olamamaktadır. Bu çalışma da böylesi bir yaklaşıma uygun olarak tasarlanmıştır, görüşmecilerin yaşam tecrübeleri üzerinden yaşlarına anlam atfedilmiştir. Dolayısıyla yaş itibarıyla 50-55 yaş aralığındaki kadınlar ile olan görüşmelerin esasını belirleyen hayatı oldukça yoğun ve zor bir düzeyde yaşamalarıyla ilgilidir.

Örneklem sayısı 15 ile 25 arasında planlanmış ancak belli bir sayıya ulaşıldıktan sonra görüşmecilerin verdiği bilgiler mükerrer hâle gelmesi nedeniyle görüşmeci sayısı 15 olarak yeterli görülmüştür. Araştırma, evren olarak belirlenen Muş ili özelinde gerçekleştirilmiş olup, saha süreci planlanırken görüşme yapılacak yaşlı kadınları bulma ve tanışma konusunda Muşlu öğrencilerin, arkadaşların ve çeşitli insanların yardımı katkı sağlamıştır. Şehirde yaşayan kadınlarla sınırlı tutulan çalışmada öğrencilerin yardımıyla görüşmeciler komşu, anneanne, babaanne, tanıdığı tanıdığı, önerilen vb. gibi çeşitli çevrelerden, hayatları zorluklar içinde geçtiği düşünülen veya bilinen kişilerle görüşme planlaması yapılmıştır. Nitel araştırma tekniğine uygun olarak tasarlanan saha çalışmasında seçili kadınlarla yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler, ev ziyareti şeklinde, öncesinde haber edilerek, birebir/baş başa (Kürtçe-Türkçe çeviri olmuşsa sadece çeviren ile birlikte) ortalama 80 ila 100 dakika süren görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan 15 kadının demografik bilgileri aşağıdaki gibidir.

Tablo 2.9. Görüşmeci Listesi

Görüşmeci Kodu	Yaş	Yaşayan Çocuk Sayısı	Ölen Çocuk Sayısı	Okuma Yazma Düzeyi	Evlenme Yaşı	Eşi Sağ/Ölü	Türkçe konuşma
G1 / S.G.	69	5	-	Bilmiyor	14	Ölü	Evet
G2 / H.A.	65	13	8	Bilmiyor	11	Sağ	Hayır
G3 / S.A.	85	5	4	Bilmiyor	15	Sağ	Az
G4 / S.S.	85	3	4	Bilmiyor	16	Ölü	Orta
G5 / A.Ç.	63	4	-	Biliyor	15	Ölü	Evet
G6 / F.Y.	58	6	-	Bilmiyor	18	Sağ	Evet
G7 / H.G.	55	9	-	Bilmiyor	19	Sağ	Hayır
G8 / V.A.	66	4	4	Bilmiyor	13	Sağ	Evet
G9 / P.Ç.	65	4	2	Bilmiyor	17	Ölü	Evet
G10 / F.Ö.	78	4	4	Bilmiyor	14	Sağ	Evet
G11 / A.Ç.	57	5	-	Bilmiyor	17	Sağ	Evet
G12 / S.G.	49	6	-	Bilmiyor	16	Sağ	Evet
G13 / T.U.	67	9	1	Az Düzeyde	13	Ölü	Evet
G14 / M.E	60	8	2	Bilmiyor	15	Ölü	Evet
G15 / A.G.	61	7	-	Bilmiyor	15	Sağ	Evet

3.1.4. Kuramsal Çerçeve: Fenomenoloji Yaklaşımı ve Toplumsal Tipler

Genel itibariyle ‘Zor Hayatın Kadınları’ kavramsallaştırması adı altında araştırma yapılmış olsa da bu çalışma özelinde bir insanı, onun deneyimini anlama gayreti içerisinde olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda bahse konu edilen kadınların doğdukları andan itibaren sosyalizasyon sürecini, yaşadıkları toplumsal yapıları içerisinde hissettikleri, her türlü tecrübeleri, yaşamışlıklarını ele alan bu çalışma, kadınları tanımayı, onlarla tanışmayı, onları anlamayı ve anlatmayı zorunlu kılmıştır. Burada özellikle “deneyim” kavramı ön plana çıkmaktadır.

Çalışma metodolojik açıdan birkaç farklı yaklaşımın harmanlandığı bir zemine sahiptir. Yaşlı kadınların toplumsal profillerini belirlerken Alfred Shutz’un hem isim babası hem de kuramsal anlamda kurucusu olduğu fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde toplumsal tipler analizi kullanılmıştır. Toplumsal görüngülerin üretilen bağlamdan hareketle nasıl tespit edileceğine yönelik bir yaklaşım olan fenomenoloji, temeli filozof Husserl’e dayansa da felsefi bir yaklaşımdan ziyade, sosyolojik boyutuyla değerlendirilmiştir. Bu yaklaşıma göre fenomenoloji “şeyler ‘in içinde gizli öz’ün bilgisine ulaşmaya çalışan bir yöntem olarak” (Erbaş, 1992: 160) kadınların ait oldukları toplumsal dünyada nasıl ve hangi şekilde var olduklarını anlamada kullanılmıştır. Husserl ve Shutz, insanın dünya hayatı içerisinde taşıdığı anlam ile diğer varlıkların yaşantılarından bambaşka olduğu konusunda her ikisi de hemfikirdirler.

“Onlara göre insan bilinç sahibi bir varlık olarak diğer cansız varlıklardan ayrılmaktadır. İnsan bu dünyada düşünen, üzülen, sevinen bir varlıktır; duygu ve düşünceleri, gayeleri ve tereddütleri, başarı ve başarısızlıkları ile canlı bir bilinç ile bir hayat sürer. Oysa bir kayanın yahut denizin bir dünyası yoktur; bu yüzden onlar için mana taşıyan bir şey de yoktur. İki insan bir araya geldiğinde her ikisi de bilir ki karşısındaki onun varlığının ve diğer bütün özelliklerinin farkındadır. Oysa denizin karşısında oturduğunda deniz insanın farkında olabilecek bir bilince sahip değildir” (Sofuoğlu, 2009: 17).

Bu yüzden ki insan denilen varlığın her zaman değer görmeye, tecrübelerine önem verilmeye, geride bıraktıkları her bir hikâyeden gerek kendileri gerek yeni nesillere dersler çıkarılması, mesajlar verilmesi gerekmektedir. Böylece belki yaşadıkları her bir zorluğun bir karşılığı olacak, yaşadıklarına, çektiklerine değmiş olacaktır. Bu her türlü

hayat tecrübelerini anlayabilmek için de insanın derinlerine inmek, onu anlamaya çalışmak gerekmektedir. Bunu araştırmaya sağlayacak olan da fenomenolojik yaklaşımın ta kendisidir. Sofuoğlu'nun (Sofuoğlu, 2009: 113) da bahsettiği gibi Husserl'in doğal tavrı adını verdiği tutumdan, fenomenolojik tavra geçiş için özü yakalamak, karşımızdakini anlamak için içimizde bir istek, bir merak duygusu olmalı veya onlara şüpheyle yaklaşmak gereklidir. Zira kadınlık olgusunun belirleyeni olarak gündelik hayat alanı ve bu zeminde yer alan toplumsal yapılar, aktörler, etkileşimler yapılandırıcı bir etkiye sahiptir. Gerçekliğin Toplumsal İnşası (2008) kitabında Peter L. Berger ve Thomas Luckmann'ın fenomenoloji yaklaşımını sosyolojik boyuta taşıırken, gerçekliğe ilişkin bilginin toplumdan bağımsız olarak kurulamayacağını iddia etmişlerdir. Bireyin sosyalizasyon sürecinde gerçekleştirdiği tecrübeler birikimi, Berger'in de ele aldığı sosyal inşa kavramı ile açıklanmaktadır. Fenomenoloji ise bir grup bireyin ortak deneyimlerini vurgulamakta ve kuram oluşturma çalışması ise betimlemenin ötesine geçerek bir süreç veya eyleme ilişkin kuramsal açıklama ortaya koymaktadır (Tekindal, Arsu, 2020: 155 akt.).

Gerçeklik sosyal olarak inşa edilmiş bir algılama ise bireyin bilinçaltında kurulan bir işletim sistemi olarak toplum gerçekliği itmam eden bir üst yapısal kurgudur. Bir toplumsal görüngü olarak kadın ve kadınların cinsiyet rol/kimliğine yansıyan boyutlarıyla kültürel dokunun etkisi, kültüre zerk edilmiş norm, değer, inanç, töre vb. gibi yapılandırılmış toplumsal etmenleri bir toplumsal tip olarak aktör temelli bir çözümlenmeyi de gerekli kılmıştır. Toplumsal tipler (Aydemir, 2016) bağlama gönderimler içeren analizler yapılması suretiyle bireyi toplumsal görünümlere indirgeyerek incelemeyi önceler. Hayat alanındaki konumu, söz, eylem, duruş, etkileşim vb. açılarla kendi görünümünü inşa eden bireyin bu sürecine anlam katan toplumsal bağlamı anlamayı önceler. Araştırmanın öznesi olan kadınların bir toplumsal tipoloji olarak nesneleştirilmesi ile kültürel dokuyu izah eden bir imkân yaratılmıştır. Zira kadın olgusu Türkiye'deki çalışmalarda sunulduğu biçimiyle kuramsal yaklaşımların yahut ideolojik perspektiflerin tanımladığı çerçevelere sığdırılmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda feminist, marksist yahut kapitalist perspektiflerin tanımladığı kadın ve kadınlık hali ile toplumsal gerçekliği içinde bir aktör olarak kadının sosyolojik anlamı arasında bir boşluğun olduğu iddia edilebilir. Sosyolojik analiz görünümünde kamuoyu nezdinde paylaşılan bu bilgilerin gerçekliği tespitten ziyade kadın özelinde gerçekliğe

yakıştırmalar yapması yahut kuramsal/ideolojik çerçevenin nasları üzere tahlilde bulunma zorunluluğuna girişmesi kurgusal bir kadın imgesi ortaya çıkarmaktadır⁸.

3.1.5. Soru Formunun Tanıtılması

Bu çalışmada yaşlı kadın anlatılarından yola çıkarak zor hayatın kadınlarının kadınlıklarını nasıl inşa ettiklerini anlamak adına yarı yapılandırılmış bir soru formu oluşturulmuştur. Oluşturulan soru formu üç ana başlık şeklinde planlanmıştır. İlk olarak katılımcı kadınların toplumsal profillerini belirlemek ve kadınların özne konumunu anlamak için onları tanıtan, kendilerini ifade etmelerini sağlayan, hayata ilişkin bakışlarını belirleyen koşulları anlamak için kadınlık profili başlığı altında sorular oluşturulmuştur. Bireyin içerisinde var olmaya çabaladığı kültürel, toplumsal ve dini şartlarının gölgesinde bir 'ben' olma çabası aşikârdır. Bu bakış açısından yola çıkarak öncelikle bireyleri tek tek tanımak, onları kendi anlam dünyaları ve bakış açılarıyla görmeye çalışmak gerektiği düşünülmüş, bu bağlamda katılımcıların yaşı, evlilik yaşı, çocuk sayısı, eğitim durumu gibi sorular sorularak temel bilgilerine ulaşılmıştır. Kadınların kendi kişilik ve kimliklerini oluşturma imkânı buldukları kişisel hayatlarında bir kadının asli vazifesinin neler olduğu sorularak, kadınların gözünden bir kadını nasıl konumlandıkları, *kadın cinsine* ne gibi sorumluluklar yükledikleri sorgulanmıştır. Hayat serüvenleri boyunca evlat, eş, kadın, annelik rolleri içerisinde kendilerini nasıl hissettikleri ve konumlandıkları, bu süreçte herhangi birinden takdir görüp görmedikleri sorulmuştur. Soru formunun ikinci başlığında *Kadınlık Halleri, Zorlukları ve Hayâl Kırıklıkları* adı altında zor hayatın kadınlarının hayâl kırıklıkları, yaşadıkları ümitsizlikler, gerilimler ve sorunlar konuşulmuştur. Böylece yaşadıkları zorluklar karşısındaki tepkileri ve motivasyon kaynakları öğrenilmek istenmiştir. Soru formunun üçüncü ve son bölümü *Kadınlık Duyguları* adı altında ele alınmıştır. Bu bölümde kadınların hayatları boyunca hissettikleri duygular, kendilerini dâhil oldukları toplumsal çevredeki diğer kadınlarla kıyaslama durumları, bu kıyas sonucunda kadınlıklarını nasıl konumlandıkları sorulmuştur. Böylece kendi var ettikleri kişilikleri ve benliklerinden

⁸ Örnek çalışmalar için bkz H. Çağlayan, (2006). Feminist Perspektiften Kürt Kadın Kimliği Üzerine Niteliksel Bir Araştırma. *Ankara Üniv. Sosyal bilimler enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi ABD*. (Yayınlanmamış Dr. Tezi). Ankara. Ayrıca bkz. H. Ş. Aynur. "İslami Feminizm Ve Feminist Kur'an Okumaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/3 (February 2013), 89-122.

duydıkları memnuniyet, pişmanlık ve keşkeleri, imrendikleri durumların olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.2. ARAŞTIRMA VERİLERİN ANALİZİ

3.2.1. “Zor Hayatın Kadınları” Bir Profil Çıkarma İşlemi

Yaşlılık, olağan hayat seyrinde bir merhale ve neredeyse her insan için eğer erken sayılacak bir ölümlerle karşılaşılmasaydı, beklenen ve kaçınılmaz bir doğal duruma işaret eder. Hemen her haliyle kendine özgü dinamikleri, yaşam fizyonomisi, beden hali, düşünme biçimi ve hayat algısını içine alan bir insanlık durumu olarak özetlenebilir. Kişinin sahip olduğu tüm yaşam alanının değişim ve dönüşüme uğradığı bir durumda gelinen son evre olarak görülen ve yaşamın sorunsuz uzatılması için çabalanan bir zaman dilimine tekabül eder. Dolayısıyla zorluklar içeren bir dönem, sorunların derinleştiği ve artık mücadele gücünün, tabiri caizse takatin kesildiği bir yaşam alanıdır. Elbette yaşlılık hayat seyrinde bir aşama olarak görülse de değişkenlik gösteren ve çeşitli değişkenlere göre derin farklılıklar arz edebilen de bir durumdur. Buna göre ekonomik durum, yaşam alanı, sınıfsal konum, çevresel faktörler, şehirler ve hatta ülkeler arası farklar, bedensel konfor, eğitim ve kültürel farklar, dinsel ve değer yapıları vb. daha pek çok başlık yaşlanmaya dair süreçleri ve genel yaşlılık hallerini belirleyen etmenler arasında sayılabilir.

Yukarıda zikredilmeyen ancak müstakil olarak ifade edilmesi, vurgulanması gereken ve bu tezin ana merkezlerinden birini oluşturan bir değişken de *cinsiyettir*. Hali hazırda cinsiyete göre yaşlanmanın farklılaştığı, yaşam süresinin değiştiği, yaşam konforu ve algısının farklılaştığı bir ülkede olduğumuz iddia edilebilir. Zira yaşlılık olgusu erkekler ve kadınlar için farklı anlamlar ihtiva eden, farklı formlar üretebilen ve özel haller içeren bir başlık olarak incelenmelidir. Bu durum elbette cinsiyetin yaşlılık üzerindeki etkileri yahut cinsiyete göre farklı tecrübeler içeren yaşlılık halleri şeklinde basite indirgenebilecek bir düzey değildir. Çok daha ötesinde bir konum alışı, yaşadığımız coğrafyada kadınlık ve erkeklik hallerinin yaşam seyrinde ortaya çıkardığı farklılıklar; değer, inanç ve normatif ölçekler; kültürden siyasete çok boyutlu tecrübi değerlendirmeler ve daha fazlasıyla cinsiyet, bireyler arasında anlamlı fark üreten bir değişken düzeyindedir. Yaşanılan hayatın ürettiği yaşlılık hallerini anlamak için cinsiyet kavramı önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın özgün

boyutlarından biri de bu değişken üzerinden ilerlemesi ve anlamak istediği gerçekliği kadın özelinde ortaya koyma çabasıdır. Zira yaşlılık ve kadınlık üzerine üretilen bilgilerin kahir ekseriyetinde genel bir tablo ortaya koyma ve durum analizi yapma çabası görülürken, daha dar ölçekli ancak derinlik kazanma gayesinde çalışmaların sınırlı olduğu izlenmektedir. Bu çalışmanın kendine belirlediği sınırlardan biri de tam da bu genel geçer düzlemi bir noktadan derinlemesine irdelemek, detaylarda fark edilebilir olan toplumsal nüveyi görülebilir bir yüzeye çıkarmaktır.

Ana teması kadın olan bu araştırma kapsamında çocukluk çağları ile ergenlik ve evlilik süreçleri ele alınarak yapılan derinlemesine görüşmelerde, kadınların hayatlarının her aşamasında bir engelle karşılaştıkları aşikârdır. Dünyaya gelişleriyle beraber neredeyse hayata yenik başlayan kadınların ilk derdi sanki erkek olamamaktır. Erkek olmanın verdiği güç, itibar ve değerden mahrum kalmış ve bu eksikliği kapatma çabasında bir hayat yaşamış gibidirler. Ataerkil yapılarda kadın ve erkekler arasında sıklıkla görülen eşitsizlik yahut dengesizlik içeren durum bölge kadınlarının makûs talihidir. Ev işlerine adanan ömürleriyle kamusal işlerden; tarla ve hayvancılık işlerindeki yoğunluk dolayısıyla serbest zamandan; erkek olmadıkları için okuldan; kız oldukları için eş seçmekten bu ve benzeri daha pek çok –bugüne göre olağan sayılan - imkânlardan sürekli bir adım geride durması gerektiği düşünülmüştür. Bu durum o kadar kanıksanmıştır ki mahrumiyet ve bir adım geride kalma hali kız çocukları ve kadınlar için sessizliğe tahvil edilmiştir. Bugün geldikleri yaşlılık hallerinde dahi aynı görüşleri savunmaktadırlar: *“Erkek, erkektir. Kadın kadındır.”* Evin huzuru, devamlılığı kadının susmasına bağlanmış, her türlü haklarından feragat etmesi, kendisini kocasına adanması gerektiği kabulü varsayılmaktadır. Görüşmecinin bu minvaldeki ifadeleri ise şöyledir;

“Kadın evine bakmalı, çocuklarına bakmalı. Erkek erkektir, kadın her şeye küsmez, ses etmez. Erkek ne kadar melaike olsa yine de seslenir. Kadın sesini keserse o zaman geçim olur” (G4, 85).

Bu görüşlerin hâkim olduğu kültürel doku içerisinde bugünün “güçlü” yahut “dayanıklı” kadınları o zamanın sesi kısık kız çocukları olarak eğitim hayatlarından da mahrum bırakılmışlardır. Kimisi kendi istekleriyle okulu terk etmiş gibi görünse de çoğunluğu çok istemelerine rağmen okula gitmek ayıp, günah, kötü görülerek hiç okul

yüzü görmemişlerdir. Bazılarının yaşadığı köyde okul yoktur. Okulu olanlar içerisinde gidenler kınanmış, kötü gözle bakılmıştır.

“Bizim zamanımızda kız çocukları okuyamazdı. Okuyan kıza kötü gözle bakarlardı. Bizim mahallede 1 kız giderdi, keşke biz de gideydik der iç geçirirdik. Bir kız okula gidemez derlerdi bizim de elimize geçmezdi. Babamız bir sefer okul yok dedi tamam o kadar” (G9, 65, okuma- yazma yok).

Bazılarında ise eğer aynı evden bir kız ile bir erkek çocuk okula gidiyor ise kız çocuğunun dersinin erkekten üstün olamayacağı düşünülürdü. Erkeği kadından her alanda üstün tutma gerekliliği dikkat çekicidir. Kız çocuğu ya da kadının her zaman bir adım geride durmayı bilmesi gerekmektedir. Bu, yaşanan coğrafyanın vazgeçilmez bir kuralıdır. Kabul görmüş bu üstünlük ve ayrıcalığın neticesinde kadınlar arasında keşke bizler de erkek olsaydık diye iç geçirenlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Henüz 49 yaşında olan bir görüşmecinin eğitim/okul hikâyesi tam da bu örneklilik üzere;

“O konuya hiç girme, kanayan yaram hiç sorma ilkokula 1-2 ay gittim. O iki ay da burnumdan geldi. Derslerim abimden daha iyi olunca dayak yedim, nasıl daha iyi olur diye. Abim beni çok döverdi. Bir gün evde bir dersi yaptım abim yanlış dedi. Hocaya söyledim. Doğru olanı kim yaptı diye sordu öğretmen, ben yaptım dedim. Abime ne zaman yanlış yapıyorsun desem beni döver deyince öğretmen, abimi odaya aldı. Kocaman oğlansın 4’ e gidiyorsun yanlış yapan sensin dedi. O oldu. Ondan sonra babam beni okula göndermedi. Kızlar okumaz, okursa ya adı çıkar ya da dağa kaçar dedi (G12, 49, İlkokul terk).

Eğitim hakkı erkek çocuklarına verilmiş, kız çocukları ise hayatları boyunca cahilliğe, bir başkasının merhametine, toplumsal hayat içerisinde eksik kalmışlığa, hayat boyu muhtaçlığa terkedilmişlerdir. Küçükken okula gönderilmeyen kız çocukları, büyüdükleri zaman kamusal alanda hiçbir ihtiyaçlarını kendileri göremez hale gelmişlerdir. Hastane ya da herhangi bir devlet dairesine tek başlarına gidip işlerini görememişlerdir. Okula gitmeyen ve kamusal görünürlükleri olmayan bazı görüşmeciler Türkçe öğrenememiş, bunun da hayatları boyunca ayrıca sıkıntısını çekmişlerdir.

“Hep köydeydik, köydekiler de Kürtçe konuşurdu bir zorluk yaşamazdım. Ama hastane işi, devlet işi olunca çok zorlanırdım. Hala da zorlanıyorum. Yanımda hep birisinin gitmesi gerekiyor. Ama Türkçe konuşmayı isterdim her açıdan bilmek iyi olurdu” (G7, 55).

Özellikle bir görüşmeci var ki okumuş olmayı, bu vesileyle Türkçe bilmeyi sadece eşini şikâyet edebilmek için istemektedir. Devletin kapısı bireyi koruyan, kollayan, güç

veren, güçlü kılan toplumsal hayat içerisinde var eden görevlerini ve fonksiyonlarını bu görüşme üzerinden göstermektedir. Yaşadığı onca eziyetler, hakaretler, aldatmalar karşısında sesini çıkaramamanın sebebi olarak Türkçe bilmeyişini gerekçe göstermektedir. Yaşanılan her türlü sıkıntı karşısında gün be gün elinden hiçbir şey gelmeyeceğini, atalarının tembihi üzerine “kadınsan çekmelisin” düsturuyla aynı düzene bilfiil devam etmiştir. Ancak yaşı kaç olursa olsun hâlâ içinde kalmış bir dert gibi taşıdığı kocasına karşılık verememiş olmayı, elinden bir şey gelemeyişini, en azından şikâyet edememiş olmayı kısaca naçar kalışın izlerini taşıyanlar da vardır.

“Eski aklım olaydı şikâyet ederdim kocamı. Çocuklarımı alır giderdim. Eğer Türkçe bilseydim kocamı devlete şikâyet etmek isterdim. Devlet kapısını hiç görmedim, eğer görmüş olsaydım derdimi anlatırdım, belki böyle çok çekmezdim” (G2, 65, Eşi Sağ).

Şehirde cinsiyete göre eğitim durumuna bakıldığında 2008 yılında kadınların okuma yazma bilmeyen sayısı 44066 iken 2022 verilerine göre 16176 değerine kadar düştüğü görülmektedir. Bu verilerle beraber 2008 yılında erkek okuma yazma bilmeyen sayısı 13339, 2008 yılı erkek okuma yazma bilmeyen sayısı 2729 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, URL1, Görüntülenme Kasım, 2023). Bu tablo tam da yukarıda bahsi geçen mevzuyu ifade eder niteliktedir. Görece yakın zamanlı bu verileri görüşmeci kadınların çocukluk zamanına kadar geri götürmek gerekirse rakamların çok daha yüksek oranlarda tespit edilmesi mümkündür. Geçmişten günümüze şehirde, okuma yazma oranı cinsiyete göre belirgin bir fark yaratmaktadır. Veriler doğrultusunda günümüzde kız çocuklarının da okuma yazma oranlarının giderek kızlar lehine değiştiği, aradaki uçurumun eskisi kadar derin olmadığı görülmektedir. Hatta lise terk oranlarında erkek sayısının arttığı, kızların yükseköğrenime daha fazla devam ettiğine yönelik analizler artmaktadır. TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, 2008-2022 verilerine bakıldığında durum açıkça görülmektedir. Kız ve erkeklerin eğitim-öğretim oranlarında son 15 yılda bile belirgin bir değişim yaşanmıştır.

Tüm bu eksiklikler içerisinde bocalayan kadınlar, kuran öğrenme çabası içerisinde olmuşlar ve çoğu kuran okumayı öğrenmiştir. Zira din, kadınlar için bir şeyler öğrenmenin tek yolu sayılmıştır. Böylece kadınları bir bakıma ehlileştirme imkânı yaratılmış olmaktadır. Zira dinsel naslarla kadınları aile ve eşlerine karşı sorumlulukları üzerinden toplumsallaştırmak, erkekleri ise koruyucu, kollayıcı olarak tanımlamak çok

daha kolay bir yol olmuştur. Buna karşın İslam'ın kadınlara biçtiği değerli rolü, kamusal önemi, insanca yaşama hakkını vb. göz ardı eden bir anlayışı da pekiştirmek mümkün olmuştur.

Kendilerine okuma hakkı verilmeyen kadınlar, çocuklarını kız-erkek ayırt etmeksizin, okutma çabası içerisinde olmuşlardır. Kadınların içinde kalan bir ukde olmaktan da öte, hak ettikleri ve layık olduklarını düşündükleri hayatın rövanşını almak bir nevi kendilerine yapılan haksızlığı gidermek üzere çocuklarının eğitimini desteklemişlerdir. Çocuklarının okuyarak çok daha iyi bir hayatı sürebilmelerini istemiş, kendilerindeki yarım kalmışlığı tamamlamaya çalışmışlardır. Bazıları bunu başarmış, bazıları ise çeşitli sebeplerle başarısız olmuşlardır. Ancak bunun bir hak olarak kullanılması konusunda çaba içinde olmuşlar, kız çocuklarının okumasını normalleştirmeyi sağlamışlardır.

“Çocuklarımı okutmayı çok istedim ama kaynanam izin vermedi”
(G12, 49).

“Amcaları çocukların okumasına izin vermediler, okutamadım o yüzden” (G7, 55).

Görüşmecilerin hayat tecrübelerine odaklı bir çözümlemede ise ekseriyetle yakın geçmişte neredeyse bölge kadınlarının ortak kaderi haline gelmiş erken evlilik yahut başka bir adlandırma ile çocuk gelinler olarak bilinen bir durum gözlenmiştir. Görüşmeci kadınların çocukluk çağlarına tekabül eden 11-13 civarındaki yaş aralıklarında evlendirildikleri, buna karşın en yüksek 19 yaşında evlenmiş oldukları görülmektedir. Öyle ki evlendirilme yaşları zihinlerinde 13-14 olarak kodlanmış, 15 yaşını bulunca geç kaldıklarını sanmışlardır. G3 adlı görüşmeci *“İsteyen çoktu ama dayım durdurdu verdirmedi, o yüzden geç evlendim”*(G3, 15 Evlilik Yaşı) diyerek erken evlilik yaşına ilişkin normalin standartlarını da ortaya koymaktadır. Her ne kadar evlilik konusunda şimdiki gibi on sekiz yaş sınırı resmi olarak belirlenmiş değilse de Türkiye'nin neredeyse tüm bölgelerinde erken yaşta evlilik benimsenmiş bir genel geçer durumdur.

Araştırma kapsamında tespit edilen durumda da bu yaygın kanaatin nasıl bir algısal zeminde oluştuğu ispat edilmektedir. Hâlihazırda toplum kodlarının geleneksel karakteri ile normlarını ve değerlerini yaşattığı düşünülebilir. Ancak tam da bu noktada bazı

kısıtların varlığı, dün olduğu gibi bugün de evlilik konusunda bir alt sınır teşkil edebilmektedir. Zira şehir, Türkiye'nin diğer bölgelerine göre halen evlilik konusunda en erken yaş aralığına sahip olduğu görülmektedir. Geçmişte bu alt sınırı belirleyen dine referans edilen kültürel kabuller olarak ortaya çıkmışken, bugün resmi olarak belirlenen kuralların sınırlayıcı olduğu düşünülmektedir. Nitekim şehirde kızların evlenme yaşı 2022 TÜİK verilerine göre 23,2 olarak tespit edilmiştir, Türkiye genelinde kızların evlenme yaşı ise 25,6 olarak tespit edilmiştir. Evlilik yaşındaki artışın giderek hızlanacağı ve yakın gelecekte batıdaki büyük şehirlerde olduğu gibi otuzlu yaşları bulacağı tahmin edilebilir. Kızların eğitim ve kariyer konusundaki talepleriyle de bu durum bölge ve şehirde kadınlık rollerinde ve algısında da derin değişimleri doğuracağı iddia edilebilir.

Bir dönem bölgede yaşayan kadınların neredeyse yazgı kabilinden sıradanlaştırılan evlilik yaşları, çocukluk çağlarını sağlıklı geçirmeden eş olma, evlilik gerçekleştirme, ev kurma, anne olma gibi zor bir sürecin başlangıcına eşit sayılmıştır. Görüşmecilerin çoğu fakirlikten ziyade zenginliğin başlarına bela olduğunu, varlığın iş yükünü de beraberinde getirdiğini dillendirmektedir. *“Yaşamak bu kadardı. Önce yaşamayı, hayatı görmedik. Gece gündüz çalışırdık, iş çoktu”* (G15, 61). Baba evinin yorgun kızları, çok erken yaşlarda kadın olmanın zorluklarını tecrübe etmişler, henüz kadın olmadan zorlu bir kadınlık hali üzere yorulmuşlardır. Evlilik ise bir kurtuluş serabı görmeye sebep olmuş ancak bu hayâlden uyanmaları çok geç olmamıştır. Evlilikten medet uman kadınlar, beklentilerinin nasıl da boşa çıktığını *“Evlendim gittim aynı çile, aynı çalışma”* (G8,66). *“Bir evim olsa belki mutlu olurum, kalacak yerim yok diye kabullendim artık”* (G11,57) sözleriyle ifade etmişlerdir. Baba evinde üzerlerine yüklenen sorumluluklar, evlenince de çoluk çocuk yükü, koca, kayın valide, kayınbaba, kayın, elti, yüküyle hepten artmış, beklenen rahatlık bir yana eski günler yeni halin alt yapısını oluşturmuştur.

Hatta görüşmecilerden bazıları için çocukluk çağının bitmediği, fizyolojik olarak da olgunlaşmadığı, ergenlik çağına girmediği ifade edilmiştir. Halk dilindeki ifadesiyle adet görmemiş bir zamanda evlenmek zorunda kalan kız çocukları için anne olmak da çok uzun sürmemiştir. *“Köyün âdeti erken yaşta evlenmektir. Yeni iki kez adet olmuşum”* (G1, 69). Kendilerini oyun çağındaki çocuk olarak gördükleri zamanlarda biranda evlilik merasiminin içerisinde bulan kız çocukları için zorlu hikâye bir başlangıç noktasına gelmiştir. Gelin gittiği evden tekrar baba evine götürülmeyi bekleyen çocukların evliliğe

atfettiği anlam bir bakıma trajedi yüklü bir oyundur. Henüz 14 yaşında evlendirilmiş görüşmecilerden birinin şu ifadesi durumu özetler niteliktedir;

“Herhalde beni götürürler gezmeye, sonra geri getirirler. Benim de kocaman büyük bir oyuncak bebeğim vardı onun gibi bir şey sandım. Çocuktum ne bileyim” (G1, 69 yaş, 14 Evlilik Yaşı).

Bu aşamaya kadar zor hayatın içerisinde demlenerek, adeta süzülerek gelmiş olan kadınların hangi sosyo-kültürel bağlam içerisinde var oldukları ele alınmıştır. Yaşanılan her türlü ayrımcılık, baskı ve zorluklardan, mahrum bırakılışlardan bahsedilmiştir. Bahse konu kadınların hayatı ne kadar zorluklar içerisinde geçerse geçsin, kendi benliklerini nasıl var ettiğini, ayakta kalabilmeyi başardığını gözler önüne sermektir. Bazı kalıplara, sınırların içerisinde hapsolünmüş çaresizlikleri olsa da yine şükreden ve bu muammadan başları dik ve sağlam çıkabilmişlerdir. Hayatın zorlu zamanlarını tecrübe eden, kayıplar veren, çocuk yaşta gelin olan, kimisi de genç yaşta dul kalan kadınların kabaca bir profili çizilmiştir.

Yapılan görüşmelerde kadınların zayıf, çelimsiz bedenlerine inat daha da çok çalışması gerektiği, kendilerini buna mecbur hissettikleri anlaşılmaktadır. Bu, erkek olmamanın verdiği eksikliği kapatmaya çalışırcasına bir mücadele sayılabilir. Hayat hikâyesine ortak olunan kadınların yaşam kalitelerine, yaşayış tarzlarına, kendilerine biçilen rollere bakıldığında özgürlüğün sınırları en dar haliyle çizilmiş, kendisi olmaya fırsat verilmeyen, evde icbar edilmiş işlerle hemhal olan, hayatı en geniş anlamda aileye hizmet etmekle geçen (kayınvalide, kayınbaba, kayın, üvey evlat, diğer kadın vb.) bir çocukluk hali anlatılmıştır. Eğitim-öğretimden mahrum hayatları, küçük yaşta evlenmek zorunda kalışları, kadın erkek adaletsizliği gibi kadının konumunun değersizleştiren mücadeleleri böylece bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

Makûs denilebilecek kaderleri, çoğu kez doğdukları baba ocağında başlayan zorluklarla, kendi “ben” olma halini unutmamanın sancısıyla başlamış, evlendikten sonra ise yeni ve çeşitli zorluklara gark olmuştur. Araştırmanın öznesi kadınlar, Muş ilinden seçilmiş olmasına karşın hikâyeleriyle bölgeye ve Anadolu taşrasında yaşayan neredeyse tüm kadınlara teşmil edilebilecek benzerlikte olduğu iddia edilebilir. Hal böyle olunca aynı konulardan dem vuran, aynı derdi içlerinde taşıyan, aynı marazlarla hayat izleri taşıyan, aynı ukdelerle yaşlanmış olan pek çok kadın ülkenin her köşesinde bulunabilir.

Bu kadınların neredeyse en önemli ortak özellikleri hep daha güçlü olmak zorunda oluşları ve bunu başarabilmiş olmalarıdır. Her türlü baskı, zorlama, hor görülmeye rağmen güçlü bir şekilde ömürleri hitam bulmuştur. Belki fiilen ölmemişlerdir ancak “*biz de yaşadık mı ki*” diyecek bir kıvama gelmişlerdir.

Günümüzde her ne kadar geleneksel dönemlerdeki kadar olmasa da bazen gizli saklı bazen kitabına uydurulmuş şekliyle evlendirilmiş çocuk gelinler görülebilmektedir. Resmi olarak yasak olması sebebiyle 18 yaşını bekleyen nikâhlar, ortaöğretimde okul terki yapan kızlar, akrabalar arasında sözü kesilen çocukların olduğu da bilinen bir gerçektir. Çocuk olmayı başaramadıkları evden çıkıp gelin olmanın yolunu çoktan tutmuşlardır. Baba ocaklarında işin fazlalığı, eziyetin çokluğundan dem vurup koca evinde rahata ereceğini zanneden çoğu kız çocuğunun, koca evinde de hayâl kırıklığına uğraması kaçınılmaz olmuştur. Kadınların bazısı fakirlik çekmiş çoğunluğu ise zenginlikle terbiye olmuştur. Bu zenginlik rahatlıktan ziyade beraberinde iş yükünü getirmiştir. Ahır dolusu hayvanlar, tarlalar, mutfak, çocukların analık beklediği hayata tekrardan, kaldıkları yerden merhaba demişlerdir. “*İş çoktur ancak dinlenmek yoktur*” şeklindeki söylem neredeyse görüşmeci kadınlar için bir mottoya dönüşmüştür. Zor hayatın içinde yoğrulan ve direnç kazananlar “zor kadınlar” olarak ayakta kalabilmişlerdir. Ancak naif, kırılğan, nazlı, duygusal veya ürkek, bir erkeğe sığınmak isteyen bir kadınlık doğası ile değil, eril, cesur, sert, duyguları bastırılmış ve bir erkek gibi sahip olduklarını özellikle de evini ve çocuklarını koruyan kadınlık rolleri geliştirmişlerdir. Zira bugün sahip olduğu her bir zerrede tırnaklarıyla kazınmış, emek emek birikmiş, kan ve gözyaşıyla sulanmış bir hak sahipliği vardır. Fedakâr olmayı, yuvasını ayakta tutmayı başarmanın gururu kalmıştır, pişmanlıktan ziyade başarmanın gururunu sahiplenmektedirler. Hayıflandıkları veya pişmanlık ifade edici söylemlerin ise haksız uygulamalar karşısında neden daha erken ve sert karşılık vermediklerine yöneliktir. Bu çalışmanın bir amacı da kadınların -hele ki zor zamanlardan geçmiş kadınların- aslında ne kadar da dirayetli, sabırlı, dimdik ayakta durabildiğini, kendini nasıl da kahramanlaştırdığını gösterebilmektir.

3.2.2. Çocuk Gelinler: “Küçük Küçük Verdiler, Evlilik Nedir Bilmezdim”

Çocuk gelin, erken yaşta fizyolojik ve psikolojik olarak olgunluğa ulaşmamış, çocuk yaşta evlilik yapan, çocuk doğuracak yaşta olmayıp o sorumluluğu da taşımaya

hazır olmayan, 18 yaşını doldurmamış kız çocuklarıdır (Çetin, 2020: 108). Bu evlendirilme hali uzunca yıllar geçerliliğini korumuş, yaşanan toplumun her bir ferdi için aynı şekilde içselleştirilmiş, kanıksanmıştır. Oyuncaklarıyla evcilik oynayan çocuklar bir anda kendilerini evlilik çatısı altında bulmuşlardır. Üstelik kendilerine sorulmadan, görüşleri alınmadan- sanki hayat kendilerinin değilmiş gibi- başlarına geleceklerden habersiz bir muammanın içerisine atılmış ve bu belirsizlikler içerisinde çaresizce savrulmuşlardır. Sınırların içerisine hapsolünmüş, çaresizliklerden bir başka çaresizliğe doğru yola koyulmuşlardır. Yüreğinde ukdeler biriktiren bir görüşmeci durumu şöyle ifade etmektedir:

“İstediğim biri vardı ama vermediler. Büyükler vermedi ne yapayım, yapacak bir şey yok. Kimse gençlerin dediğini yapar mı hiç? Baskı üstüne baskı” (G6- 58 yaş, 18 Evlilik Yaşı).

Çocuk; küçük yaşta, ergenlik ile bebeklik arasındaki yaş grubu olarak ifade edilir. Bu yaştaki bireylerden bahsederken henüz akıl baliğ olmamış, ergenliğe ulaşmamış gibi tanımlar yapılabilir. Çocukluk çağı bir bakıma oyun çağı olarak da adlandırılır. Yetişkin birey olmadan önce çocuğun oyun yoluyla toplumsallaşması, yetişkinler dünyasını kendi çapında ufak etkinliklerle tecrübe etmesi beklenir. Söz gelimi evcilik oyununda anne rolüne bürünmesi normal sayılır. Yahut üstlendiği işi rol gereği yerine getirir, doktorculuk oynar, hemşire olur, öğretmen gibi daha küçük çocukların önünde durur.

Günümüz koşullarında bu yaş kategorisinden beklenen okula gitmesi, çağına uygun aktiviteler yapması, büyümeye çalışması vb. sayılabilir. Büyüklerin dünyasına figüran yahut yardımcı rollerde annesine, ablasına, abisine yahut bir başka yetişkinin yanında yardımcı olmaktır. Çocuk olarak kendisi bir yetişkin gözetiminde olması gerektiği, her zaman korumaya muhtaç olduğu kabul edilir. Hal böyle iken bir çocuğun, psikolojik ve fizyolojik olarak evlenmek, ev idaresinden mesul tutulması, eş olmak, çocuk doğurmak, evin ağır işlerine yönelik sorumluluk alması vb. gibi süreçlere hazır olmadığı açık bir gerçektir. Ancak tüm bu gerekliliklerin dışında belirli sebeplerden ötürü (berdel, başlık parası, örf, adet... vb.) erken yaşta evliliklere Türkiye'nin bazı kırsal kesimlerinde çok sık rastlanmış ve günümüzde de yer yer geçerliliğini koruduğu ifade edilebilir. Günümüz çağcıl dönemde bile çocuk yaşta evliliklerin görülmesi mümkün olurken, bu durumun yasal olarak cezası olduğu da kamuoyunca malumdur.

Çocuk olarak, eğitim hakkı, oyun, gençlik hevesleri, kendi çağını yaşamaları ellerinden alınmış, evlilik adına herhangi söz sahibi olmayan kız çocukları, ‘yüzlerini dahi evlendiği gün gördükleri’ erkekler ile evlendirilebilmişlerdir. Yaşları ile evliliğin bile anlamını kavramakta zorlanabilecek çocukların bir de üstüne yaş farkıyla kendisinde oldukça büyük erkeklerle evlendirilmesi de bir o kadar trajedi içermektedir. Her ne kadar bölgede yaygın dinsel inanışların ve mezhebi görüşler gereği, kız çocukları için oldukça erken yaşlarda evliliğe ruhsat verilmiş ancak bazı durumlarda, erkekle aradaki yaş farkı önemsiz görülmüştür. 13 yaşında evlendirilen bir görüşmecinin evlendiği erkek 23 yaşında (G13, 67 Yaş, 9 Çocuk), bir diğeri 11 yaşındayken kendisinden 14 yaş büyük bir erkekle evlendirilmiş (G2, 65 Yaş, 13 Çocuk), yahut bir diğeri 20 yaş, bir diğeri 25 yaş farkla evlendiği erkeklerin eşi olmuş, kimisi ölen kadının yerine ikinci eş ve çocuklara üvey anne olarak getirilmiş, kimisi farklı bir trajik hikâyenin parçası olmuştur. Bu durum öylesine kanıksanmıştır ki, adeta anneden kızına geçen bir kader sayılmıştır. 15 yaşında evlenmiş (G15, 61 yaş, 7 Çocuk) bir görüşmecinin annesinin 9 yaşında evlenmiş olması da evlilikte yaş aralığının nasıl normalleştirildiğini göstermektedir.

Hal böyle iken, çocuk kategorisinde yer alan bireylerin geleneksel toplumlarda gelin olarak tanımlanması bir o kadar acı verici ve de can sıkıcıdır. Daha çocuk olması hasebiyle kendi ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamazken bir anda kendisini boyunu aşan yüklerin altına girmiş halde bulmaktadır. Akli fikri oyuncaklarında olan bir çocuğun gelin olabileceği, tüm bu sorumlulukların üstesinden gelebileceği hiç tereddüt etmeden kabul görmüştür. Evliliğin sadece kadın ve erkek arasında bir buluşma olmadığı, evlenen kızın bir evden başka bir eve gittiği, gittiği hanede eşi dışında kayınvalide, kayınpeder, elti, görümce, kayın vb. oldukça karmaşık bir ilişki kurmak zorunda olduğu açıktır. Evlendirilme olayını anlatırken bir görüşmecinin ifadeleri durumu örneklemektedir.

“Bizi para için küçük küçük verdiler. Beni de 7 bine verdi babam.” Ben çok küçüktüm, bilmirdim. Ben tarladan geldim, üvey annem vardı, dedi kızım elin ayağın yıka, tarladan gelmişim, çamur, toprak. Gelmişler seni istemeye, ben bilmirem. Elimi ayağımı yıkadım, gelmişler içerdeler. Ama ben bilmirdim ki neyin nesiydi. Herhalde ben götürürler gezmeye, sonra geri getirirler. Benim de kocaman büyük bir oyuncak bebeğim vardı, onun gibi bir şey sandım. Çocuktum ne bilem” (G1, 14, Dul).

Şimdilerde yaşlılık evresinde olan ve görüşmeciler arasında yer alan kadınların, bir zamanların çocuk gelinleri olduğu bir gerçektir. Çocuk halleriyle evlilik kurumu içerisine girmek durumunda kalmış kızların zorluklar karşısında ayakta durmaya çalışmaları, mücadeleleri, çektikleri zorluk ve eziyetleri adeta bir direniş kabilindedir. Bir yandan da cılız bedenlerinde taşıdıkları izler ve tükenen güçleriyle kaderine rıza gösterişleri takdire şayandır. Görüşmecilerde olduğu gibi belki de bölgede aynı dönemin kadınlarının pek çoğu yine aynı kaderi yaşamışlardır. Daha çocuk yaşta, çoğu ergen olmamış, adet bile görmemiş iken evliliğin içerisinde kendilerini bulmuşlardır.

“Evlenmeyi duyunca anama bağırdım, kendimi öldürürüm dedim. Anam vurdu bana bir tane. Altıma işedim deyip gülüyor. Hayâ vardı eskiden. Adet görmeden, ergenlik çağına gelmeden evlendim. Baban söz vermiş, töredir vazgeçemezsin dedi” (G8, 13 Evlilik Yaşı).

Görüşülen kadınların dillendirdiği ilginç bir gerçek ise anneleri ile olan ilişkileridir. Zira kader paydaşları olan annelerinin onları savunmaktan uzak durmaları, onları bu mecburiyet karşısında yalnız bırakmaları dikkat çekicidir. Önemli bir ikna mercii olarak annelerin takındığı tavır, genel kanı içinde kadına biçilen rolü de ifade eden bir vurgu olarak görülebilir. Zira ataerkil düzenin en önemli bileşeni olarak anne figürü kendini göstermektedir. Kız çocuklarının kendi anneleri, üvey anneleri ve kaynanaları ile olan ilişkileri oldukça ilginç örneklikler sunmaktadır. Çoğu kez babanın tarafında yer alan, kızının evlenmesi konusunda baskı uygulayan bir konumda olan anne, bazen de evladına yaptığı haksızlığın farkına varmış, pişman olmuştur. *“Annem evlendiğimde yüzüme şöyle baktı, içi kalktı ağladı, o da çok küçük olduğumun farkındaydı” (G10, 78 yaş, 14 Evlilik Yaşı).* Bununla birlikte kadınların yalnızlığı, anne ya da babanın erken ölümü, yoksulluk, akrabalar arasındaki evlilikler, berdel vb. çeşitli sebeplere bağlı olarak oluşan evlilik akitleri de kız çocuklarının kader yükü haline gelmiştir.

“Sessiz biri değildim biraz sinirliydim ama birini karşılık vereceğimde hemen anamın lafı gelirdi aklıma. Derdi eğer karşınızdan biri geldi size laf söyledi hemen karşılığını vermeyin. Düşünün bakalım bu lafın karşılığı nedir diye bi durun. “Düşünün, yükünüze göre konuşun” derdi” (G15, 61 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

Çocukların evlendirilme biçimlerine/gereççelerine bakıldığında birçok neden olduğu görülmüştür. Geleneksel toplumlarda geçmişten günümüze kadar süregelen,

devam ettirilen adet, gelenek ve görenekler, yaşam pratikleri ve gereklerinin değişimine karşın öylece devam ettirilen alışkanlıklar veya benzer sebeplerle günümüzde hala erken evlilikler geçerliliğini korumaktadır. Bölgeden bölgeye farklılıklar gösterse de yoksulluk, düşük eğitim seviyesi, dini inanışlar, gelenekler, toplumsal baskı, aile içi şiddet gibi faktörlere bağlı olarak geçerliliğini koruduğu iddia edilebilir. Erken evlilik bir toplumsal cinsiyet meselesi olmaktan ziyade kız çocukları üzerinden türetilen bir sosyal sorundur. Çünkü erkek kamusal alanda kendisini bir şekilde var etmenin yolunu bulmaktadır. Evlilik bilinçli bir eylem olarak gerçekleştirilmesi, bireyi özgür kılması gereken bir eylem olması gerekirken, erken evlilikler özellikle baskı ve tazyikle kız çocukları pasifize edilmektedir.

“Beni kocama verdiler. Öncesinde ben hiç görmedim. Benden 6 yaş büyük. Eskiden kızlara sormak nerde var. Kime verdilerse gidersin. Ben de adamı evlendikten sonra evde gördüm. Karşı çıkmak diye bir şey var mı hiç, şimdiki kızlar gibi değildik. Karşı çıkmamız mümkün mü? Köpeğe verseler neden diyemezdik. Bilmirdim, daha uşaktım, anlamirdim. Anam da sert bir kadındı. Oldu kadarıyla oldu” (G10, 78 yaş, 14 Evlilik Yaşı).

Tüm bunların yanı sıra kız çocuğu gelin olduğu evde herhangi bir konuda söz sahibi olmayan, işlerin çoğunluğu üzerine yüklenmiş, kayınvalidesinin dahi doğurduğu çocuğa bakan, köle formuna bürünmüş gibi bir resim çizmektedir.

“Kayınvalidemin 1 tane benim 3 tane bebemiz vardı. Çocukları benim üstüme bırakır gezmeye giderdi. Akşama kadar, kayınbabam gelene kadar gezerdi. O kadar zoruma giderdi ki. Zorluktan, ağlayarak o işi yapıyordum. Bilmezdim yoksa. Kocam da bir şey bilmezdi, beni korumazdı” (G11- 57 Yaş- 17 Evlilik Yaşı).

Kadının kadına uyguladığı fiziksel veya simgesel şiddet, çoğu görüşmede kendini göstermektedir. Aynı yollardan, aynı sıkıntılardan geçmiş olan kayınvalidenin hemcinsi olan gelinine daha anlayışlı, hoşgörülü, merhametli olması beklenirken; aksine kendi geçmiş günlerinin hıncını almak ister gibi bir tavırla konum aldığı gözlemlenmektedir. Elbette daha anlayışlı, her işi öğreten, yapıcı kayınvalideler de vardır ancak genel durumda azınlıkta kalmaktadır.

Baba evinde fakirlik çeken de varlık içinde gezen de sonuç itibariyle aynı sorumluluklarla baş başa kalmıştır. Her ikisinde de iş çoktur. Bazı görüşmecilerin

ifadeleri durumu özetler niteliktedir: *“Yaşamak bu kadardı. Önce yaşamayı, hayatı görmedik. Gece gündüz çalışırdık, iş çoktu”* (G15, 61 Yaş, 15 Evlilik Yaşı). Görüşmecilerin neredeyse tamamı işin çokluğundan yakınmaktadır. Baba evinde işlerin ucundan tutan, hem annenin hem babanın bir yardımcısı konumundadır. Evlendikten sonra da gittiği evin ulağı, el altı olmuştur. Yoksulluk, kız alıp verirken “başlık parası” denilen bir uygulamayı da beraberinde getirmiştir. Kız çocukları büyük ya da küçük belli meblağlar karşılığında tabiri caiz ise tecimsel bir faaliyet gibi alınıp satılmışlardır. Başlık parası ile alınan kız çocukları gelin gittikleri yerde bunun sıkıntılarını yaşamış ve *“Başlık parasını başımıza kalkıyordu el kapısı”* (G1, 14) demişlerdir.

Geleneksel dönem evlilik türlerine bakıldığında bir diğer evlendirilme şekli olarak “berdel” uygulaması dikkat çekmektedir. Berdel, değiş tokuş, takas, kız alıp karşılığında kız alma ya da başlık parası yerine aileden bir kız alma (TDK) gibi anlamları içermektedir. Bu uygulama, düğün masraflarını daha aza indirmek için ya da aileler arasındaki sorunları -kız kaçırma, toprak davaları gibi- çözeceği düşünülerek yapılmaktadır (Tuğrul, 2018, 13 s). Bazen bir kan davasını kapatmak, bazen düşman sahibi olmamak gibi sebeplerden ötürü berdel evlilikler yapılmıştır. Elbette bu evlilik türünün olumlu ve olumsuz sonuçları olmuştur. Yapılan görüşmelerden iki tanesi berdel evlilik yaptıklarını belirtmişlerdir.

“Berdel usulü evlendiğim için, eşim tarafından kendi bacıları içeride olduğundan bana iyi davrandılar. O da huzursuz olmasın diye” (G3, 85 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

Bir diğer görüşmeci ise daha 11 yaşında iken berdel gerçeği ile karşı karşıya gelişini şu sözlerle ifade etmiştir.

“Abim kız kaçırıyor, kızı kaçırdığı aile berdel olursa barışacaklarını söyleyince annem abimin başına bir şey gelmesin, dava olmasın diye beni onlara verdi. Zaten babam da yoktu, korktu. Ben 11 yaşındaydım, kocam 25 yaşındaydı” (G2, 65 Yaş, 11 Evlilik Yaşı).

Evliliğin türü berdel ya da başlık parası ile ne türden, ne şekilde olursa olsun değişmeyen tek bir gerçek var ki o da erken yaşta evlendirilmedir. Çok küçük yaşlarda evliliğe zorlanan kız çocukları çoğu zaman kendilerinden yaşça büyük erkeklerle evlendirilmekte ve yine çoğu kez kuma ya da 2. eş olarak gitmişlerdir. Bu durum küçük yaşta evlendirilmiş olmanın vahametini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Çocuk

yaşta evliliğin şaşkınlığını üzerlerinden atamamış kız çocukları, bir de 2. eş olmanın yükünü omuzlarına yüklenmişlerdir. Genellikle eşi ölen, çocukları geride kalmış erkeklerle evlenen kadınlar, üvey anne olmanın zorluğunu da ayrıca yaşamışlardır. Kocadan takdir edilmeyişinin eksikliğini yaşayan kadınlar, üvey evlatlardan da kıymet görmeyince iyiden iyiye karamsarlaşmıştır.

“Ben büyüdüm büyümedim zaten koca evine gittim, bir şey anlamadım ki. Hayatta üvey annelikten hep nefret ettim, ama başıma geldi. Yetim çocuk büyütme çok zor, 10 tane kendi çocuğunu büyüt 1 tane yetim daha zor. Ne kızabiliyorsun, ne vurabiliyorsun hiç bir şey yapamıyorsun. Keşke kocam tek gözlü olsaydı, yaşıtımsaydı, çocukları olmasaydı. Adam yaşıtımsaydı değil, uşakları olmasaydı. Kumalık daha iyidir, üvey analıktan. O kendine yaşar sen kendine. Anca özünle uğraşırsın öyle olsa” (G6, 58 Yaş, 18 Evlilik Yaşı).

Yukarıda da bahsedildiği üzere çocuk yaşta farklı şekillerde ve şartlarda evlendirilen kız çocuklarının gittikleri koca evinde ‘çocuk anne’ olmaları da çok uzun sürmemiştir. Henüz kendileri çocukluklarından çıkamamış, yetişkin olmaya çabalarken bir anda kendi bebeleri ile yahut üvey evlatları ile baş başa kalmışlardır. Anneliğin ve kadınlığın eş düzlemde işlem gördüğü bir vasatta yaşamlarını idame ettirmeye çalışmışlardır. Çocuk yaşta başlayan evliliklerin, çocuk yaşta anneliğe terfi etmesi ile başka türde sorunlar da yaşamaya başlamışlardır. Ölü doğan çocuklar, doğduktan sonra veba, hastalık, bakımsızlık, cahillik gibi birçok nedene bağlı olarak erken yaşta ölen çocuklar vb. her birinin acısı iz bırakmıştır.

“16 yaşında evlendim, 17 yaşında anne oldum. 3 kızı 3 oğlum var. Görmedim, bilmedim sevmedim o adamın koynuna gittim. (...) 3,5 sene yatalak kayınbabama baktım. O zamanlar karşı çıkılamıyordu. Bunun terbiye edele alakası yok. Tamamen cahillik bence. Gidip o adamla ömür geçiriyorsun. Sevmiyorum, istemiyorum ama cahildim karşı çıkamadım” (G12, 49 Yaş, 16 Evlilik Yaşı).

“17 yaşında evlendim. Hala oğlu ile evlendik. Aile ne karar verdiyse o olur. Tepki vermek mümkün değildir. Benden 1 yaş büyüktü. 3 oğlan 1 kızım var. 2 kızım öldü. Biri karnımda diğeri de 7 aylıktı. 16 yıl akrabalarla yaşadık. İmkânı olan ev alıyordu. O zamanlar zorluk vardı, fakirlik vardı. Eşim okuyordu hem de çalışıyordu. 2 okulu beraber okurdu. Eşim askere gittiğinde 3 tane çocuğum vardı” (G9, 65 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

“8 çocuğum oldu. 4’ü öldü. İlk çocuğum kızdı 9 aylıktı öldü. 1 oğlum da 6 yaşında, 1 oğlum 6 aylık, tekrar diğeri de 6 yaşında öldü. İlk hastalıktan öldü, doktor yoktu. Biri nazardan gitti. Diğer bir tanesi de 13 yaşında lösemi

oldu öldü. Hep hastalıktan öldüler. Evlat acısı çok zormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş” (G8, 66 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“Eşimin ilk karısı doğum yaparken ölmüş. 4 çocuğu hayattaymış. Evlenene kadar çocuğu sadece 1 tane sanıyordum, söylememişler bana. Eve gelip 1 hafta geçince baktım ki 1 değil 4 tane çocuğu var. En büyük 8 yaşında. Önceden çocuklu falan demezler verirlerdi. Anamın da kocası yoktu. O zamanlar kızlara kimse sormazdı, ne istiyorsun diye. Gence yaşlıya verip geçerlerdi” (G6, 58 Yaş, 18 Evlilik Yaşı).

“2-3 yaşlarında 4 tane çocuğum öldü. Bir tanesi göğsümde boğulup öldü. Diğerleri de hep hastalıktan öldüler. Bu durum karşısında “dünya yıkıldı sandım” (G4, 85 Yaş, 18 Evlilik Yaşı).

“11 yaşında evlendim, kocam 25 yaşındaydı. 21 çocuk doğurdum. 7 kızı ve 6 oğlu oldu. (...). İlk çocuğumu 15 yaşında doğurdum. Çocuklarım küçükken öldüler. Kocam çocuklarımla beraber beni sokağa attı, kaynanam da ses çıkartamadı korkudan. Kocamdan gördüğüm şiddetin izleri hala vücudumda var” (G2, 65 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere ne kadınların ne de erkeklerin evlilik ve aile hayatı konusunda herhangi bir tecrübesi ve bilgisinin olmadığı söylenebilir. Kucağında süt çağında bebekleri varken gebelik yaşayanları, süt emzirirken boğulan bebeleri, üvey evlat büyütme zorunda kalışları, gebelik döneminde bile şiddet görenleri, sokağa atılanları, sadece eşine ve çocuklarına değil aile büyüklerinin bakımlarını da üstlenenleri ve daha fazlasıyla kadınların yaşadığı dram bir çocuk gelin hikâyesinin çok ötesinde bir noktaya taşınmaktadır. Çaresiz, korumasız kalmış halleriyle çocuk bile olmanın anlamına vakıf olamadan büyümek zorunda kalan, eş, anne, bakıcı, hizmetli ve daha fazlasıyla kadın olmak zorunda kalan kız çocuklarının bir dönemin yükünü yüklendikleri anlaşılmaktadır.

Erken yaşta gelin olmayı tecrübe eden kız çocukları, çocuk yaşta da anne olmuşlardır. Daha kendileri oyun çocuğu iken bir anda kucaklarında küçücük bebeklerle baş başa kalmışlardır. Bebek bakımı, eğitimi, beslenmesi gibi hiçbir bilgiye ve psikolojik ruh haline hazır olmayan kız çocukları ne yapacaklarını bilemez halde bocalayıp durmuşlardır.

3.2.3. Bir Anne Tembihi: “Erkeğe Erkek Demişler Kadına Kadın: Seslenme!”

Zor hayatın muhkem koşulları kadınların neredeyse çocukluktan başlayan ve hemen her aşamada yeni bir evreye doğru geçen bir hayat akışını imlemektedir adeta. Baba evinde eksik kalanın evlendikten sonra tamam olması da çoğunlukla mümkün

olmamış, zor daha da zorlaşarak devam etmiştir. Görüşmecilerin geriye dönük zihninde yer alan hemen her hatıradaki kendilerini teskin edecek bir teselliye kapı aralamıştır. Evlenmeseydim yahut çocuğum olmasaydı, başka türlü de olmazdı vb. gibi hayıflanma emarelerine sarılan kadınların zor hayatı nasıl meşru zemine taşıdıkları da açıkça görülebilmektedir. Normal şartlar altında herhangi bir zorlukla karşılaşan, birinden herhangi bir zorbalık, baskı, zarar gören bir çocuk yahut evlenmiş taze gelinin soluğu baba evinde annesinin yanında alması normal karşılanır. Oysa görüşmeci kadınların hikâyesinde durum tersine işlemiş gibidir. Ne yaşarsa yaşasın, nasıl bir muamele ve karşılık görürse görsün, geriye dönebileceği bir ev veya sığınabileceği bir baba ocağı ihtimali neredeyse tüketilmiştir. Geri dönen, gerisin geriye döndürülmüştür. Kadının yeri kocasının yanı kabılinden bir normatif düzenek kadınların zihninde bir mihenk taşı olarak yerleştirilmiştir. Tembihleri, kuralları, değerleri, alışkanlıkları sair normalin standartları buna göre belirlenmiş, bunun dışında bir ihtimal seçenек olmaktan çıkarılmıştır. Bir kadının baba evinden çıktıktan sonra tekrar gelmesi ancak bayramlarda veya önemli günlerde kocasının himayesinde mümkün olabilecektir. Evi değişen kadının, kendini artık yeni evin kurallarıyla konumlaması ve geçmişine yabancılaşması gerekmiştir.

Henüz yetişkin bir birey olamadıkları gibi, yetişkinlerin dünyasına atıldıklarında da birey olma hüviyetini kazanamamış kız çocuklarının fikri, sözü, tercihi, beklentisi de yok sayılmıştır. Evlendikten sonraki sorun ve sıkıntılar da üstüne eklendiğinde kısa süren çocukluktan sonra artık erken kadınlık halleriyle de yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Bu sıkıntılar karşısında da kendilerine farklı savunma mekanizmaları, ayakta durabilmek için farklı dayanaklar bulmuşlardır. Kimisi annesine derdini dökmek, ondan bir medet ummak istese de annenin verdiği cevap tekrar geri adım atmasına neden olmuş, olduğu yerden hareket etmesine olanak vermemiştir. Evlendirilirken maruz kaldıkları değersizlik, evlendikten sonra da yaşadığı herhangi bir zorluk karşısında hızlıca yüzüne çarpılmış, iyiden iyiye bu durum bir çaresizlik olarak kanıksanmıştır. Artık kadın olmuşlardır ve kadınlıklarını bileceklerdir. Yapılan görüşmelerde bunun birçok örneği görülmüştür.

“Annem bir şey diyecek olsam erkeğe erkek demişler, kadına kadın demişler seslenme” diye tembihte bulunurdu” (G4, 85 Yaş, 16 Evlilik Yaşı).

“Anamın yanına küserek gitmedim hiç. Anlatırdım sıkıntılarımı, ama adam iyi derdi anam severdi bunları” (G6, 58 Yaş, 18 Evlilik Yaşı).

“Eşimden şiddet gördüm. Kimse duymasın diye susardım. Anneme gidip söylediğimde eşimi haklı bulurdu. Eşimi daha çok severlerdi. O zamanlar erkekler daha değerliydi ama şimdi kızlar daha değerli. Kimse duymasın, milletin ağzına laf olmasın diye sustum, kimseye derdimi anlatmadım. Babama anneme çok fazla anlatmazdım ama dediğim kadarına da biz nerden bilelim derlerdi” (G7, 55 yaş, 14 Evlilik Yaşı).

“Hayatta hiçbir zaman söylemezdim. Yuvamı ayakta tutmak için, onları üzmemek için hiç demedim. Dışarıya vurmazdım hiç, ne gerek vardı. Çok şükür ki hiç dışarı vermemişim. Herkes kocamı iyi biliyor. Çok şükür ki demedim. Bazen olur bir tencere yemek yapardık misafir gelir yemek yenir bana kalmazdı. Annem tembihlerdi: Hiç ses etme, ekmeknen soğan al geç ye bir köşede. Hiçbir derdimi anneme söyleyemezdim. Annem asla eve gelmeyin derdi. ‘Komşuda bir kadın geldi de abisini öldürdüler kavgadan. Her şey kadınlardan oluyor, otur evinde’ derdi. Sonra bir gün çocuğumla ilgili bir şey yaşadık, kızıp evden çıktım. Abimin yanına varınca abim çocuğu gördü ve sen ne kadar pissin deyip azarladı. Vay ben kocam laf etti diye evden çıktım geldim abim de bana kalkmış pissin diyor dedim ve kendi evime tekrar gittim. Oh şükürler olsun dedim. İnsanın kendi evidir. Erkektir kızım, döver de söver de aç da bırakır susuz da bırakır” (G15, 61 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Bir gün kocamla kavga ettik, kocam bana bir tane tokat attı. (Daha önce hiç atmamıştı) Nasıl vurursun bana diye haykırdım. Öyle oldum ki ben öldüm. Sabah kalktım, mantomu aldım. Yemin ettim, suçum yoktu bana vurdu diye annemin yanına gittim. Ömrümde ilk bunu yaptım. Vallahi keşke gitmeseydim. Annemler inanmadılar. Anlatınca da beni suçlu buldular, sen haksızsın dediler. Anne sen ne diysen, bana vurmuştur dediysem de beni suçlu buldu. Babama gidiyorum dedim eğer babana gidersen 10 tane cenaze düşer, babana söyleme sakın dedi. Kocam arımdan gelmiş. Annem kocama hiç tepki vermedi, ben şaşırdım. Dünyada yalan söylemezdi ama o gün vurmazdım deyip yalan söyledi. Eve döndüm tekrar ama hayatımda ilk kez kocama küs kaldım” (G9, 65 yaş, 17 Evlilik Yaşı).

Baba evine gidenlerden memnun kalan, aradığı yakınlığı, merhameti bulan bu örneklerde de görüldüğü üzere yok denilecek kadar azdır. Gelin olarak çıkılan o eve artık bir yabancı gibidirler. Anne babalar, kocasına kurban etmiş, her şeyiyle artık onunmuş gibi evlatlarının kaderini tamamen ‘eloğluna’ bırakmış gibidirler. Anneler için daha iyimser düşünmek mümkün elbette ancak onların da gücü yetersiz, algısı ise genellikle erkeklerden yana olmuştur. Elbette, kızlarına karşı merhametli ancak erkek çocuklarının veya eşinin başı belaya girmesinden, maraz çıkmasından çekindikleri için kız çocuklarının geri gelmelerini engellemek isteyen bir tutum sergilemişlerdir. Bazı görüşmecilerin de vurguladığı gibi, bölgesel dinamikler dolayısıyla yaşanacak en ufak bir kriz çok daha büyük sorunlara sebep olabilecek potansiyele sahiptir. Tüm bunların yanı sıra annenin görüp öğrendikleri, onun kendi annesinden aldığı tembihleri kızına aktarması

olarak da kabul edilebilir. Hayat tecrübesi olarak kazandıklarını veya anne-babadan gördüklerini, kızlarına da aynıyla aktarmış, kendi kaderlerinden bir hayatı evlatlarına belletmişlerdir.

Günümüz yaşam tarzı ve ebeveyn tutumlarına kıyaslandığında anlamanın ve algılamanın zorlaştığı bir zamanın kadınlarıdır. Nazik ve naif kadınlık halleri yahut korumacı reflekslerle geliştirilmiş bir evlat olma düzeyi bahse konu kadınların hayatında neredeyse hiç karşılık bulmamıştır. Korunmak veya nazlandırılmak bir yana, zor hayatın şifresi olarak kadınlar, marazi bir durum çıkmasın, aileler arasında bir gerilim olmasın yahut daha büyük bir çatışmaya meydan vermemek için kendilerini geriye çekmiş, yaşadıkları karşısında sessizliği tercih etmişlerdir. Babasının, abisinin yahut ailesinin huzurunu korumak, kendi haysiyet ve şerefine sahip çıkmak adına ne tür bir zorluk yaşarsa yaşasın kendi içinde bastırılmış, direnmiş yahut çaresizliği içselleştirmiştir. Anne ya da babasına bile isteye sığınmamış, sığınsa da değişen bir şeyin olmayacağını, işlerin daha da kötüye gideceğini düşünmüştür. Öyle ki ailesi zarar görmesin, başları belaya girmesin, çocukları rezil olmasın, el âlem duymasın, kimse kötü bilmesin diye yaşadıkları her türlü cefayı sineye çekmeyi göze almışlardır.

“Babam zaten yok, annemin de amcalarıma sözü geçmiyor o yüzden her türlü eziyete katlanıp geri dönmedim. Çocuklarım olduğu için de dönmedim tabi. Daha çok şerefim için, babam olmadığı için bırakamadım koca evini. Destek olan yoktu. Ama eğitimim olsaydı böyle olmazdı” (G2, 65 Yaş, 11 Yaş Evlilik).

“Anne babama hiçbir şey anlatmazdım. Komşum beni tembihlerdi ‘hiç konuşma onlar susarlar’ derdi. Bir gece dayanamayıp bohçamı aldım.” Ya kendimi suya atayım ya da kaçayım dedim ama sonra vazgeçtim.” Eğer bu şekilde giderse bana iftira ederler diye suya atlamaktan tekrar vazgeçtim. Daha sonra baba evine gittim, üç ay babam beni onlara vermedi. Yine de babama yapılan eziyeti anlatmadım. Babama etraftan bana yapılan eziyetleri anlatmışlar. Babam duyunca gelip bana sordu. “Yemin ettim ekmeklen, gençlik işte, odun dolu ekmeklerin üzerine, a bu ekmekler çarpsın beni vurmamıştır, yalan söylüyorlar” dedim. Babam yalnızdı, bir abim vardı. Abim de vursa herkesi vurardı, düşmanlık olmasın diye demedim. Daha sonra babam altınları getirin kızı götürün dedi. Kaynanam, kocam ısrarla gelip gidip istediler en son babam tamam dedi. Kaynana kocamı öğretiyordu. Millet kaynanamları hep karaladığı, suçladığı için beni getirmek istiyor, çok sevdiğinden değil yani. Babamların başına bir şey gelmesin diye gitmek istemezdim. Yoksa giderdim. Babam da abim de sahip çıkıyorlardı. Sana ne ediyorlarsa gel bize söyle derlerdi anne, babam” (G1, 69 Yaş, 14 Evlilik Yaşı).

“Ailemin yanına hiç gitmedim. Derdim rabbim bundan beteri de vardır belki. Rabbim kaderimi böyle yazmış der kabul ederdim gitmezdim. Ölene kadar bakalım kim kimin başını yiyecek” (G8, 66 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“Hiç babama da demiyordum. O kadar çektim, üvey anne elinden çektim, dayı karısından çektim. Geri gidip babama desem diye düşündüm ama nereye gideyim. Düşündüm nereye atayım içime attım napayım, gidecek yerim yok. Bir ay daha konuşsam gece gündüz anlatsam anlatacaklarım bitmez” (G11, 57 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

“Kocam yurtdışına gitmişti çalışmaya. Benim üvey kardeşim haber verdi kocamın evlendiğini. Bana geldi onu öldüreceğim dedi. Ben durdum düşündüm. O benim öz kardeşim değil, o kocamı öldürse, kocamın kardeşi de onu öldürür. Neden oldu benim yüzümden oldu diyecekler. Benim başıma kalırdı. Durdurmak için dedim ki: ben ona evlen dedim. Oysaki ben dememişsem. Birbirine girmesin dedim. Eğer benim annemden olsaydı onu bana kurban eder, söylerdim ama benden değildi söylemedim o yüzden” (G11, 57 Yaş, Evlilik Yaşı).

“Anneme gittiğimde kıyamazdım, hiçbir şey anlatmazdım. Zaten babam ölünce annem de zorluklar çekti, bir de ben yüklemek istemedim” (G13, 67 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“Hiç kimseye bir şey anlatmazdım. Şimdikilerde bir tokat vursa kocası mahalle duyuyor, herkes duyuyor, televizyon, dünya duyuyor. Biz kimseye diyemezdik eziyet ettiklerini. Çektim sadece. İçimize atardık. Önceden dönmek falan yoktu baba evine. Anam yoktu kimsem yok diye katlanırdım. Allaha dayanıp sabrettim, O’ndan aldım gücümü” (G14, 60 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

Bahsi geçen coğrafyada yaşayan çocuk gelinler, aslında çoktan büyümüşler, gerek geride bıraktıkları ailelerini gerekse yeni kurduğu yuvasını düşünerek bütün yükü omuzlamayı göze almıştır. Her türlü karşılaşılan engelde ayakta durabilmenin bir yolunu bulmuştur. Yaşları ne kadar küçük olursa olsun dirayetleri, güçleri, iradeleri bir o kadar büyümüşdür. Bu direnme mekanizmaları bazen evlatları, onlara kıyamama, yuvasız, babasız bırakmama isteği olmuştur. Bazen ise gidecek bir yerleri olmadığını düşündüklerinden kendilerini durdurmuşlardır. Kimi zaman da baba evine gitseler de artık bir şeylerin düzeleceğine, daha iyi bir hayat yaşayacaklarına olan inançlarını yitirdikleri için baba evine geri dönmeyi hiç düşünmemişlerdir. Yaşadıkları karşısında kader en büyük sığınakları ve kabul mekanizmaları olmuştur. Zira başına geleni çekmek, içine düştükleri durumda sabretmek kader sayılmıştır. Dayanmalı, direnmeli ve Rablerine sığınmaları gerektiğine yürekten inanmışlardır. Bu inançla hayatları boyunca karşılaştıkları her türlü sıkıntıya karşı sabır en büyük dirençleri olmuştur.

3.2.4. Kadına Yakışan: “Kadın Dediğin İffetli Olur”

Kavramsal bir tanımlama olarak araştırmanın çıktılarından biri de “kadına yakışan” ifadesidir. Bir kavramsal belirteç olarak ifadenin içeriğinde bölge kadınlarında yaygın bir haslet olarak görülen ve kadınlık rollerine yönelik bir sınır belirleme işlemi olarak işlerlik kazanan bir duruma gönderme yapılmaktadır. Bölgede geleneksel kadınlık rollerinin asli karakteri sosyo-kültürel yapıya hâkim olan değer yargılarından mülhem; dinsellik, adet, töre, iffet, namus, itaat, sabır, sebat, mücadele, kanaatkârlık, boyun eğme ve hatta çaresizlik stratejileri gibi pek çok toplumsallık değeri etrafında tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle kadınlık hali bir toplumsal yakıştırma olarak kadınları hem tanımlayan, hem sınırlayan, hem de izleyen bir habitus olarak iş görmektedir. Dolayısıyla kadınların olaylar karşısında nasıl davranacağı veya tutum takınacağını belirleyen en önemli bileşen ait olunan topluluk içerisinde bulunmaktadır. Birey olarak kendi varlığını değil, toplumun tanımladığını merkeze alan bir yaklaşımın kadınlar lehine nasıl içselleştirildiği gözlenmektedir. Görüşmeci kadınların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, kadına atfedilen değeri belirleyen asli unsur, kendisine yüklenen görev, sorumluluk, iş yükü, dayanma, sabır, iffet, dindarlık, kader vb. karşısında takındıkları tutumlardır. Mezkûr beklentiler karşısında ne kadar güçlü bir şekilde ayakta kalır ve sabırla mücadele ederse, o kadar değerli sayılmıştır. Vazgeçmek, geri dönmek, isyan etmek ve kaçmak, şikâyet etmek bir bakıma zayıflık ve değersizlik göstergesi sayılmaktadır. Bu konuda en önemli öncü toplumsal güç ise annelerdir.

Kadınlar çocukluklarından itibaren bu hali normalleştirirken yahut mücadele ederken anne figürünü odak almaktadırlar. Öz annesinin örneğinde böylesi bir karakter kazanamamış ise kayınvalide veya yeni ailenin diğer üyeleri bu noktada devreye girebilmektedir. Bu konuda yaygın kanaati belirten “gelin kaynana toprağından olurmuş” ve “annelerin kaderi/şansı kızlarının çeyizidir” atasözleri adeta bölge kadınları adına vuku bulmuş gibidir. Nitekim anne figürü çocuklarının gözünde evi çekip çeviren, her türlü ev içi sorumlulukları, işleri yüklenen rolleri üstlenmektedir. Kız çocukları annelerinden aldıkları bu rol model ile ilerleyen yaşlarda kendilerine sunulan her türlü rolün gerekliliğini göcünse da yerine getirmeyi vazife edinmişlerdir.

Kadınlar için biçilen en önemli rol ve kamusal algının ifadesi iffetini korumak, aile şeref ve haysiyetine hâlel getirmekten kaçınmak olmuştur. Evvelden tembihli bir hayat

görüsü içinde kadının asli görevi olarak, ailesinin başını yere eğdirmemek, iffetli olmak, ahlaklı olmak yakışıır. Dinsel kökleriyle belirlenmiş bir yaklaşım olarak iffet, hayâ ve ziyneti gizlemek kadınların en önemli tembihi olmuştur. Ancak bu ilkenin sadece kadınları muhatap alacak şekilde sunulması çarpık bir kamusal durum yaratmaktadır. Oysa dinsel bir emir olarak iffet, hayâ ve ahlak gibi emirler kadın ve erkek gözetmeksizin tüm Müslümanlara emredilmiştir. Buna karşın erkeği kayıran bir yaklaşım olarak tedavül değeri kazanan kamusal algı olarak yaygınlaşmıştır.

“İffetini korumalı, iffetli olmalı, kocasına karşı saygılı, hoşgörülü olması lazım. Süslenmesi gerekir kocasına” (G5, 63 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Kadının görevi, kocasına, çocuğuna baksın, namazını kulsın evinin işini yapsın. Başka ne işi olacak. Erkek de evin rızkını getirmeli, başka ne yapacak” (G6, 58 Yaş, 18 Evlilik Yaşı).

“Ev hanımlığı yapacak, çocuğuna bakacak, eşine hizmet etmeli. Kaynanaya baktık, kaynana çocuklarına baktık” (G7, 55 Yaş, 19 Evlilik Yaşı).

“Evine bağlı, kocasına sadık olacak, evin işini çevireceksin, gözünü evinden ayırmayacaksın. Bak şimdi gel gör benim evi, cennet gibidir. Neden pis bırakayım, hadi gece düşsem bir yerimi kırsam, kalkmadım. Evim neden pis kala. Gelen giden laf eder. Tezgâh üstünde yemek bırakmam. Anam çok titizdi ondan öğrendim” (G10, 78 Yaş, 14 Evlilik Yaşı).

Geleneksel refleksleriyle aile yapısının asli karakteri olarak erkekler öne çıkar. Bir totoloji gibi görünse de “erkek gibi erkek” şeklindeki ifadenin arkasında yatan bir güç vehmidir. Hanede söz sahibi, saygı mercii, baskın karakter olarak karar vereni, otorite konumunda olanı erkektir. Böyle güçlü bir karakterin yanında duran kadına biçilen rol ise tutum ve davranışları ile ikincil konumda olan, ev içi yahut bahçe işlerinde emek sahibi, sözü kulak ardı edilen, çoğunlukla sesi duyulmayan pasif rol biçilir. Erkek için mazur görülen her türden kabalık, kadın için hak edilmiş ve kaçınması gereken bir kusur mesabesinde görülür. Erkeğin hata payı ile kadının sabır payı neredeyse eşittir, her ikisi de sınırsız olmalıdır. Zira kadın evine ve eşine sahip çıkmak konusunda hemen her koşulda sabır ve sebat göstermesi gerekirken, erkek ise hiçbir gerilimde kendini sorumlu hissetmesi gerekmez. Ancak konu sadece kadın ve erkek arasındaki kıyaslama ile anlaşıldığında eksik kalacağı belirtilmelidir. Görüşmecilerin yaş itibarıyla bahsettiği algının ortalama elli sene ve daha öncesi bir zamana yani eski Türkiye taşrasının toplumsal hayatına gönderme yaptığı belirtilmelidir. Bu dönem, genel itibarla hayatın

oldukça zor koşullarda seyrettiği, yoksulluk, maduniyet, baskı, gerilim ve çatışmaların karşısında insan olmanın zor olduğu bir dönem olarak okunmalıdır. Özellikle bölge koşulları gözetildiğinde köylü ve yoksul olmak kadar, güç ilişkilerinin toplumsal karaktere dönüştüğü, etnik çatışma ve yok sayılmanın insan olma onurunu zedelediği, siyasi ve ideolojik gerilimlerin derinden hissedildiği bir dönemden bahsedilmektedir. Bu koşullar altında erkek ya da kadın olmak, zor hayatta ayakta kalmak adına bir mücadele demektir. Erkek mizacı ile dışarıdaki zoru, evine sert ve kaba bir şekilde yansıtan eşler için kadınların geride durması oldukça anlaşılır bir tavidir. Taşra kamusalının ürettiği gerilimlerin üstlenilmesinde kadın bir paydaş konumundadır. Zora karşı da sorumluluk alabilen güçlü kadın olmak durumundadır. Ancak yine de görüşmecilerin de vurguladığı üzere odak ev içi ilişkilere yöneltildiğinde, kadın evi derleyen, toplayan, alttan alan, sabreden ve sızısını içine atan rolünde olmalıdır. Kadına yakıştırılan da bu minval üzere rollerdir. Görüşme yapılan kadınların neredeyse tamamı kadını bu görev ve sorumluluklarla nitelendirmektedir.

“Kadın evine bakmalı, çocuklarına bakmalı. Erkek erkektir, kadın her şeye küsmez, ses etmez. Erkek ne kadar melaike olsa yine de seslenir. Kadın sesini keserse o zaman geçim olur. Şimdiki gençler ses kesmiyor hemen koşuyolar boşanmaya. Evvelkiler iyi kadındı” (G4, 85 Yaş, 16 Evlilik Yaşı).

“Kocanın çayını, ütüsünü yapacaksın. Koca dışardan geldiyse güler yüzle karşılayacaksın. Kocanın bakımını yapacaksın. Bence kadın biraz alttan almalı. O zaman adam da farkında oluyor zaten. Onun da bir kalbi vardır. Ona göre ayağını denk atar” (G9, 65 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

Ev içi rolleri kusursuz yerine getirmesi beklenen kadın, tüm bunların yanı sıra çocuklarının da bakımından sorumlu tutulmuştur. Çocuğunun her türlü ihtiyacını karşılamalı ve terbiyesini vermeli, özellikle kız ise onu kendisi gibi terbiye etmeli, erkek ise babasının ardı sıra büyütmelidir. Hâl böyle olunca, çocuğu üzerinde tüm yetiştirilme hakları elinde bulunduran kadın yaşanacak her türlü aksaklık ve istenmeyen durumdan da sorumlu tutulacaktır. Erkeğin görevi para kazanmak, evi geçindirmek, eve ekmek getirmektir.

“Kadın dediğin evine sahip olacak. Namusuna, çoluk çocuğuna sahip çıkacak. Bir çocuk anneden eğitim almazsa babadan alamaz, okuldan da alamaz. Anne o çocuğa bakacak, onu eğitecek, ona iyi yolu gösterecek. Çocuğun eline bıçak vermeyele, kötülük ettirmeyele yetiştirilmez” (G15, 61 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

Namusunu korumak, evine sadık olmak, çocuklarının her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak olmak kadın denilen naif, nazik bedene çoğu kez ağır gelmektedir. Bu zorluklar karşısında günümüz evli çiftelerinde yaşanan tükenmişlik, bunalımlara, depresyonlara girme halinden ziyade sadece inceden bir iç geçiriş vardır.

“Namusunu korumalı, çocuklarını imanla yetiştirmeli, evine sadık olmalı, evine bakmalı Her zaman keşke kadın olmayaydım, erkek olsaydım derdim. Erkek olmak kolaydı. Baba kapısında o kadar eziyet görmezdim. O kadar dert keder görmezdim” (G8, 66 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“Ayakları üzerinde durmalı. İş para değil. Bu dik duruş büyük ve küçük kızlarımda yok ama ortancada kızımda biraz var o cesaret. Cesaret işidir bu” (G12, 49 Yaş, 16 Evlilik Yaşı).

Görüşmecilerin neredeyse tamamı kadını “eziyet gören” olarak konumlamış ve kendi zahmetleri ile kadınlık halinin zorluklarından bahsetmiştir. Bazı durumlarda bir nefeslik özgürlüğe sahip olamamaktan, bazı durumlarda içlerinde ukde kalmış halleri yaşayamamış olmaktan yakınmışlardır. Okumak, iş sahibi olmak, kendi parasını kazanmak, sessiz kalmak zorunda olduğu durumlarda karşılık vermek, şiddete engel olmak, çocuklarına örnek olmak vb. daha pek çok hal üzere serzenişlerini dile getirmişlerdir.

3.2.5. Hayâl ve Hayat: “Hayâl Hep Kurarsın Ama Hani Ele Ne Geçer”

İnsanoğlu yaşı, konumu, dili, dini her ne olursa olsun hayatının bazen bir evresinde bazen hayatının nerdeyse bütününde kendisini hep hayâl kurarken bulur. Hayâller insanı anlık da olsa içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtarır. O ana özel bir haz yaşatır. Yüzünü geçici de olsa güldürür. Belki de en önemlisi hayata dair yitirdiği tüm umutlarını yeniden yeşertir. Yeise düşülmeyen, yaşama sevincinin hala devam ettiği insanlar hayâl kurmaktan da asla vazgeçmezler. Gerçekleşeceğine inanarak buldukları her fırsatta, hep umulan, ümit edilen hallerin hayâlini kurarlar. Özlem her zaman, daha iyiye, güzele, elde var olandan daha üstün olanadır. Var ettiği dünyanın içinde arzuladığı her şeye ulaşır, mutluluğa erer. Bazen olmasının imkânsız olduğunu bile bile olsa da yapar bu hayâl kurma eylemini. Nitekim insanı diri tutan, hayata bağlayan, yaşama sevinci veren bir fonksiyonu da vardır. İnsana görünmez bir güç verir, ümitlerini yeşertir. İçinde bocalayıp durduğu, bir türlü nefes alamadığı hayattan bir çıkış kapısı aralar. Hayâl kuran bireyi motive eden, kendisini hayata bağlayan bir işlev görür. İnsanoğlu karşılaştığı birçok zorluk karşısında ‘hayâl kurmayı’ bir savunma mekanizması olarak kullanır. İstenmeyen

durumun içinden bireyi söküp alan hayâller, anlık da olsa kaçınılan konumdan kurtarıp derin bir nefes almayı sağlar. Umuda sarılıp dünya yükünden kurtulmanın çabası olarak yorumlanabilir.

Hayatının büyük çoğunluğunda yaşaması zor, kabullenmesi daha da zor bir ömür geçiren kadınlar, zaman zaman hayâl kurabilmiş olsalar da çoğunlukla hayâl kurmaya bile fırsat bulamamışlardır. Az da olsa kurdukları hayâller içerisinde yüzü gülmüş, umutları yeşermiş, yaşama sevincini belki de yeniden kazanmıştır. Veremedikleri cevabı, ulaşamadıkları sonucu, kaçırdıkları fırsatı vb. daha pek çok hâlin hayâlini kurmuşlardır. Ancak çoğunlukla kurulan hayâllerin gerçekleşmeyişinden kaynaklanan umutsuzlukla yine baş başa kalmışlar, yaşamaktan korktukları hayatın tam da ortasında kendilerini buluvermişlerdir. Kadınların hayâlinin olması bir bakıma kendilerine yönelik tasarruflarını, beklentilerini, ukdelerini, korku ya da nefretlerini anlamanın da bir yolu olarak düşünülmüştür. Bu bakımdan hiç hayâl kurdunuz mu? Şeklinde yöneltilen soruya verilen cevaplar, kadınlık hâllerine yönelik bir çıkarım için kullanılmıştır. Genel itibarla hayâl kurmanın bile mümkün olamadığı ifade edilmiştir.

“İnsan hayâli hep kurar ama hani eline ne geçer ki? Ben büyüdüm büyümedim zaten koca evine gittim, bir şey anlamadım ki. Hayatta üvey annelikten hep nefret ettim, ama başıma geldi. Yetim çocuk büyütme çok zor, 10 tane kendi çocuğunu büyüt 1 tane yetim daha zor. Ne kızabiliyorsun ne vurabiliyorsun hiçbir şey yapamıyorsun” (G6, 58 Yaş, 18 Evlilik Yaşı).

“Hiçbir zaman durup da duygusal düşünmeye fırsatım olmadı” (G2, 65 Yaş, 11 Evlilik Yaşı).

“Ne hayâli, düşünmesi. Bir şey görmedim, yaşamadım, fark etmedim. Zaten sonra bir bakmışım evlenmişim” (G3, 85 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Genç kızken eşimin uzun boylu olmasını çok istedim, ben de uzun olunca alttan ona bakayım istedim. Ama tam tersi eşim kısaydı (gülüyor) eşimle gezip tozayım, mutlu olalım isterdim, yaşadık da” (G5, 63 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Hayâl nedir onu bile bilmiyorum sadece evlenirken dedim ki keşke bekâr olsaydım, evlenmeseydim dedim. Çünkü bekârken özgürdük, eğlence düğün olsa giderdik. O zamanlar daha mutluyduk. En büyük hayâlim bekâr olmaktı. Şu anki isteğim de çocuklarım iyi olsunlar, sağ olsunlar bana yeter” (G7, 55 Yaş, 19 Evlilik Yaşı).

“Okumak isterdim. Bacımın evinin olmasını çok isterdim. Gece gündüz hayâlim oydu. Rahat gelip evinde yataydı derdim. Yeter ki göreydim dedim. Maalesef çok yaşamadı da öldü zaten” (G8, 66 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“E tabi, ben de hayâl kurardım. Ev yaparım, zengin oluruz, kızlar gider el evine oğlanlar evde kalır derdim. Bilmirdim böyle darma duman olacağını. Şimdi koca evde bi başımıza kaldık. Evin içinde kayboluyoruz. Hayâl mi? Yaşım olmuş 70, ne hayâli” (G10, 78 Yaş, 14 Evlilik Yaşı).

“Benim kendime ait hiç odam olmadı. Çok isterdim, hayâl ederdim. Suya giderdim, suyu yarıda bırakır hayâl kurardım. Beraber de yaşasak kendime ait bir odam olmasını çok isterdim. Şimdi hiçbir şey istemiyim. Ne koca istiyim, ne başka bir şey. Tek ölümü bekliyorum” (G11, 57 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

“Çok hayâller kurdum. Benim en büyük sevgim, hayâlim okumaktı. Ama bırakmadılar. (söylerken gözleri doluyor). Bütün arkadaşlarım benimle dalga geçiyorlardı. Annemizin sözü de hiç geçmedi babama. Garip anam bir konuşsa vay haline. Annemin suçu yoktu. Babamın suçu çok ağırdı. Ben ondan razı değilim. Allah da ondan razı olmasın” (G12, 49 Yaş, 16 Evlilik Yaşı).

“İnsan hayâl kuruyor muhakkak. Ev alayım, çocuklarımı yerleştireyim derdim. Hep dünyalık hayâller kurar insan öyle değil mi?” (G13, 67 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“E tabi ki kurardım. Keşke beni bu adama vermeseydi, belki daha farklı bir hayatım olurdu derdim, hala da diyorum. Akrabadan alınca da bela çıkıp birbirlerine girmesinler diye kabullendim ama olmamasını hayâl ederdim” (G14, 60 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Vallahi çocuklarımı büyütebilmeyi, büyümüş hallerini hayâl ederdim hep. Bir de hacca gitmeyi isterdim. Çocuklarımı evlendirip eşimle hacca gitmeyi çok isterdim. Hac da çıktı bize. Ama kocam annesigilin korkusundan beni götüremedi. Annesini götürmeden beni nasıl götürsün? Oğlum parayı biriktirdi benim için. Ama yine de izin vermediler. Ama şükür bi daha çıktı, komşu arkadaşlarla gittim. İki kere umreye de gittim” (G15, 61 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

Görüşmeci kadınların hayâl olarak belirttiği başlıklara bakıldığında ilginç bir tablo çıkıyor. Sıklıkla verilen cevaplar ise “ne hayâli” şeklinde özetlenebilir. Zira hayâl kurmak, kendince bir tasarımda bulunmak ve buna uygun bir yaşam organize etmek imkânını bulamayan kadınların, evlilik öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı dünyalarının olduğu, hayâllerini de bu esas belirleyen üzerine bina ettikleri görülmektedir. Evlilik öncesinde okumak hayâli, evlilik sonrasında ise kendine ait bir ev hatta oda hayâli kurmaktan öteye gidememişlerdir. Bir bakıma en temel insani haklarına erişmenin hayâlini kurmak zorunda kalan kadınların, kerhen bir hayat sürdürdükleri bile söylenebilir. Ömürlerinin kalan evresinde bir karamsarlık ve geç kalmışlık duygusu ile büründükleri bu ruh hali, onları mutsuz ve umutsuzca sona doğru yaklaştırmaktadır. En

çok da eşlerine karşı içlerinde biriken gerilimleri yansıtan görüşmecilerin, evlilik konusundaki düşünceleri de olumsuz etkilenmiştir.

3.2.6. Keşkeler Evreni: Hayatın Da Hayâlin De Adı Yok

Geçip giden hayatın geride bıraktığı izler ve bugüne kalan hatıraları ile yüzleştğinde kadınların dilinden bir “keşke” cümlesi geldi. Araştırma öncesindeki ön görüşmelerde ve konuyu tasarımlarken yapılan gözlemlerde hayatı zorluklar içinde geçen kadınların içinde kalan ukdelerin çokluğuna ve keşke ile başlayan cümlelerinin fazlalığına tanıklık etmiş ve bu durumun araştırmanın içine yerleştirilmesinin uygun olduğu düşünülmüştür. Bu sebeple kadınların keşke dediği ve pişmanlık duyduğu yahut içinde kalan bir ukdenin izini yansıttığı bir düşüncesi vardır diyerek kendilerine bazı sorular soruldu. Bunlardan bazıları, “Keşke geçmişe dönebilsem de şunu değiştirebilsem” dediğiniz bir şey var mı? Ve ayrıca “Keşkeleriniz ve özlemleriniz nelerdir?” şeklindeki doğrudan sorular yöneltilmiştir. Ancak görüşmecilerin ifadelerinden yansıyan keşkeler başka bazı sorularda da açığa çıkmış ve bir nevi keşkeler evreni oluşmuştur. Elbette araştırmanın önemli bir sacayağı olan ve kadınların düne ilişkin sorgulamalarının zeminini belirleyen de pişmanlık yahut içerde bir yerlerde yarım kalmış ukdeler denilebilir. Nitekim, görüşmecilerin neredeyse tamamı ergenlik çağına gelmeden türlü sebeplerle (başlık parası, berdel, kan davası...vb.) zorla evlendirilmiş veyahut buna mecbur bırakılmış, şiddet görmüş, baskılanmış, zorlanmış, çile çekmiş dahası istediği hayatı sürememiş, sonunda da tabiri caizse bir lahza huzur bulamadıklarını belirtmişlerdir. Çocuk gelin olarak başlayan hayatlarının ikinci evresinde ve ilerleyen süreçlerde başka dertlerle büyüyen kadınlar eş, anne, gelin, elti vb. kadınlık rollerinde de kendi namına bir hayâli veya kendi tercihi olan bir mutluluk sebebini inşa edememiş olmanın gerilimini taşımışlardır. Üzerine düşünecek ve üzülecek pek de fırsatları olmadığı bu zor evrede kadınlar ayakta kalmaya ve mücadele etmeye ayarlı bir hayat sürmüşlerdir. Ancak şimdilerde düne bakıp bir hayâldi yaşadığımız şeklinde değerlendirme yapabilseler de, gençlik evresinde ânı kurtarmanın derdine düşmüşlerdir. Geçmiş yaşantılarına baktıklarında ise geride büyük pişmanlıklar, içlerinde ukdeler ve keşkeler biriktirdiklerini fark ederler. Şimdiki kızların hayat şansına bakınca gözlerine en çok çarpan ise eğitim imkânı olduğu açıktır. Zira bugün hayıflandıkları en önemli mesele eğitim alamamak ve kendilerini ifade edebilecekleri bir iş sahibi, söz sahibi olamamak

şeklinde belirtmektedirler. Eğitim yaşında okul, öğretmen ve öğrencilerle olmak yerine el ocağı, koca ve kayınvalide gibi figürler hayatlarına girmiş, kadınların hayat güzergâhını belirlemiştir. Hayatlarının her evresinde eğitim görmemiş olmanın ezikliğini, eksikliğini, pişmanlığını yaşamaktadırlar. Hayatları boyunca ezilmelerini, eziyet görmelerini de çoğu kadın, ‘cahil’ oluşlarına, bir şey bilmeyişlerine bağlamaktadırlar.

“Eğitim görmediğim için, namaz, dua bilmediğim için çok pişmanım. Anam babam eğer beni okutsaydı, bu kadar cahil kalmazdım, eziyet görmezdim, kendimi savunurdum. Ailem hiçbir şey öğretmedi. Okuldan gelir, babamlara hizmet eder, hayvanları güderdik. Fakirlik yoktu ama iş güç çok fazlaydı. Köyün âdeti erken yaşta evlenmektir. Yeni iki kez adet olmuştum. Kaynanam çok gezerdi. Bütün işler bana bakardı” (G1, 69 Yaş, 14 Evlilik Yaşı).

“5. Sınıfa kadar gitmiş. Okula göndermiyolardı, gizli gizli gittim. Çat pat okuyabilirim. 13 yaşında evlendim” (G13, 67 Yaş).

“Kız çocuğu okula gitmezdi, okula gitmek ayıptı. Öğretmenin karısı benim yanıma geldi, çoğu Türkçe bilmezdi, ben bilirdim. Okula gel dediler ama babam ayıp diye göndermedi. Yıllar sonra oğlum set aldı okumayı öğreneyim diye. Harfleri öğrendim ama sonra yarıda kaldı. Okumayı çok isterdim” (G15, 61 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Eski aklım olaydı şikâyet ederdim kocamı. Çocuklarımı alır giderdim. Okuma yazma bilmediğim için, Türkçeyi de öğrenemedim. Devlet kapısını hiç görmedim. Eğer okumam yazmam olaydı o kocamı hemen şikâyet ederdim, durmazdım” (G2, 65 Yaş, 11 Evlilik Yaşı).

Erken evliliklerde evliliklerin neredeyse tamamı kız çocuklarının kendi iradeleri dışında gerçekleşmiş, bir kocaya verildiklerinden dahi haberleri çok sonradan olmuştur. Durum bu şekilde ilerleyince eş seçimi gibi bir ritüelden bahsetmek de çok mümkün görünmemektedir. Kimisinin ise ikinci eş olarak gittiği evde tek çocuk olduğunu sanarken 4 çocuğu görünce yaşadığı yıkıntı, omuzlarına yüklenen yükleri de bir o kadar artmıştır. Hayatları boyunca üvey evlatlar ile kendi evlatları arasında dengeyi kurmakla geçmiştir ömürleri.

“Keşke kocam tek gözlü olsaydı, yaşıtım olsaydı, çocukları olmasaydı. Adam yaşıtım değil, uşakları olmasaydı. Tek çocuklu diye verdiler beni, eve bir geldim baktım evde 11 körpe, diğeri 3, daha büyüğü 5 en büyüğü 8 yaşındaydı. Ne yapacağımı bilemeden yığıldım kaldım. Amma ne yaparsan yap yetim çocuğu mutlu edemiyorsun. Onlar yüzünden kendi uşaklarını da sevemiyorsun. Kumalık daha iyidir, üvey analıktan. O kendine yaşar sen kendine. Anca özünle uğraşsın öyle olsa” (G6, 58 Yaş, 18 Evlilik Yaşı).

Kadın olmanın verdiği zorluğu hayatlarının her evresinde, büründükleri her rolde sonuna kadar yaşayan çilekeş kadınlar, gönüllerine göre bir can yoldaşına sahip olamadıkları gibi, kimi zaman da anne babalarına, kardeşlerine hasret yaşamışlardır. En büyük pişmanlıkları onları doya doya göremeyip, ziyaret edemeyişleri olmuştur.

“Annemi, kız kardeşlerimi istediğim kadar gidip göremedim. O hep içimde kalan bir özlemdir. Eşim çok sinirli olduğu için onunla evlendiğime hep pişman olurdum” (G7, 55 Yaş, 19 Evlilik Yaşı).

Kız çocuğu olarak dünyaya gelmenin zorluğu bir bakıma hayata bir adım geride başlamak anlamında karşılık bulmuştur. Keşkeler hayatlarının her anını çepeçevre sararken şiddete, hor görülmeye, aldatılmaya, yok sayılmaya maruz kalmışlardır. Kimi zaman kaynanadan, kimi zaman kocadan hatta kayından bile şiddet görmüşlerdir. Şiddet mağduru olan kadınların tesellisi için kadere sığınmaları kadar, sessiz kalmaları da günü kurtarmaya yetmiştir. Yaşanılan hayatın zorlukları karşısında kadınlar direnç göstermeyi öğrenmiş, sabır ve sebatla hayatlarına sahip çıkmışlardır. Beklenilenin aksine her biri zorluklar içerisinde daha da kuvvetlenmiş, ayakta sapasağlam, dimdik kalmayı başarabilmişlerdir. Yaşanılan sıkıntı ve zorluklar, şiddet ve gerilimler elbette her birini yormuş ve ilerleyen yaşlarda onları ‘dert sahibi’ yapmıştır. Yine de girdikleri her hâlden Allah’a sığınarak, bin şükürle çıkmışlardır. Geleneksel dünyanın kadınlarının anlaşılana o ki, en önemli yaşam ve sabır kaynağı inanç ölçeğinde bilinçaltına yerleşen kabuller olmuştur. Elbette, inancın yetmediği noktada çaresizlik ve güvencesizlik de etkili olmuştur.

“Zorluklarla dolu bir hayat yaşadım. Kaynım dahi dövmüştür beni. İstemediğim bir hayatı yaşadım. Bırakmazlardı ki dışarıya çıkayım, ona bile izin vermezlerdi. Babası ve kardeşi ne derse o olurdu. Koca ortada yoktu. Keşke bu adamla evlenmeseydim” (G15, 61 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Hiçbir zaman bir pişmanlık yaşamadım, kendimi hep iyi hissettim. Geriye değil, hep ileriye baktım. Devamlı yaptım, ettim ileriye baktım. Hep şükrettim Allah’ıma. Elhamdülillah. Ne veriyse kismet deyip yuttuk” (G4, 85 Yaş, 16 Evlilik Yaşı).

“Her zaman keşke kadın olmayaydım, erkek olsaydım derdim. Erkek olmak kolaydı. Baba kapısında o kadar eziyet görmezdim. O kadar dert keder görmezdim. Ama yine de halime bin şükür. Hacca da gittim” (G8, 66 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“Keşke bu adama varmasaydın. Şimdi de benim elime kaldı” (kocasını yatalak hasta şuan) (G14, 60 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Keşke ben de hoş günler yaşasaydım. Eltilerime çok gitmiyorum, eve gelince hasta oluyorum. Kaynım elimden habersiz tuvalete gitmiyor. O benim köpek kocam bana bir şey sormadı, danışmadı. Hiç değer görmedim. Aynen bir dost hayatı yaşadı benimle. Çocuk yaptı. Çocuklarıma babalık da yapmadı” (G11, 57 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

Yaşanılan zorluklardan bir diğeri ise yoksulluk. Çocuklarını genç yaşta büyütmeye, her türlü ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan anne, her bir eksik kalışta biraz daha dertlenmiş, yoksullukla da ayrıca mücadele etmiştir. Zorlu hayat şartlarının içinden süzülerek gelen dert yükü kadınlar, onca çileyi çekmelerine rağmen yine de evlatlarının her istediklerini alamadıklarını, karınlarını doyuramadıklarını, ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını anlatırken koca bir pişmanlık hissettiklerini görmek dahi mümkündür. Eşinden yeteri kadar destek alamayan kadınlar, bu durumu içlerinde büyümüşler, bugün bile düştükleri derin pişmanlık halinden kurtulamamışlardır.

“Çocuklar hep üzerimdeydi zaten. Babalık yapmadı, çocukları ben büyüttüm. Ama istediğim gibi büyütemedim fakirlikten okutamadım. Gece kalkar aney ben açım derlerdi, bir şey veremezdi” (G11, 57 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

“Keşke maddi durumum olaydı, çocuklarımı eşit edeydim ev alaydım diyorum ama o da elime geçmedi. Çocuklarıma bu zaman gibi hayat vermedim ona çok üzülüyorum, çok pişmanım. Ama pişmanlık olsa ne yazar elden bir şey gelmiyor” (G13, 67 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“Eğer şimdi tekrar gençliğime dönsem, çocuklarıma daha güzel bir hayat yaşatırdım. Şimdi gittiğim sohbetlerde hafızları, sohbet veren gençleri görüyorum. Keşke onlar gibi Müslüman, mütevazı çocuklar yetiştirebilseydim diyorum” (G5, 63 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Çok şükür öyle bir şeyim yok. Gelinlerimden, çocuklarımdan bir acı söz duymadım. Çocuklarıma gece uyutunca şöyle durur onlara bakardım, iç çeker, içime atardım çocuklarıma tam doyuramadım diye” (G10, 78 Yaş, 14 Evlilik Yaşı).

“Eskiden fakirlik vardı. Halı yok, gazete sererdik, tencere varsa tuz yok, bulgur varsa tencere yok, ağılardım” (G1, 69 Yaş, 14 Evlilik Yaşı).

Etrafını dört bir koldan saran insan topluluğu içerisinde bir ‘ben’ olmanın davasını hiç yaşamamış olan zor hayatın kadınları, kimi zaman neden diye kendilerine durup sormuşlardır. Kendilerini değersiz hissetme kadınların hayat boyu süren olağan haline dönüşmüş, değersizlik kadınların tükenmişlik yaşamalarına sebep olmuştur. Hayatları boyunca değersizlikler içerisinde bocalayan kadınlar, kendilerine de hoyratça davranmış ve kendi benliklerine değer vermemiş olmanın pişmanlığını zamanla yaşamışlardır. Zor hayatın bir yanıyla güçlendirdiği, bir yanıyla da kırılğan ve tükenmiş bir ruh haline sahip

olmalarına sebep olan değersizlik hali yaşlılıklarında bile kadınlar için hayıflanma ve pişmanlık vesilesi olmuştur.

“Hiç değer görmedim. Kocam her zaman beni döverdi, aldatırdı. Aldattığını bile yüzüne söyleyemedim, hesap soramazdım” (G11, 57 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

“Hayâl kırıklıkları da yaşadık, üzüldük de, özledik de. Her şey de geldi başımıza, her şeyin de tadını aldık. Kendimi hiç değerli görmedim. Keşke biraz da olsa kendime değer verseydim” (G9, 67 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“Ne mutlu o insana ki sadece kendine değer verene. Ben yanıyorum yanıyorum ona yanıyorum. Ben kendime değer vermedim. Karşıdaki adama değer verdim. Şuan değer vermiyorum” (G12, 49 Yaş, 16 Evlilik Yaşı).

3.2.7. Roller Değişirken: Gelin ve Kayınvalide Denkleminde Yeni Sosyallikleri

Anlamak

Geleneksel Türkiye’de aile kurgusu, sadece kadın ve erkeğin birbirini bulması, evlenmesi ve kendilerine ait bir yuva kurması şeklinde tezahür etmez(di). Halen devam eden uygulamaya göre de evlenen kız, erkeğin hanesine dâhil olur, onun nüfusuna kaydolur. Dolayısıyla Çamoğlu’nun (2017: 11) belirttiği gibi bir genç kız için evlenmek demek, bir eş edinmekten ziyade bir eve “gelin gitmek”, yani o evin her türlü alışkanlığı ve özellikle de yeni kadın akrabalar ile yaşamayı öğrenmek demektir. Oysa günümüzde bu durumun tersine uygulamaların yaygınlaştığı, evlenecek çiftlerin önkoşul olarak müstakil bir hayat sürme talebi, kendi soyadlarını kullanma ve sınırlarını kendilerinin belirlediği bir hayatı organize etme çabası görünürlük kazanmıştır. Oysa klasik geniş aile modelinde karı, koca, kayınvalide, kayınbaba, çocuklar hatta bazen kayınlar ve etilerin de birlikte yaşadıklarını görmek olağan bir durumdur. Özellikle taşrada yakın akrabalar arasında sıklıkla gerçekleşen evliliklerde, evlilik bir durum değişikliği kabilinden sayılmaktadır. Bu birliktelikler beraberinde farklı ilişki türleri geliştirmekte, baba evinde kurgulanan hayatları dışında gelinlerin kendi hayatlarını da tasarım gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Kadın ve erkek arasındaki akti sağlamadan önce aileler arasındaki uyum önemli görülür ve düşünülürdü. Bu durum evlenenlerin çiftler değil, hanelerdir şeklindeki yaygın kanaati de beslediği açıktır.

Ancak evlilik son kertede kadın ve erkek arasındaki birincil ilişkinin kurulmasını amaçladığı ve bir haneye dönüşümün başlangıcını oluşturduğu için odak kadın ve erkek arasındaki ilişkiye döndürülmelidir. Bu zaviyeden bakıldığında ise aile içi ilişkiler aynı zamanda bir güç ilişkisi, daha geniş perspektifte kayınvalide, kayınpeder, elti, görümce

gibi aktörler arasında bir strateji savaşıdır. Çamoğlu'nun (2017: 15) da vurguladığı gibi evlilik çatısı altında birleşen hayatların özellikle ilk dönemleri itibarıyla güç dengelerini yönetmek, farklı değişkenleri idare etmek, evin düzen ve kurallarını kabul ettirmek, iş bölümü ve sorumluluk alanları üzerine yönetsel bir tavır ortaya koymak oldukça zor bir aşamadır. Dönemsel ve gün geçtikçe farklılaşabilmektedir. Kayınvalide her zaman güçlü olan taraf olmayabilir. Kadınlar arasındaki güç dengesinin temeli kimi zaman dinçlik, güç, kimi zaman yaşlılık, bakıma muhtaçlık şeklinde değişkenlik gösterebilmektedir. Ekseriyetle kayınvalide ve gelin arasında gelişen bu mücadelenin arada kalanı ise erkek olurken, erkek oğul rolü ile eş rolü arasındaki gerilimi yönetemediğinde genellikle anne lehine tavır alıp, zayıf halka olarak görülen eşi karşısına almıştır. Gelin, çok nadir de olsa kayınvalide karşısında direnen, sesini duyurabilen, korkusuzca karşı durabilen pozisyonlara girebilmekte ancak bu halin sürekliliği çok da mümkün olmamaktadır.

“En küçük gelin bendim. 20 yıl beraber yaşadık. Benim dilim vardı, hakkımı savunurdum. Yeri gelir 20 kişiye cevap verirdim. Ben onları laflarla öldürürdüm. Ben kaç defa kocamı laflarımla öldürdüm haberi yoktur. Hani bir hoca öğrencisi olur ya onun gibi ders verirdim eşime. Kaynanam çok sertti. Ama çok cahildi. Toplumda asla gelinlerini öldürmüyordu ama ev içinde bana eziyet ederdi. 10 sene çok çektim. Ama 10 sene sonra anne- kız olduk. Ona karşı da çok cesurdum” (G12, 49 Yaş, 16 Evlilik Yaşı).

Bölge dinamikleri gözetildiğinde baba ocağı ile evlenilerek gidilen yeni hanede değişenin ne olduğu bir bakıma belirsizdir. Aşiret/Akraba içi evlilikler, yakın yerleşim alanındaki evlilikler yahut aynı kültürel coğrafyanın içinde kalarak gerçekleşen evlilikler düşünüldüğünde kadınlar için bu yeni ve farklı bir hayatı değil, devam eden bir hayatı imlemektedir. Gelin olunan evin en önemli iktidar figürü olarak kayınvalide himayesine giren kız, eskiden alışkın olduğu yeni hayatı tecrübe etmeye başlar. Ancak kısmi ve yıpratıcı farklarla gerçekleşen bu yeni rolünde gelin olarak kadınlar oldukça meşakkatli, zorlu ve gerilimli bir yeni hayatı tecrübe etmişlerdir. Bu durum kadınlarda sabır ve sebat, olgunluk ve erken büyüme, direnç ve dirayetli olmayı zorunlu hale getirmiştir. Her biri farklı sebeplerle ancak olağan bir durum olarak eşinin aile üyeleri ile başta da kayınvalideyle beraber yaşamak zorunda kalmıştır. Otoriter kayınvalideler, aynı zamanda bir öğretici gibi davranmış gerekli her türlü bilgiyi gelinlerine vermekten de geri durmamışlardır. Nitekim gelin, işleri yapmalı, gerektiğinde kayınvalidesinin çocuğuna da bakmalı böylece kendisinin yüklerini de hafifletmelidir. Çocuk bakımından, ev işlerine, tarladan bahçeye, ekmek yapmaya kadar hemen her işin üstesinden gelmesi beklenmiştir.

“Kaynanamın 1 tane benim 3 tane bebemiz vardı. Çocukları benim üstüme bırakır gezmeye giderdi. Akşama kadar, kayınbabam gelene kadar gezerdi. O kadar zoruma giderdi ki. Zorluktan, ağlayarak o işi yapıyordum. Bilmezdim yoksa. Kocam da benden 5 yaş küçüktü. Bir şey bilmezdi, beni korumazdı. Kaynana, kaynanamın abisi hepsi çok çektirdi bana. Kayınbabam başlarda iyiydi, ‘hele kalk gelene yardım et, gündüz çalışır, gece çocuklara bakar yardımcı ol’ derdi. Kaynanam ise ‘ben sanki oğlum için mi getirdim iş için getirdim’ der, hiç merhamet etmezdi. Sonradan kaynatam da kaynanama benzedi. Kaynanam beni ilk alırken anneanneme ‘ben onun saçlarını tatarım evladım gibi bakarım’ dedi ama sonra nerde. Hep eziyet hep çile” (G11, 57 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

“Kayınımmlarla 1 yıl yaşadık. Onların da çocukları vardı. Ayrı eve çıktık ama kaynım uşakları gelirdi, kaynanam gelirdi, misafirleri, köylüler gelirdi. Her gelene de ekmek yapardım, yemek yapardım. Daha bu da yetmez, yaylaya hayvan gütmeye giderdim kucağımda çocukla. 2-3 ay kalırdık yaylada. Bir maaşla çoluk çocuk okuyamazdı mecburduk. (...) 2 kayın bir görümce ile beraber yaşadık. İyilerdi ama ben çok utanırdım. Sürekli iş güç yapmak zorundaydık. Hamileyken ot topluyorduk. Mecburduk, çalışmalıydık. Ailedeki herkes hep beraber işleri yapıyorlar. Kaynanam Allah razı olsun deyip takdir ederdi, iyi ki varsın derdi. Merhametli bir kaynanam vardı. Yaşlı olmasına rağmen herkesten çok iş yapardı. Bana da birçok şeyi, çocuklarıma bakmayı, ekmek yapmayı kaynanam öğretti. Koca evinde öğrendim her şeyi” (G7, 55 Yaş, 19 Evlilik Yaşı).

Bir otorite figürü olarak kaynanaların rolü her ne kadar öğretici ve yeni gelini kendi düzeninin parçası haline getirici olsa da zaman zaman onu ailenin dışına itmeye veya pasifize etmeye dönük tutum geliştirmiştir. Aile içinde sevilmeyen, beğenilmeyen veya onaylanmayan gelinlerin üzerine kuma getirme gibi girişimlerde bulunan, o da olmayınca oğlunu gelininden soğutmaya, aralarını açmaya hatta daha da ileriye giderek gelinlerini oğullarına dövdürmeye çalışan kayınvalideler de olmuştur. Gelini üzerinde kurduğu yahut pekiştirmeye çalıştığı otoritesinin sağlamasını oğlu üzerinden duygusal olarak geliştiren kayınvalidenin geliştirdiği stratejilerden biri de gerilim seviyesini artırmak olmuştur. Aile içi inat düzeyinde sürdürülen gerilim, fiziki ve psikolojik şiddet boyutunda da tezahür edebilmiştir. Oğluna “hakkını helal etmeme” yahut şikâyette bulunarak kıskırtan kayınvalide tavrı aile içindeki sorun alanını derinleştirmeye sebep olabilmıştır. Böylesi bir kayınvalide tipolojisinin muhtemel zemininde kendi tecrübesinin meşrulaştırdığı davranışları uygulama, öğrenilmiş çaresizliği dikte etme, kötü örnek üzerinden kendi gelinine yönelik davranış geliştirme vardır. Zira gelin kayınvalide ilişkilerinin uzun erimli bir tarihsel tecrübeye dayalı değer, norm, adet ve kültürel alışkanlıklar zemininde üretilmiş olduğu açıktır.

“5 yıl çocuğum olmadı kaynanam beni istemediğinden doktora götürmek istemedi. Hatta kuma istemeye gitti kaynanam. Kuma istemeye gittiği adam, babamın arkadaşı olunca evden kovmuş, kızı vermemiş. Yine bir gün kaynanam hususi kaynayan sütü döktü, kocam geleceği vakit yola kadar sütü süpürdü. Kocam geldiğinde kaynanam doldurdu, beni dövsün diye. Kocam da saçlarımdan tutup sokakta sürükledi. (bu kısmı anlatırken G1 teyzenin hala gözleri doluyor ve unutamadığını anlatıyor). Yine bir gün daha fazla dayanamayıp baba evine gitmişim. Kaynanam, kaynatam gelip babamı ikna ederek beni tekrar eve götürdüler. Kaynanamla, kaynatamın eve dönünce elini öp dediler, öptüm. Kaynanam saçımdan tuttu, bir top saçım elinde kaldı. “Niye küsüp gitmişem” diye. “Odamıza girdiğimde baktım her yere çubukları yani ağaçları sıralamışlar. Kocam beni onlarla vursun diye. Ben de onları topladım, hep attım dışarı. Kapıyı kapattım, yatıyok. Kocam dedi ki: “eğer onları karının üstünde kırmazsan sana hakkımı helal etmem” dedi anam. Valla sen bilirsin dedim. Kocam “ben mahsustan duvarda kırayım odunu sen bağır mahsustan” dedi. Hani aklım başıma gelmişti biraz. Vallahi sen ne edersen ben bağırmam dedim. Vurmadı da doğrusu. Öğretirlerdi yoksa kocam iyiydi. Biz bir bardak kıradık, ta nerelere atardık, kaynana görmesin diye” (G1, 69 Yaş, 14 Evlilik Yaşı).

“Kayınbabam ailesi beni çok severdi. Kayınbabam da severdi aslında ama söz kaynanamdaydı. Onun sözü geçerdi. Adalete yazık, acıyın derlerdi, dinlemezlerdi Allah kocamdan da, kayınbabamdan da kaynanamdan da hiç razı olmasın. Kayınbabam muhtardı eve hep misafirler gelirdi. Bütün yemekleri ben yapardım. Benim çocuklarım öyle yemeklere bakarlardı, kaynanam verdirmezdi. Aç aç gezerdi yavrularım” (G11, 57 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

Kadının değer görmediği, sözüne itibar edilmediği, söz hakkı verilmediği, hiçbir konuda fikrinin dahi alınmadığı bir vasatta yetişen, hayat süren ve sonunda kayınvalide rolüne bürünen “ezilmiş kadın” kendi otoritesini edindiği rol gereği yine hemcinsi üzerinde kanıtlamaya, bu noksanlığı tolere etmeye çalışır gibi görünmektedir. Kadının kadına destek olması gerekirken beklenenin aksine kadının kadına yönelik şiddeti, eziyet ettiği, çile çektiği durumlar sıklıkla söz konusu olmuştur.

“Erkeklerden zorluk görmedim ama kadınlardan çok çektim. Elimden her şey gelirdi, beni severlerdi ama beni çok kıskanırlardı. Kaynanamla arada bir sorun yaşardık ama sonradan benim için annemsin derdi. Kocam maaşını alır alır ailesine götürür verirdi. Ben diyemezdim ki sen neden onlara verdin, biz ne yiyeceğiz. Mümkün mü? Benim eteğimde çocuk 1 değil 2 değil 3 değil. Kendimi boşatmaya mı geldim” (G15, 61 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Kayınvalidem beni hep kıskanırdı, yapamadığım şeyler karşısında küçük görürdü ancak eşim hep yanımda dururdu. Küçük aldım ben onu karışma öğrenir derdi. Sonrasında da ayırdık evleri” (G5, 63 Yaş, 15 Evlenme Yaşı).

“Kaynanam son sekaret halinde yataktaydı. Etrafında kızları, gelinleri, oğulları vardı. Sadece bana bakıp durdu elimden sıkı sıkı tuttu, gözyaşları aktı, benden hakkımı helal etmemi istedi herkes, edemedim. Sonra da öldü. Hala da etmemişim, edeyim mi bilmiyorum. Ne kaynanama, ne kaynatama ne de kocama hakkımı helal etmiyorum” (G11, 57 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

Tüm bunların yanı sıra ideal gelin, her şeyi gerektiği kadar bilmeli ancak kaynanayı hiçbir konuda geçmemelidir. Kayınvalide böylece oğlu üzerinde söz sahibi olacağını, otoritesini devam ettirebileceğini düşünmektedir. Bu öğretim sürecini de yine kayınvalidelerin üstlendiği görülmektedir. Ataerkil aile anlatısı, gelinleri disipline sokmak ve “normalleştirmek” görevini kayınvalideye yüklemiştir. Daha önceleri kendisinin kayınvalidesinden aldığı her ne var ise şimdi de kendisi gelinine aynı şekilde aktaracaktır (Çamoğlu, 2017: 59).

“Tandırda ekmek yapardık. Ben bilmezdim içine düşürürdüm. Kaynım dalga geçer, kızardı. Bu gelin de bize ekmek yapacak ha deyince kaynanam: ben onu çocuk getirdim ne bilsin. Beğenmiyorsan kalk karın yapsın derdi. Beni öyle korur, kollardı. Her şeyi bana tek tek öğretti. Allah ondan razı olsun. Ben nasıl hareket ediyorsam sen de aynısını yap derdi kimseye takılma derdi” (G10, 78 Yaş, 14 Evlilik Yaşı).

“Bazen insanlar var kızına iş yaptırmazlar sonra o kızlar gelin olunca kaynanalar iş bilmiyor diye tekrar baba evine atarlardı. Boşanırlardı. Kızım eskiden kaynanalar azgındı şimdi de gelinler” (G8, 66 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“Kaynanam gezerdi, yoğurt, bulguru gösterdi, öğretti. İnek sağmayı, her şeyi sonradan kaynanamdan öğrendim” (G1, 69 Yaş).

“Eşim askere gittiğinde 3 tane çocuğum vardı. Eşim askere gidince beni kayınbabamlara köye götürdüler. Hayatımda hiç gitmemiştim. Ben evin tek kızydım 6 erkeğin içinde. El bebek gül bebek büyütüldüm. Köye gittiğimde hiçbir şey bilmiyordum. Köy hayatı ne bilmiyordum mecbur onlara uydum” (G9, 65 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

Kayınvalidenin himayesine girmek, terbiye sürecine dâhil olmak demek, beraberinde benliğin ortadan kalktığı, neredeyse kendisi adına her türlü kararı bir başkasının alacağı anlamına gelmektedir. Bu durum bir bakıma kendisi olmayı değil, ailenin bir parçası olmayı öne çıkaran, beni değil, bizi üreten pratiklerin benimsenmesi olarak yorumlanabilir. Her türlü durumda fikri alınan, kararlar veren, neyin ne zaman yapılacağına son sözü söyleyen konumundadır. Taşra kültürünün cemaatçi doğası, kadınların birey olarak kendileri olabilmelerini değil, ait olunan toplumsal çevrenin bir parçası olmayı öne çıkarmıştır. Kent bireyciliği karşısında, taşra toplumsallığı kadınların geçmiş ile bugün arasındaki en önemli farklılık noktalarından biri olarak görülebilir. Zira

yeni kuşağın bireyci kültüre yönelik alışkanlıkları ve akışkanlığı karşısında yaşlı kadınların toplumcu benliği derin farklılıklar içermektedir.

“Çocuklarımı evlendirip eşimle hacca gitmeyi çok isterdim. Hac da çıktı bize. Ama kocam annesigilin korkusundan beni götüremedi. Annesini götürmeden beni nasıl götürsün? Oğlum parayı biriktirdi benim için. Ama yine de izin vermediler. Çünkü benden önce annesi gitmeli ya da bana izin vermesi gerekir” (G15, 61 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Kızımı okula zorla gönderdim. Hemşireliği kazandı, Şırnak’a gidecekti kaynanam, kocam asla izin vermedi. Bir kişi kişiye yetmez bunu asla unutmayın” (G12, 49 Yaş, 16 Evlilik Yaşı).

Geçmişten günümüze kadar hangi bölgeden olursa olsun, Türkiye’deki aile yapılarına detaylı bakıldığında kayınvalide çoğu kez, şikâyet edilen memnun olunmayan (karşılıklı her iki tarafın), kurtulmak istenilen bir pozisyonu işgal etmektedir. Ancak bazı görüşmelerde gelinlerin kayınvalidelerinden memnun oldukları, onları hayır ile yâd ettikleri, herhangi bir baskı, eziyet çekmediklerini dillendirmektedirler. Bazı örneklerde görüşmecilerin kayınvalide ve eşinin ailesinin diğer üyeleri hakkında olumlu değerlendirmelerde bulunmasının bir sebebi de dindarlık ve vicdan sahibi olmaları ile ilişkili görünmektedir. İnancın vicdan üzerindeki etkisine örnek olabilecek anlatılarda kadınların son kertede dilinden dökülen şükran belirten ifadeler olmuştur.

“10-15 kişi gelin, kayınlar, kayınbaba, kaynana vardı. Çok çektim, onlara hizmet edeceğim diye ölürdüm. Ama kaynanamlar çok dindardılar. Hepsi imam, âlimlerdi. Ben de onlara onlar da bana iyilerdi” (G14, 60 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Ezilmek vardı, sevmek yoktu. En ufak şeyde hemen döverlerdi. Kaynım da kocam da döverdi. Kaynanam çok iyi bir kadındı ama. İmanlı, namazlı biriydi. Kaynanam oğullarına derdi: siz dövürsünüz onları ama onlar da bir ana baba evladıdır derdi ama dinlemezlerdi” (G8, 66 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“Kaynanam bana karışıyordu desem yalan olur. Ben ayrı eve gittim. 6 eltiydik, hepimiz ayrı evlerdeydik. Kaynanam diğerlerine çok sertti, ama bana çok iyi davranırdı ben de anlamıyordum neden öyle yaptığını. Hiçbiriyle bir sıkıntı yaşamadım” (G13, 67 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“Köyde rahat ederim derdim ama edemedim. Her şey beni zorladı. Ama sesimi kestim. Ben bunu yapamam, ben bunu isterem, ben bunu burda görmüşem hiç demedim. Diyem de bişey yapamazdım. Kaynanam halime üzülürdü. Ama işleri çok yoğundu, çocuklar dahi çalışırlardı. E onlar çalışırken ben otursam olur mu hiç. Olmazdı” (G9, 65 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

“Kayınımın bana baba gibiydiler, hiç zararlarını görmedim. Memnundum. Kayınvalidem de öyle” (G6, 58 Yaş, 18 Evlilik Yaşı).

Kayınvalide ve gelin etrafında üretilen tevatürlerin külliye uyurma ve abartılı olduğunu iddia etmek mümkün değildir elbette ancak bir güzelleme yapılmasını gerektirecek kadar da ideal bir durum üretilebilmiş olduğu da şüphelidir. Özellikle hane içinde bir alan açma yarışına dönüştüğünde kayınvalide ve gelin arasındaki ilişki bir güç mücadelesi ve şiddetli gerilimlerin yaşandığı bir arenaya dönüşebilmektedir. Bu arena öyle bir iktidar alanı üretmiştir ki, hâlihazırda kendine güç bela alan açabilmiş bir “anne”, önceki mücadelelerden geriye elindekini koruma refleksi kalmış bir “otorite sahibi” ve bir nevi kendi eseri kabilinden “ata” olarak görülen oğlu üzerinde kurduğu yaptırım gücünün farkında olan kadının bu durumu kolaylıkla yeni gelen “taze” bir kıza bırakması olası görülmemiştir. Üstelik çocuk sayılacak yaşlarda hanesine gelen kızın üzerinde eğitici ve öğretici rolü dolayısıyla hak sahipliği iddiasında bulunmak da mümkün olabilmektedir. Annesinden sonra ve hatta annesinin eksik bıraktığı “kadınlık eğitimi” işini tamamlamak üzere kendine vazife çıkaran kayınvalidenin “usta” öte yandan, çoğu zaman ürkek, çekingen ve iş bilmez tavırlarıyla yeni gelinin “çırak” olduğu vasatta denge gözetilmeden girilen mücadelede kimin kazanacağı bir bakıma açıktır. Genel itibarla oldukça şiddetlenen bir mücadele olsa da bazı durumlarda devreye giren vicdan ve inanç unsurlarının bu gerilimi bastırıldığı da görülmüştür. Hatta bu durum oldukça verimli ve iyi örnek kabilinden bir minnet ifadesiyle anılacak, sürdürülmesi için gönülden desteklenecek bir uygulamaya da dönüşebilmiştir. Geleneksel toplumların karakteristik ögesi ve normatif yapının bir bileşeni olarak kayınvalide figürü bu haliyle salt kendisi tarafından icat edilmiş bir rolü değil, toplum tarafından kendine verilmiş bir pozisyonu temsil etmektedir. Toplumsal normların resmi ve yazılı hukuk kuralları ve çeşitli profesyonel kurumlar tarafından denetlenebilir bir zeminde olmadığı geleneksel dünyada toplumsal kontrol mekanizmalarından biri olarak kayınvalide tipolojisi iş görmüştür. Ancak günümüzde bahse konu rollerin devlet eline ve profesyonel kurumların gözetimine bırakılması kayınvalide rolünü formalite ve hatta uzak durulması bir pozisyona iterken, gelin olmak ise önceki gibi çömezlik kabilinden bir kabulü reddetmek üzerine bina edilmiştir. Dolayısıyla kendi zamanında zoru gören görüşmeciler kadınlara, şimdilerde de zor gelinlere sahip olması arafta kalmış daha da zor kadınlık halini üretmiştir.

3.2.8. Zamane Kızları: “Eskiler Çok Ezizet Görürdü, Şimdikiler Rahatlar Ama Mutsuzlar”

Bir zamanların kız çocuğu, gelini olan kadınlar, ömür sermayelerini yavaş yavaş tüketirken kayınvalideliği de tecrübe etme imkânı bulmuşlardır. Yaşadıkları toplumsal düzen içerisinde kendi tecrübelerinden yola çıkarak, kızları ya da gelinlerinin yapıp ettiklerini gözlemlemekte, içten içe de onlara kızmaktadırlar. Kendi yaşantılarının zorlukları her açıdan gözlerinin önüne gelirken, yoksulluk, şiddet, iş yükü vb. şimdinin rahatı yaşlı kadınlara bir bakıma iç çektirmektedir. Yeni nesil gelin ve kızların yaşam pratikleri içerisindeki her türlü tavrını, verdikleri tepkiyi görünce kimi zaman nankörlükle, kimi zaman da doyumсуzлukla, mutlu olmayı bilmemekle suçlamaktadırlar. Oysa kendilerine göre o kadar çile ve sıkıntıya rağmen mutlu olmayı, şükredenlerden olmayı başarmışlardır. Belli ki bilinçaltında bir kıyas işlemekte kendi yaşadıkları zorluklar karşısında takındıkları tavır ile zamane kadınlarının hali üzerine amasız kıyaslar üretilmektedir. Gelin ya da kızlarına hak vermeye uğraşsalar da işin sonunda yine kendilerini onlara kızarken buluyorlar. Çünkü görülen resimde, bugünün kadınları çok rahat içindeler ancak bir o kadar da huzursuz, mutsuz ve hatta nankördürler. Yaşanan en ufak bir sıkıntıda aile birlikteliğini bozmaya kadar gidilmekte, sabırsızlık, tahammülsüzlük belirgin bir manzara olarak okunmaktadır. Ne olursa olsun ailesine, çocuğuna ve eşine sahip çıkmayı öğrenmiş kadınların, şimdilerde ilk fırsatta rest çeken ve evini terk eden kadına bakışının altında kendi hikâyelerinin baskısını hissetmektedirler. Yahut feleğin çemberinden geçen kadınların öncelikler konusunda yeni kuşak ile yaşadığı farklılık derin bir mesafeye dönüşmüştür. Bu mesafenin genç kadınlara yönelik tenkitler için yeterli olacağı düşünülmektedir.

“Şimdikilerin hayatıyla bizimki hiç bir olur mu? Bizimki düşüktü. Bizler çok sabırlıydık, ne bulursak şükreder otururduk. Şimdikilerde kim sabırlı. Hemen bir şey oldu mu gidiyolar hemen mahkemeye. Bizim zamanımızda herkes sabırlıydı. Böyle sosyete bir şey yoktu. Birer tane altın takarlardı işte” (G4, 85 Yaş, 16 Evlilik Yaşı).

“Kocam beni dövse, öldürse de kapıdan komşum gelince gülmekle, oynamakla geçirirdim, bildirmezdim hiç onlara. E şimdi gelinlere diyem kız bağırmayın, sı.....m babalarının ağzına iyi edirem diyolar” (G1, 69 Yaş, 14 Evlilik Yaşı).

“Şimdikiler istedikleri her şeyi elde ediyolar hala memnun olmuyorlar. Hep mutsuzlar, hep mutsuz, huzursuz” (G6, 58 Yaş, 18 Evlilik Yaşı).

“Benim sınavım çok ağırdı, çok direniyodum ama olmuyodu. Şimdi öyle değil, bir sene iki sene sabredip sonra bırakıp gidiyorlar. Ben boşanmayı hiç düşünmedim, elimde imkânlarım olsa da boşanmazdım. Çünkü çocuklarım vardı, onları bırakamazdım. Hiçbir zaman boşanmayı düşünmezdim” (G12, 49 Yaş, 16 Evlilik Yaşı).

“Tut, sus, yerinde otur ki rahat edesin. E valla konuşsak şimdi onlar da konuşur. Şimdi herkes öyle yalnız benim gelinlerim değil. Benim gelinler yine iyidir” (G1, 69 Yaş, 14 Evlilik Yaşı).

“Benim çektiğim eziyeti şimdi onlar çekmiyorlar. Devlet var, haklarını koruyabilirler. Ben çok evlat acısı çektim, onlar çekmesin” (G2, 65 Yaş, 11 Evlilik Yaşı)

‘Rahatlık’, ‘konfor’ eski zamanın gelinleri için neredeyse anlamı bilinmeyen imkânsız kelimeler olarak ifade edilebilir. Kimi zaman fakirliğin verdiği zorluk, çoğu kez de zenginliğin verdiği iş çokluğu belki rahat ederiz diye ümit ettikleri koca evinde yakalarını bırakmayan bir kader oyununa dönüşmüştür. İşlerin fazlalığı, çocukları yetiştirme derdi, kayınvalideye, kayınbabaya hizmet, gelen misafirlere hürmet derken yükleri omuzlarına çoktan binmiş, sorumlulukları boylarını aşmıştır. Hayatlarını kolaylaştıracak herhangi bir elektronik aletin olmadığı (çamaşır, bulaşık makinası... vb.), her şeyin bilek gücüne dayandığı zamanlarda gelin olmanın oldukça yıpratıcı ve zor olduğu belirtilmiştir. Bu vurgunun üzerinden yaşlı kadınların gelinlerini ve kızlarını anlamakta zorlanması olağan sayılmalıdır. Bugünden bakınca “eksik” yaşadıkları hayata karşı iç çeken kadınların, günümüz gelin ve kızlarının “tastamam” hayatlarına bir yandan imrenip, diğer yandan ah ederek kızgınlığını belirtmesi de sık karşılaşılan bir durumdur. İçten içe bu huzursuzluğu nankörlük olarak adlandırmaktadırlar. Her türlü zorluk karşısında tabiri caizse pişen kadınlar, bugünün kadınlarını zayıf, dirayetsiz, güçsüz olarak ifade etmektedirler. Kıyasladıklarında kendilerini hayata dolayısıyla ailelerine tutunma sebebi arayanlar olarak görürken, şimdiki hayata bozma, ailelerini dağıtma sebebi arayanlar olarak görmeleri oldukça ilginçtir. Kendilerini mutlu edecek bir sebebi mutsuzluğun onlarca sebebine yeğ tutan kadınların, mutsuz olmak için en ufak gerekçeyi büyüten yeni kuşak kızlara nankörlük yakıştırmayı yapması üzerine düşünülmesi gereken bir husustur. Modern bireyin kırılabilirliği üzerine gelişen literatüre sahadan gerçekçi katkılar mahiyetindeki bu sözlerin “zor ve kolay” dengesinde bir hayatı sürme konusunda geleneksel olan ile modern olan arasında bir kıyas sunması önemli bir bulgudur.

“Eskiler çok eziyet görürdü, şimdiki rahatlar. Erkekler ev işi yapmazlar. Şimdiki mutsuzlar. Şimdiki gençler doymuyorlar, şükürsüzler.

99 yapılsa 1 i yapılmasa ona tutunurlar. Eskiden çok daha güçlüydüm. Hayat koşulları bizi güçlendirdi, şimdikiler çok zayıflar, dayanaksızlar. Biz eskiden her zorluğa katlanmak zorundaydık, mecburduk ama şimdikilerin bir mecburiyeti yoktur. Dayanmıyorlar, katlanmıyorlar (...) Şimdikilerin hayatı çok rahat. Biz yarıya kadar kara batarak ot toplardık. Bir keresinde otları toplayacağım diye 1 yıl yatalak oldum kalkamadım, yataklara düştüm” (G7, 55 Yaş, 19 Evlilik Yaşı).

“Çocuklara, gelinlere bakınca ben o kadar şey yaşadım, siz niye yerinizde durmuyosunuz diyorum. Hiç hallerine şükretmiyolar” (G2, 65 Yaş, 11 Evlilik Yaşı).

“Gelinlerin bazıları çok iyi bazıları çok kötü. Şimdikiler kaynanaya eziyet ediyor, önceden kaynanalar vardı, eziyet ederlerdi. Ama şimdi tam tersi olabiliyor. Şimdikiler çok daha rahatlar ama kıymetini bilmiyorlar” (G15, 61 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Gelinlerin hayatı dört dörtlüktür. Ama bizim hayatımız hiç yoktu. Geçmişe dönmeyi hiç istemem” (G14, 60 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

Adabı muaşeret kurallarının, örf, adet, töre bilmenin geleneksel insan için zaruret olduğu bir toplumda yetişen kadınların vurguları da sıklıkla bu minvalde olmuştur. Büyüklere gösterilen saygı, davranışlardaki terbiye, onlara karşı hissedilen korkuyla karışık ihtimamın, sahip olunanlar karşısındaki şükürün ve aidiyet duygusunun, direnç ve dirayetin bir bakıma yaşlı kadınların hayatını sürdürmede zorluklar karşısındaki direnme argümanları olduğu anlaşılmaktadır. Dini göstergelerin, saygının, terbiyenin bariz şekilde yaşandığı ve yaşatıldığı geleneksel hayatın gelinleri olan kadınlar, çağcıl zamanların umursamaz tavırlar sergileyen, bireysel yaşamını önceleyen, istek ve arzularını dayatan gençlere yönelik eleştirilerinde ısrarcıdırlar. Onların dünyasında büyüklere saygısızlık etmek, sözlerini dinlememek, hiç kimseden çekinmemek gibi tavırlara yer yoktur. Geleneksel dünyanın değerlerini şiar edinen bu kadınların yeni gelin ve kızlara yönelik bakışı oldukça gerilim yüklü olabilmektedir. Öyle ki çektikleri sıkıntı ve zorlukları bugüne tercih edecek, bugünün görünen yüzünde karşılaştıkları tavırları sadece kadınlık rolü ile değil, inanç, değer, norm denkleminde değerlendirerek kınamaktadırlar. Edep, hayâ, utanma, ahit, sabır, sebat, çalışkanlık, tevazu, kanaatkârlık, töre vb. değer ve normların kadınların dünyasındaki yeri oldukça belirgin ve güçlüdür. Zamanının güçlü kadınları, günümüz gençlerinin ise tam da bu değer ve normlardan uzak kalışını eleştirmektedirler.

“Hayâ vardı eskiden. Adet görmeden, ergenlik çağına gelmeden evlendim. Baban söz vermiş, töredir vazgeçemezsin dedi. Şimdi nerde o

törelere. Şimdi âşık olurlar, telefonlarda görüşüp kendileri buluyor. Amma bizim zaman çok daha iyiydi. İman vardı, bu telefonlar çıkmış ya kadınlı erkekli gezer tozar olmuşlar” (G8, 66 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“Kızlarıma gelinlerime hep tembihlerim. İyi geçinin diye. Ama şimdiki bizim gibi tembih falan dinlemiyorlar. Senin zamanın farklı diyorlar. Farklı olsa ne olacak biz huzurlu mutluyduk diyorum ama dinleyen yok. Şimdiki çok dik başlılar. Her şeye bir cevapları var, saygıları yoktur. Şimdiki dünyaları veriyosun ama mutlu olmuyorlar. Bizim bir çekirdeğimiz olsa mutlu olurduk. Bir kumaş getirdi babam, Muş'u üstüme etmiş gibi hissettim” (G9, 65 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

“Terbiyeli, saygılı, töreliydik. Şimdi ne hayâ kalmış, ne töre. Ah keşke geçmişe tekrar dönebilsem. Şimdiki asla bizim gibi değiller. Şimdiki kocalara cevap verebilirler, biz de mümkün mü? (...)Çocuklarım babasız kaldı, kocam çalışmaya gitti, fakirlik açlık vardı. Şimdiki bakıyorum her şey bol, her şey yerli yerinde, odaları, banyoları, sabunları, yatakları, her şeyleri boldur. Ama yine de mutlu değiller. Biz azıcık şeylerden çok mutlu olurduk, mutluluğumuz çoktu. Eski öyle hoştu, mutluluktan. Teneke kurardık ocağa götürür banyo yapardık, öyle anla” (G10, 78 Yaş, 14 Evlilik Yaşı).

İnsanoğlu, kimi zaman yaşadığı sıkıntıların hıncıyla aynısını muhataplarına yaşatmak ister. ‘Ben çektim ise onlar da çeksin’ gibi bir tepkide bulunurken kimi zaman da tam tersi bir reaksiyonda bulunarak ‘ben çektim onlar çekmesin’ düşüncesiyle daha merhametli, anlayışlı, diğerkâm davranabilmektedir. Bazı kayınvalideler kendi çektiklerini birebir yaşat(a)masalar da yaşadıkları zorlukları gelinleri yaşasın diyebilmektedirler. Ancak bunun yanı sıra daha vicdanlı davranarak, içlerinde kalan gelin- kayınvalide ilişkisini kendi dünyasında kurmaya çalışan kadınlar da görülmektedir.

“Gelinleri ezdir derler hep. Ben yapamam. Ölüm bizim içindir. Benim çektiğimi çekmesinler derim hep. Ben kaynanalık yapmam onlara. Arkadaş gibiyimdir. Komşularda gelinlere kaynanalar, kayınbabalar kocalar bağıyorlar. Onları uyarıyorum. Gelinlerime bakınca ben kendi hayatımı unutmuşam onlara acırım. Kocama bana çektirdin onlara çektirme bari diyorum” (G8, 66 Yaş, 13 Evlilik Yaşı).

“Şimdi ben gelinlerime bir anneden daha yakın davranıyorum. Tek laf etmemişimdir. A böyle çel ayağını geçeyim bi dememişim” (G11, 57 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

“Şimdiki gençler her şeylerini kendileri yapıyor, şimdiki daha iyidir. Eskiden biz çok ezilirdik. Ama boşanmayı falan sevmiyorum. İnsan kendi gönlüne göre bulursa eşini daha da güzeldir” (G6, 58 Yaş, 18 Evlilik Yaşı).

3.2.9. Anne Mirası, Kader Çarkı: “Özür Dile Kocandan”

Kendi gençlik çağlarını, yaşantılarını, gelin oluşlarını, çekilen her türden meşakkati, zorluğu, yokluğu hatırından hiç çıkarmayan anneler, bugün kendi evlatlarına ya da etraflarındaki gençlere yönelik ‘sabırsız’ oldukları değerlendirilmesini yapmaktadırlar. Kendilerine biçilen rolü içselleştiren, alttan almayı, idare etmeyi, sabır ve sebat göstermeyi doğal olarak gören yaşlı kadınların, gençlere yönelik en önemli telkini ve tavsiyesi de bu meyanda olmaktadır. Gelin ve kızlarına, kurdukları yuvaların devamlılığı, sürekliliği ve huzuru, mutluluğu için tembihlerde bulunurken ‘sabır’ en önemli vurgu olarak ilk sırada gelmektedir. Zor zamanın zor kadınları, yaşadıkları her türlü olay, durum, her türlü zor şartlar altında bile ne olursa olsun hallerine şükredip sabretmişlerdir. Kendi çocuklarından da bunu yapmalarını beklemekte ve bu telkinde bulunmaktadırlar. Evlilik akdinin kopmaz bir bağ olduğunu düşünen kadınların, boşanma konusunda kati bir tutuma sahip olduğu, evi ayakta tutacak olanın da kendileri olduğuna inanmışlardır. Kadınlığın asli hedefi olarak kurulan yuvayı her halükarda ayakta tutmak olduğu bir ezber olarak kadınlık rolüne yedirilmiştir. Eğer kadın sabreder, her ne olursa olsun şükrederse yuvasının düzeni devam eder. ‘Yuvayı kuran dışı kuş’ olmak düsturu kadınların omuzunda ağır bir sorumluluk yükü olarak kalmış, yeni kuşağın ise bu yükü bir çırpıda silkelemesine rıza göstermemektedirler. Bir anane olarak devam edegelen kadının rolü, modern zamanlarda bireyci değerlere göre yeniden kurulurken kendi geçmişini de sorgulayan kadınların, kendilerini ne yaşamış olurlarsa olsun başarılı saymaları, kendi halleri üzerinden tembihte bulunmaları, aksini yapan gençlere yönelik tenkitte bulunmaları elbette bir tezat gibi görülebilir. Bir açıdan öğrenilmiş çaresizlik yahut eril tahakküm aktörüne dönüşen kadın halini resmetse de, hayata yükledikleri anlam ile okunduğunda kadınların bu tutumları daha açıklayıcıdır. Bir aile, aşiret, köy içine doğan kadınların hayat görüşünü ait olunan bu halin değerleri ve korunması üzerine kurması olağandır. Tutum ve davranışlarının nihai amacını bu bütünü korumak, dışarıda kalmadan içeride var olmak şeklinde özetlenebilir. Oysa gözünü dışarıdaki dünyanın farkındalığı ile açan günümüz kadınlarının kendini bu bütünün içinde tutması zordur. Aile ve evlilik olgusu ise söz konusu bu bütünün varlığı için asli unsurdur. Yeni kuşağa yönelik tembih ve tavsiyelerin zaviyesi de bu bütünün içine çekmek ve aileyi korumak üzerinedir.

*“Kızlarıma her zaman sabrı telkin ederim. Sen benden daha mı iyisin?
Ben, zorluklarla bugünleri geçireceksin, çocuklarını düşünüp çekeceksin*

diyorum. Namus için de katlanacak. Baban annen de olsa bir yere kadar seni korur, kollarlar. Ama eşin evi minnetsizdir. Sen eşinin ağzındaki lokmayı çıkarıp yiyeceksin, ama babanın ağzındaki çıkartmıyosun, çıkaramazsın. Benim tahminim bu. Benim annem babam var, ben gidecem boşanacam. Bunun hepsi cahilliktir” (G12, 49 Yaş, 16 Evlilik Yaşı).

“Kocalarınıza iyi davranın, her şeyi alttan alın. Her şeye bağırıp çağırmayın. Kocan sinirlenir evden çıkar gider, gelince özür dileyin. Önceden öyleydi, şimdiki gibi değildi ki yapardık biz. Kızlarım sıkıntı yaşadıkları oluyor tabi ki ama çok zor olmadıkça kesinlikle boşatmak istemem. Boşanmak çok zor Kızlarıma verdiğim tavsiye: çocuklarınızla, eşinizle iyi geçinin diyorum. Eşleriyle sorun yaşadıklarında sabır etmelerini söylüyorum ancak çok ileri seviyede olsa gel derdim. Kızım huzursuz şuan. Eşi aldatıyor. Ancak gelmeyi hiç düşünmüyor. 8 tane çocuğu var nereye geleyim anne diyor” (G5, 63 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

Aileyi korumak ve evliliğin devamı öylesine önemli bir görev ki, kızlarının yaşadığı zorluklarda yahut trajik olaylarda bile telkin devamlılık üzerine kuruluyor. Kızlarının geriye dönmesi, baba ocağına sığınması yahut destekleyici cümlelerle evine karşı soğumasını asla istemiyor ve desteklemiyorlar. Oysa kendi kaderini kızına yükleyen kadınların bu hali kızının sıkıntısını zımnen onaylamak anlamına gelmektedir. Çekilen sıkıntı ve zahmetin nihayetinde kızları için kaçınılmaz olacağını düşünmek, kendilerinin gösterdiği sabır karşısında elde ettikleri bugünü kızlarının da yaşamasını istemek belki de içinden çıkılmaz bir muammayı andırmaktadır. Koca evinin her ne şartta olursa olsun baba evinden daha iyi olduğu, gelinlikle çıkılan eve ancak kefenle dönüleceği defaten kız çocuklarına belletilir. Böylelikle zorlandıkları her sıkıntıda çıkıp baba evine gelmelerin de önünün kesilmesi sağlanmıştır. Zora tahammül göstermek, çekilecek sıkıntıyı kutsal saymak, bu dünyada olmasa da ahirette ödül alacağına inanmak bir bakıma kadının kendine özsaygısını da azaltan bir düstura dönüşmektedir. Kendilerini güvende hissettikleri, başka bir çıkış kapısı buldukları an zorluğa katlanmak yerine sabırsız davranacaklarını düşünmek belki de çaresizliğin bir dışavurumu sayılabilir. Bu yüzden ne baba evinin kapısı kolay kolay açılmakta ne de boşanmaya icazet verilmektedir.

“Kızlarıma hiç siz haklısınız demiyorum. Kaynanalarını karalayacak olsalar, o haklı sen haksızsın diyorum. Allah rızası için iyi geçinin, laf etmeyin diyorum” (G6, 58 Yaş, 18 Evlilik Yaşı).

“Kızım biz seni burada çok şımarttık. Burada hareketin çok düzgün olmayabilir. Bak eloğlu, her ne kadar halaoğlun olsa da senin hatanı kabul etmez. Sen ayağını denk atacaksın, eğer kocan sinirlendiyse sen sesini keseceksin. O ne dediyse ona göre sen biraz alçak konuşacaksın. Yemeğini zamanında yap, sobanı zamanında yak. Evin temizliğini zamanında yap. Her

işini dört dörtlük yap. Kocan karşısında susacaksın ama baktın sen sustukça üstüne geliyor, tepene çıkıyor ha o zaman hakkını savunacaksın. Benim hatam ne, her zaman bana saldıramazsın de” (G9, 65 Yaş, 17 Evlilik Yaşı).

“Evinize sadık olun. Kocadır bir dediğini iki yapmayın. Kayınbabaya, kaynanaya saygılı olun. Kocanızdır ne yaparsa yapsın saygısızlık etmeyin” (G13, 67 Yaş, 13 Evlilik yaşı).

Kız çocuklarının namus perdesine sarılıp korunmasına karşın erkeklerin bu konuda yükü daha az görünmektedir. Beyaz gelinlik gibi, beyaz kefen metaforu da taşra kadının zihninde simgesel bir değer olarak yerleşiktir. Zira saf, temiz, namuslu, olmanın simgesi sayılan beyazlık, kız çocuğunun evleneceği erkeğe “hayırlısıyla” teslim edilmesine, evlendikten sonra da ölünceye kadar kalmasına yönelik vurguyu içermektedir. Bu düsturla kızlarına buldukları her telkinde kendilerine mukayyet olmaları, etraflarındaki erkeklere- akraba dahi olsa- dikkat etmeleri gerektiği özellikle söylenmektedirler.

“Sakın ola hala çocuğudur, teyze oğludur deyip hiçbir erkeğin yanına sokulmayın. Eyle bir şey yok. Geç evinde otur. Dayıkızı yanında falan oturabilirsin. Kızım şimdi diyor ki anne sen bizi hiç dövmedin ama biz senden çok korkardık. Çok şükür ki onları bembeyaz yüzlerle tertemiz gelin ettim. Evlenirken de kaynanaya, kaynataya, komşuya, görümceye, kocaya bir saygısızlık etmeyin, hürmet gösterin derdim. Kızlarımla oturup konuşuyoruz. Kızım bakın herkes bir şey çekti, çekiyor susun oturun diyorum” (G15, 61 Yaş, 15 Evlilik Yaşı).

“Sizin zamanınız gerçekten hoştur, değerini bilin. Kendi hayatınızı yaşayın. Amma yaşarken de dikkat edin, etrafınızdaki erkeklere. Akraba çocukları bile aralı durun. Zorlukları çekmeye hazır olun. Şimdiki nesil çekmiyor. Yine bu da iyi arkadan gelen nasıl olacak bilmiyorum” (G12, 49 Yaş, 16 Evlilik Yaşı).

“Annenin kaderi kızının çeyizidir” şeklindeki atasözü anne ve kızları arasındaki ilişkiye örneklenir. Geleneksel Anadolu kültürünün bir izahı kabilindeki bu kabul, kadının toplum içindeki rolüne atıfla anlaşıldığında, bu kaderi eliyle inşa edenin de bir bakıma anne olduğu sonucunu işaret eder. Yukarıda yer verilen görüşmecî ifadelerinde de görüldüğü üzere kendi yaşadıklarının benzeri hayatı yaşayan kızlarına telkinlerle bir başka alternatifi değil de, yaptıklarını örnek veren annenin, kızına başka seçenek sunmaması bu kaderin güzergâhını çizmek sayılabilir. Ancak şaşırı derecede bazı durumlarda bu söz hayat bulur ve ne yapılırsa yapılsın kızların yaşadıkları annelerinin yaşadıklarıyla birebir örtüşebilmektedir.

“Kızımın da benim gibi yükü çoktur. Kızıma önceleri iyi ol, benim gibi olma. Ben öyle oldum bu günlere anca geldim çok çektim dedim. Ama kızım

beni dinlemedi. İyi ki de dinlemedi. Allah bize öbür dünyada versin. Kızım da aynı benim gibi çekti, ama kocası iyidir. Ben böyle oldum, başımdan parmağıma kadar çektiler ben bir şey diyemedim. Sen benim gibi olma dedim. O da benim gibi çok çekti” (G11, 57 Yaş, 17 Evlilik yaşı).

SONUÇ

Cinsiyet, bireyler arasında anlamlı sayılabilecek farklılık üreten bir değişkendir. Bu değişkenlik, yaşanan hayatın ürettiği yaşlılık hallerini anlamak için önemli değişkenlerden biridir. Çalışmanın özgün boyutu, bu değişken üzerinden ilerlemesi ve anlamak istediği gerçekliği kadın özelinde ortaya koyma çabasıdır. Yaşlı kadınlarla derinlemesine görüşmeler yapılmış olup her bir görüşmecinin hayat hikâyesi sorular eşliğinde kayıt altına alınmıştır. Böylelikle yapılan araştırmada yaşlı kadın anlatılarından yola çıkarak, ‘zor hayatın kadınları’ olarak nitelendirilen bir toplumsal tipoloji irdelenmiştir. Profil çıkarma işlemi ile geleneksel dünyada kadınlığın nasıl inşa edildiği, toplumsal cinsiyet rollerinin hangi motivasyonlardan etkilendiği, hayatı tecrübe eden aktörlerin direnç noktalarının belirlenmesi gibi alt sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmanın kendine belirlediği sınırlardan biri de tam da bu noktada genel geçer düzlem olarak kabul edilene derinleştirerek detaylarda fark edilebilir olan toplumsal nüveyi yüzeye çıkarmaktır. Araştırma sınırlı bir düzlemde, yaşlı, madun, eğitim hakkı sunulmamış, şiddet mağduru, dul, yoksul, kimsesiz, terk edilmiş gibi sair özelliklerle görünmezlik kazanmış yaşlı kadınların dünyasını anlama çabasıdır. Bu çalışma da böylesi bir yaklaşıma uygun tasarlanmış, görüşmecilerin yaşam tecrübeleri üzerinden yaşlarına anlam atfedilmiştir. Dolayısıyla yaşı itibarıyla 50-55 yaş aralığındaki kadınlar ile olan görüşmelerin esasını belirleyen hayatı oldukça yoğun ve zor bir düzeyde yaşamalarıyla ilgilidir.

Araştırmanın merkezinde yer alan kadınlar her ne kadar Muş özelinde seçilmiş olsalar da hayat hikâyeleri itibarıyla Doğu Anadolu’nun ve hatta Türkiye’nin birçok şehrini örnekler niteliktedir. Türkiye’nin doğusundan batısına benzer bir yaşama tecrübesi üreten kadınların, yerel farklılıklar özelinde öne çıkan bazı boyutları saymazsak aynı derdi ve zorluğu üstlenmiş, benzer çileci ve sıkıntılı hayatları sürmüş, zor ve mücadele içinde savaş vermiş olduğu iddia edilebilir. Öyle ki içlerinde saklı hayâlleri, derinde kalan ukdeleri, sindiremedikleri pişmanlıkları ve daha pek çok halleriyle ortak bir kadınlık halini var kılmışlardır. Bu kadınların her ne kadar yaşadıkları, hayat sürdürdükleri mekânlar farklı olsa da en önemli ortak özellikleri hep daha güçlü olmak zorunda oluşları ve çoğunun da bunu başarabilmiş olmalarıdır. Hayatlarının her evresinde baskı, zorlama, hor görülme, aşağılanma, şiddet görme gibi kaba ve nobran tutumlara

maruz kalan kadınların güçlü bir şekilde ömürleri hitam bulmuştur. Ancak buna karşın bedenlen ölmeler de kalben çoğu kez yaşamadıklarını hissetmişler ve bunu ifade etmişlerdir. Geriye dönüp baktıklarında adeta kendilerine bir hayat borçlu olan geçmişlerini hatırlamışlardır. Dilediğince yaşanılmasa da hayatlarını bugünün gençlerinin önüne bir örnek olarak sunmaktan, pişmanlıklarını dillendirse de şükür edip “iyi ki” demekten, “yine olsa yine sabrederdim, ama...” derken bile eldeki olanı kurtarmış olmaktan duyulan gurur da nişaneleri olmuştur.

Ele alınan konunun ana eksenlerinden bir tanesi de yaşanan onca zorluğa rağmen nasıl ayakta kalabildiklerini, dirayetli, sabırlı olabildiklerini anlamaya çalışmak olmuştur. Zor zamanın kadınları yaşadıkları her bir sıkıntıda kendilerini ayakta tutabilecek bir gerekçe üretebilmiş ve ona sıkı sıkıya sarılmayı bilmiştir. Zorluklar karşısında verdikleri ilk tepki çoğu kez ‘sabır’ olmuştur. Karşılıklarına çıkan her engeli neredeyse kadere bağlamış, kaderi kedere tercih ederek Allah’a sığınmayı çıkış yolu olarak görmüşlerdir. Her şeyin Allah’tan geldiğine, ondan gelen her şeye de sabır göstermek gerektiğine inanmışlardır. Zaten sabır etmekten başka elden bir şey geleceğine de inançları yoktur. Sabır, her türden sıkıntının bertaraf edilmesinde bir çaresizlik stratejisi olmuş, çaresizlik ise sabır için en güçlü zımnî gerekçe olmuştur. Sabır en çok da kadına yakışan bir haslet olarak görülmektedir. Bu algıya göre, kadın sabretmeli, her türlü ezayı cefayı ses etmeden sabırla karşılamalıdır. Kadının gidecek bir yerinin olmayışı, çocuklarının varlığı, çevrenin bakışı, adet, inanç gibi sair sebeplerle kadın, ne kadar sıkıntı yaşasa da koca evini terk etmemiştir. Çalışmada umulan da tam olarak bu kadar zor zamanlardan geçmelerine rağmen, kadınların ne kadar da dirayetli, sabırlı, dimdik ayakta durabildiğini gözler önüne sermektir. Kadınların neredeyse tamamının ortak özellikleri her türlü sıkıntı çekmelerine karşın yine de ayakta durmaları, her türlü zorluğun üstesinden gelmek zorunda oluşları ve bunu başarmış olmalarıdır.

Araştırmanın ilk basamağı olarak öncelikle bahse konu edilen kadınların toplumsal profilleri çıkarılmıştır. Böylece zor hayatın kadınları bir toplumsal tipoloji olarak tasnif edilmiştir. Bir toplumsal tip olarak zor hayatın kadınları yahut çilekeş kadınları betimleyen, sosyolojik resmini çeken ilk bölüm, kadınları anlamaya ve tanımlamaya ayrılmıştır. Baba ocağında henüz hayatı kavramadan çocuk yaşta evlendirilen, kendileri çocuk sayılacak yaşlarda anne olan, ilgi ve sevgi görmek bir yana iş yükü altında

yaşamayı normal addeden, kendi sesine yabancı, kendi duygu ve hayâlini keşfedememiş üstüne şiddet ve nobran tavırlar altında sabırdan kaleler inşa etmiş kısaca hayatının neredeyse her anında bir zordan bir başkasına salınıp duran kadınların hikayesi kavranmaya çalışılmıştır. Kız olarak dünyaya gelmek demek, birçok haktan mahrum olmak anlamına geldiği açıktır. Formel eğitim alma, okuma yazma öğrenme, kendini ifade etme, kamusal tezahürlere ulaşma yahut hane içinde sözünün duyulabileceğini görme şansları neredeyse hiç olamamıştır. Kadınların hayat boyunca imrenerek baktıkları güçlü olma hali bir bakıma yalnızca erkeklere hasredilmiş bir üst kimlik olarak kalmıştır.

Basmakalıp yargıların neredeyse tümü kadınların yaşam alanını sınırlayıp, onlar için yok hükmünde bir hayat seyri doğururken kendi varlığını da unutan kadınların içinde birikenler ise ukdeler olmuştur. Yaşadıkları sıkıntılar, katlanmak zorunda kalınan zahmet ve eziyetler, eşi ve kayınvalidesi gözetiminde yeni hayata alışma gayreti, olağan hayatın görev ve sorumlulukları ile kendilerini güçlü kılacak yolları keşfetmek zorunda bir kadınlık hali gözler önüne serilmiştir. Toplumsal olarak kendisine yüklenen cinsiyet rolleri ile kadın olmanın taşra hayatındaki karşılığı neredeyse tüm yükü üzerine alması gereken bir özneyi doğurmuştur. Olağan hayat yaşanılabilir ve keyif alınabilir değil, mücadele edilmesi gereken bir formatta tecrübe edilmiştir. Ancak bu mücadele sürecinde kadınların kendi namına kazanım olarak inançları, sabırları, sessizlikleri ve gizlemek zorunda kaldıkları keşkeleri kalmış, bu durum kendisi gibi bir gelin sahibi olana dek devam etmiştir. Kadınlık rolünün önündeki ideal özne olarak kayınvalidenin otoriter kimliği ulaşılması gereken prestij konum olarak pekiştirilmiştir. Anneden miras alınan tembihler, kayınvalidenin gözetiminde sürülen hayat erkeklerin dünyasını onaylama ve pekiştirme idealinin ötesine gidememiştir.

Araştırmada dikkat çekilen bir diğer mevzu ise kadın ve erkek kıyasındaki eşitsiz, adaletsiz yaşam koşullarıdır. Araştırmanın teorik kısmında feminist çalışmalara referansla ve farklı açılarla konu edilen toplumsal cinsiyet rollerinin, sahadan derlenen verilerle somut örneklerle dönüştüğü görülmüştür. Kadın olmanın anlamı daha baba evinde başlayan bir eksiltmenin, geride konumlamanın, önemsiz görülmenin, sessizleştirilmenin üzerine inşa edilmiştir. Bir adım geride başlayan hayatın neredeyse hayat boyu ileri taşınmaması daha kötüsü geride savunmayı mutlaklaştırması ve bu durumu sürdürmesi, yeni kuşaklara aktarması döngüsel bir mahiyet arz etmiştir. Eğitim

hayatı, ev içi roller, iş yükü, evlilik süreçleri, eş seçimi, miras gibi daha pek çok konuda erkekler hak olana kadınlar ise reva görülene tabi olmuşlardır. Kabaca hayatın zorluklarının kadınlara, rahatının ise erkeklere atfedilen bir tasnifte dağıtıldığı bir çırpıda söylenemez belki ve hatta geleneksel olarak olağan hayatın taşra toplumu için neredeyse tümünden zor ve zahmetli olduğu iddia edilebilir. Emek gücüyle ve yokluklar içinde sürdürülen hayatın bir yanıyla da çatışmalar ve gerilimlerle korunmaya çalışılan yaşam hakkının insanları tümünden baskıladığı bir evrede mevzu elbette kadın hakları marjında sınırlanamaz. Zira mevzubahis olanın insanca yaşama hakkı çerçevesinde her bir birey için hak sayılmasıdır. Ancak kadınların bu tasnifte kendilerine sunulan araçların sınırlılığı ve artı olarak kendilerini en yakınındakilere karşı da savunmak, gerektiğinde korumak zorunda kalmalarıdır. Tüm bu yaşananlara rağmen “çilekeş” kadınlar, çoğu kez erkeklerden daha dirayetli, daha dayanıklı, sabırlı olmayı başarmışlardır. Varlık içinde olan da fakirlik çeken de sonuç olarak aynı sorumlulukları yüklenmek zorunda kalmıştır. Erkekler daha çok kamusal alanda görünür olurken, kadınlar göze görünmeyen ama bir o kadar çok emek isteyen ev işleri, çocukların bakımı, tarla-bahçe işlerine kendilerini adanmışlardır.

Modern aklın kadınlık anlatısı geliştirirken kullandığı argüman ve görüş açıları itibarıyla bu çalışmanın öznesi olan kadınların bir bakıma yok hükmünde kalması, tümünden hakları çiğnenen, ezilen, hor görülen bir evsafa görülmesi yine kadın araştırmalarında bir handikap olarak görülebilir. Zira kadın özelinde görünümüleri daraltılan yaşam formlarının zımnen erkekler için aksiyle var olduğu iddia edilmiş sayılır. Yani çile çeken kadına karşın sefa süren erkek modellemesi üretilmiş olur. Özellikle yerel koşullar gözetildiğinde olağan hayat akışında zorluklar, gerilimler, haksızlıklar, tehditler ve tehlikeler kolaylıkla göze çarpabilecektir. Sadece kültürel açıdan değil, ideolojik, siyasi, ekonomik ve diğer pek çok açıdan toplumsal akış kendine mahsus sorun alanları üretmede ya da dışarıdan yönlendirilen gerilimleri taşımada zaaflar taşımaktadır. Tezin dikkat çektiği ise bu noktada iki kısma ayrılmakta ve kendi özgün koşulunu oluşturmaktadır. İlk olarak kadınlara mahsus üretilen kültürel gerilimleri belirlemek ikinci olarak ise kadınların direnç mekanizmalarını keşfetmektir. Zira kadınların çocukluktan itibaren başlayan hususi serüvenlerinde bu etkileri açıktan görmek mümkündür. Sosyal kontrol mekanizmalarının kadınlar özelinde geliştirdiği stratejilerin zaman içinde bir baskılama aracına ve hatta yok sayma biçimine dönüşmesi, bir bakıma

kontrol mekanizmasının kontrolden çıkması anlamında bir sorun yaratmıştır denilebilir. Taşra güç dengesizliği ve mücadelesinde kadın öznenin toplumların hassas yahut zayıf halkası sayıldığı açıktır. Bu hassasiyeti besleyenin kültürel değer, inanç ve normlar olması kadar, yaşanan çatışma ve gerilimlerde mağdur edilenin de kadın ve kız çocukları olması gerçeği de vardır. Nitekim bir iki kuşak geriye gidildiğinde normatif yapıyı belirleyen modern yaşam sorun ve beklentileri olmadığı açıktır. Ancak günümüze kadar taşınan kadınlık olgusunu besleyen geleneksel ve kırsal yaşam formları olduğu da yadsınamaz. Bugüne taşınan sorunları ve varlığıyla yaşını alan kadınların sorunlarının kökeninde önceki kuşaklardan aktarılan hassasiyetlerin günümüz dünyası için bir sorun olarak kabul edilmesinde yatmaktadır. Söz gelimi kadınların eğitim hakkından mahrum kalması bir somut göstergedir ancak dönemsel koşullar gözetildiğinde bu sorun erkekler için de geçerli sayılabilir. Meşrulaştırma biçimi olarak değil ancak bir gerçeği tespit anlamında ortalama elli ila altmış yıl öncesinde eğitim imkânlarına erişimin sadece kadınlar aleyhine değil, kırsal kesim insanının tümüne yönelik bir kısıt olduğu bilinmektedir. Sorun, ilerleyen aşamalarda bu hakkın erkekler lehine görülmek suretiyle çözülmesindeki ısrar sayılabilir. Yahut iş ve kariyer sahibi olmak konusunda taşranın sadece erkekler lehine bir imkânı değil, tümünden toplum için bir imkânsızlık alanı olması gibi kısıtlar da gözetilmelidir. Tezin bir diğer dikkat çekmek istediği husus ise yaşlı kadınların anlatıları arasında kurguladıkları normal bugüne nasıl taşıdıklarını anlamak üzerinedir. Günümüz anlayışı ve gündelik akışı içinde zor olanın hayattan çıkarılması adına tüm imkânlar seferber edilmekte, konfor alanı genişleyecek şekilde bir yaşam organize edilmeye çalışılmaktadır. Henüz gerçekleşmemiş olsa da bu gidişat, ideal anlamda bir fırsat eşitliği yaratabilir mi yahut kadınları nasıl etkiler cevabı aranması gereken sorular olarak durmaktadır. Zira kadınların eğitim olanaklarından yararlanma konusunda daha istekli ve arzulu oldukları ulusal istatistiklere de yansımaya başlamıştır.

Çalışan kadın olarak yahut kendi kararlarını alma yetkinliğine erişim çabası adına kadınların geçmişe göre daha iyi bir durumda olduğu söylenebilir. Kısaca kırsal ve toplulukçu yaşam öğelerinin yerini kentsel ve bireysel hayatlara bıraktığı günümüz koşullarında farklı kuşak kadınların kendi aralarındaki değerlendirmeler de önem kazanmaktadır. Hatta yeni gelişen kadınlık halinin önünde kimi zaman bariyer olarak ancak belki de çoğu zaman bir destekçi olarak yaşlı kadınları görmek mümkündür. Bu anlamda anlatılarda da görüldüğü üzere yoğun kontrol altında yaşamış, kişilik kazanmış

ve sabretmeyi erdem saymış kuşağın yeni gelenler karşısındaki tavrını belirleyen de çoğu zaman geçmişin izleri olmuştur. Şimdi bile şiddet, aldatılma, sorumsuzluk ve duyarsızlık karşısında kızına veya gelinine sabrı telkin eden, görmezden gelinmesini salık veren kadınların bu tutumu kendi kaderini kızına/gelinine reva görmek olarak adlandırılmıştır. Bu durum yeni kuşak genç kadınların arafta kalmalarına sebep olurken, mücadele gücünü de zayıflatmaktadır. Geleneksel kadınların benzeri durumlarda kararlı bir şekilde dirayet göstermesi, sabretmesi ve gün sonunda -bugün- pişmanlıklarına rağmen kendilerini haklı görmelerini sağlayan bir bakıma çaresiz kalmaları sayılabilir. Alternatifin olmadığı, gidecek bir başka kapının kalmadığı, yalnız yaşamının mümkün olmadığı, baba ocağının geriye dönüşe kapatılması, annelerin yüz vermediği, para kazanma yollarının bilinmediği, sosyal kontrol mekanizmalarının denetlediği, örf, adet, töre gibi sübjektif normların kadın aleyhine devreye girdiği bir vasatta kadın için tek seçenek kocasına ve onun ailesine sabır göstermekten öteye gidememiştir. Günümüzde ise bu durum büyük oranda tersine çevrilmiş, birey olarak kendi farkındalığını geliştirme çabasındaki kadının eğitim, iş ve yaşam şansı artarken, geriye dönük aile desteği de artmış, sosyal çevre baskısı tersine etki üretmeye başlamış, sosyal haklar ve hukuki normlar bu süreci organize edebilecek mekanizmalar olarak devreye girmiştir.

Çocuk gelin olmanın seyreltiği, eğitim olanaklarına erişimin hızlandığı, kamusal görünürlükleriyle kadınların aktif bireylere dönüştüğü, iş ve para kazanma pratiklerinin kadınlar lehine artırıldığı, boşanmaların sıradanlaştığı bir yaşama vasatında kadın olmak artık bir bilinç mevzusu haline gelmektedir. Ancak bu durumun kendine mahsus sorunlar üretmesi de mümkündür. Parçalanmış aile sayılarının artması, böyle ailelerde doğan çocukların eksik toplumsallaşma yaşaması, küresel sorunların birey ve aile üzerindeki etkilerinin; suç, bağımlılık veya anomali içine çekilen birey/kadın sayısının; kadın cinayetleri, istismar ve şiddet mağduriyetlerinin oransal olarak artmaları vb. gibi sorunlar modern mekanizmaların çözmekte zorlandığı konular haline gelmiştir. Bugün en çok ihtiyaç duyulan, nispeten kolaylaşan hayat akışı karşısında zor hayatın kadınlarının sahip olduğu dirayettir. Güçlendirilmiş kadınlık halinin, kadın erkek adaletine yaslanan bir toplum modelinin, eşit yurttaşlık temelinde üretilen sosyal politikaların olumlu çıktılar üreteceği muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, H. E. (2023). “Kadın, Anne ve Annelik”. *Sosyoloji Divanı Dergisi*, 21.Sayı, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Akgül, Gök, F. (2013). “Evli Kadın ve Erkeklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlgili Algılarının Aile İşlevlerine Yansımaları” (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Aktaş, G. (2013). “Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak”. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 30, 53-72.
- Akyiğit, H. (2020). “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Söylemi: Epistemik Yanılsamalar ve Yapısal Mistifikasyonlar”. *Tezkire: Düşünce- Siyaset- Sosyal Bilim*, Sayı 74, 73-89.
- Amman, M. T. (2011). “Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet”. *Tartışmalı İlmi ihtisas Toplantı*, Üsküdar Belediyesi Çamlıca Sabahattin Zaim Eğitim ve Kültür Merkezi Büyük Çamlıca - Üsküdar, İstanbul.
- Anar, B. (2011). “Evli ve Çalışan Yetişkinlerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İle Evlilik Doyumu ve İş Doyumu İlişkisinin İncelenmesi” (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Çukurova Üniversitesi SBE.
- Arda, E. (2021). “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkekliği Tartışmak”. (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi LEE.
- ASHB (2023). *Türkiye’de Kadın*, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Aydemir, M. A. (2016). “Sosyal Alanın Tipleştirilmesi: Toplumsal tipler”. *Toplumsal Tipler İçinde*, M. Ali Aydemir (ed.). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aydemir, M. A. ve M. H. Akın (2007). “Üniversitede Okuyan Kız Öğrencilerin Cinsiyet Rolü Tutumları Bağlamında Aile ve Evlilik Kurumlarına Bakışları”. *Selçuk Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 18, 43-60.
- Aydemir, Yanıkkaya, P. (2012). “Antropolojide Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Gerilim Hattında Marksist ve Feminist Yaklaşımlar”. *İstanbul Üniversitesi İnsan Bilim Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 108-120.

- Aynur, H. Ş. (2013). “İslamî Feminizm Ve Feminist Kur’ân Okumaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 13, Sayı 3, 2013, 89-122
- Badinter, E. (1992). *Biri Ötekidir: Kadınla Erkek Arasındaki Yeni İlişkiler ya da Androjin Devrim*. Şirin Tekeli (çev.). İstanbul: Afa Yayınları.
- Bağdatlı, Vural, N. (2016). Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet. *F. Saygılıgil içinde, Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Balkız, B. ve V. S. Öğütle (2012). “Peter L. Berger ve Thomas Luckmann’ın ‘Gerçekliğin Sosyal İnşası’ Teorisi ve Eleştirisi”. *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 27.
- Baltacı, A. (2019). “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?”. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 368-388.
- Barbarasoğlu, F. ve N. Şişman (2023), *Kadınların Dilinden Dün Dökümü 1900’lerden 2000’lere Gaziantep*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Berger, P. L. ve T. Luckmann (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. Vefa. S. Öğütle (çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, No:7, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Bilgi Üniversitesi.
- Beyaz, R., E. Karakuş Umar ve Ş. Kılıçarslan (2020). “Toplumsal Cinsiyet Roller ve Tüketim Kültürü”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 34, Sayı 4, 1311-1331.
- Bilgin, R. (2016). “Geleneksel Ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, 219-244.
- Bingöl, O. (2014). “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16, Özel Sayı I. 109- 114.
- Birer, B. A. (2019). *Kimlik Mücadele İlişkisi: Feminist Kadınların Anlatılarında Ev İçi Emegün Bölüşümü*. İstanbul: Kültür ve İletişim Yayınları.

- Bora, A. (2010). *Kadınların Sınıfı, Ücretli Ev Emegi ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, A. (2012). Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Cilt 175, Sayı 187, 50-70.
- Bozkurt, V. (2014). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Bozok, M. (2018). Toplumsal Cinsiyet ve Aile, *Aileyi Anlamak*, Nurgün Oktik ve H.Ünal Reşitoğlu. (ed.). Ankara: Nobel Kitabevi.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kültürün Alt Üst Edilmesi*. Başak Ertürk (çev.). İstanbul: Metis Yayınevi.
- Chodorow, N. (1999). *Anneliğin Yeniden Üretimi, "Psikanaliz ve Toplumsal Cinsiyetin Sosyolojisi"*. D.T. Tatar (çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Connell, R. (2009). *Short Introductions: Gender*, UK: Polity Press.
- Çağlayan, H. (2006). Feminist Perspektiften Kürt Kadın Kimliği Üzerine Niteliksel Bir Araştırma. *(Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Ankara Üniversitesi SBE.
- Çiftçi, A. (2008). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Kadınlık ve Erkeklik Rollerini Algılayış Biçimleri. *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Uludağ Üniversitesi SBE.
- Dedeoğlu, S. (2000). "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emegi". *Toplum ve Bilim Dergisi*, 86.
- Demir, Ö. (2019). *Bilimin Üvey Çocukları Sosyal Bilimlere Giriş*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Dinç K. (2010). "Kadınların Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt 3, 30-36.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, (2017). *Kadın ve Aile Yazıları*, Ankara: DİB Yayınları.
- Durakbaşa, A. (2021). *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ecevit, Y. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. Yıldız Ecevit, Nadide Karkıner (ed.). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2307.
- Elçi, E. (2011). Türkiye’de “Kadın Olmak” Söylemi: Kadınlarla Yapılmış Bir Söylem Çalışması. *Psikoloji Çalışmaları*, Sayı 31, 1-28.
- Eliuz, Ü. (2011). “Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak. *Turkish Studies*” (*Elektronik*), Cilt 6, Sayı 3, 221-232.
- Erbaş, H. (1992). “Sosyolojide Fenomenoloji”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi*, Sayı 14, 158-166.
- Erdoğan, E. ve Semerci, P.U. (2021). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri İçin Bir Rehber: Gereklilikler, Sınırlılıklar ve İncelikler*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erkilet, A. (2020). “Toplumsal Cinsiyet ve Tartışmaları Üzerine”. *Tezkire: Düşünce-Siyaset- Sosyal Bilim*. Sayı 74, 220-229.
- Evans, M. (2020) *Toplumsal Cinsiyet, Sosyoloji Sözlüğü*, Bryan S.Turner (ed.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Evans, M. ve C.H. Williams (2013). *Gender: The Key Concepts*. London: Routledge.
- Fraim, N. L. (2012). Kadına Karşı Fiziksel Şiddetin Biyopsikososyal Sonuçları. *Uluslararası Katılımlı Kadına Ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı I. Cilt*, 1.
- Freedman, J. J. ve D. O. Sears (1989). “Cinsiyet Rollerini”. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, Cilt 22, Sayı 2, 687-724.
- Giddens A. ve Sutton P. W. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*, Ali Esgin (çev.). Ankara: Phoenix Yayıncılık.
- Göktürk, I. (2021). Sosyoloji ve Ebeveynlik: Bir Mümkünlük ve Gereklilik Denemesi, *Sosyal Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar II* İçinde, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Göktürk, I. (2023). Değişen Anne Babalık: Formel Bir Yapı Olarak Anne Baba Okulları Örneğinde Anne Babalığın Lisanslaştırılması. *Journal of History School*, Sayı 66, 2601-2632.

- Güç, A. (2021). *Bir Müslüman Kadın Sorunu ve Feminizm'e Nasıl Bakmalı?*, Yasin Aktay ve Mahmut Hakkı Akın (Ed.). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Günindi Ersöz, A. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gürhan, N. (2010). "Toplumsal Cinsiyet ve İslami Feminist Söylem". *International Symposium*, Samsun.
- Gürhan, N. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve İslami Feminist Söylem. In *Contemporary Perceptions of Islam in The Context of Science, Ethics, and Art, International Symposium*. 365-383.
- Hançer, A. (2018). "Toplumsal Cinsiyet Öznesi Olarak Kadının 'Annelik' Kimliğine Eleştirel Bir Bakış". *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, Antalya.
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Boşanma-İstatistikleri-2022>. (Erişim Tarihi: 05.01.2024).
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Aile-2022-49683> (Erişim Tarihi: 05.01.2024).
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Kadın-2022> (Erişim Tarihi: 05.01.2024).
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Muhtemel-Egitim-Suresi-2018-2022-49761> (Erişim Tarihi: 05.01.2024).
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Türkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813> (Erişim Tarihi: 05.01.2024).
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yetiskin-Egitimi-Arastirmasi-2022-49748> (Erişim Tarihi: 05.01.2024).
- Kadılar, E. (2016). Kadın Hayatlarını Yazmak: Oto/Biyografi, Yaşam Anlatıları, Mitler ve Tarih Yazımı, *Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, Birsen Talay Keşoğlu ve Leyla Şimşek, (Ed.). İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları.

- Kalav, A. (2012). Namus ve Toplumsal Cinsiyet. *Mediterranean Journal of Humanities*, Cilt 2, Sayı 2, 151-163.
- Kandiyoti, D. (2011). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmalar: Gelecek İçin Geçmişe Bakış, *Bir Kaç Arpa Boyu*, 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar, Serpil Sancar (drl.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kıran, E. (2017). “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türkiye’de Çocuk Gelinler”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, ICOMEP 2017 Özel Sayısı, 1-8
- Kısaç, İ. (1999). “Erkeklik Rolü Normları”. *Mesleki Eğitim Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 83-93.
- Kızılkaya, Z. Z. (2021). “Anneliğin Youtube’da Yeniden Üretilmesi Üzerine Etnografik Bir İnceleme”. *Atatürk İletişim Dergisi*, Özel Sayı, 41-60.
- Koç, E. (2015). “Simone De Beauvoir’ın İkinci Cins’i: Öteki Olarak Kadın”. *Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 2, Sayı 4, 1-17.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Mitchel, J. ve A. Oakley (1998). *Kadın ve Eşitlik*. F. Berktaş (çev.). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Mutluer, N. (2008). Türkiye’de Cinsiyet Hallerinin Sınırları: Namussallaştırma. *Cinsiyet Halleri Türkiye’de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları*, 14-30. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Orhan, B. (2015). *Kadın Emeği ve Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, Feryal Saygılıgil (Hızl.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Öktem, Ü. (2005). “Fenomenoloji ve Edmund Husserl’de Apaçıklık (Evidenz) Problemi”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 1, 27-55.
- Ökten, Ş. (2009). “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 8, 303- 311.

- Özaydınlık, K. (2014). "Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 33, Sayı 9, 4-112.
- Özçatal, E. Ö. (2011). "Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı". *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 21-39.
- Parla, J. (2011). *Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi? Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*. Sibel Irzık ve Jale Parla, (Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pehlivan, V. P. (2017). "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kuramsal Yaklaşımlar: Bir Literatür Taraması". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 16, Sayı 31, 497-521.
- Saraç, S. (2013). *Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları içinde, (ed.) Lerzan Gültekin ve diğerleri*. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Scott, J. W. (2010). "Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi". Derya Demirler, Fahriye Dinçer (çev.). *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar Dergisi*, Sayı 12.
- Smith, B. G. (2022). *Kadın Çalışmaları Temeller*. Ö. Çakmak (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sofuoğlu, S. N. (2009). Alfred Schutz’un Fenomenolojik Sosyolojisi ve Din Sosyolojisine Uygulanabilirliği, *(Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.
- Şişman, N. (2008). *Harf Harf Kadınlar*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Şişman, N. (2016). *Emanetten Mülke: Kadın, Beden Siyaset*. İstanbul: İz yayıncılık.
- TDK Sözlük, (2023). <https://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2023).
- Tekeli, Ş. (2020). *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekindal, M. ve Ş. Uğuz Arsu (2020). "Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme". *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt 20, Sayı 1, 153-182.

- Tunç, H. (2014). “Toplumsal Cinsiyet Farklılaşması Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Erkeklerin Küpe Takması Örneği”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 33, 608-625.
- Turan, S. Ü. ve V. Bilgin (2020). “Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Din ve Aile İçi Roller”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 2, 459-493.
- Ulutaş, E. (2019). *Eril Kodlar Kısılcacında Kadınlık Halleri: Kumalık, Aile Kurumuna Farklı Bakışlar* G. Aksan ve Ö. Sönmez (Ed.). 265-299, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Urhan, B. (2015). “Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümünün İşçi Sendikalarındaki İzdüşümleri”. *TTB Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi*, Cilt 15, Sayı 56, 22-29.
- Uyan, Semerci, P. (2013). “Nitel Yöntem Nedir? Ne Değildir? Sosyal Bilimlerde Derinlemesine Analizin Gerekliliği” Uyan Semerci, P. ve Erdoğan, E. (Der.), *Farklı Pencereleler, Farklı Manzaralar: Sosyal Bilimlerde Yöntem Tartışmaları*, 87-106. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Uzun, Avcı, E. (2019). “Kendi Adına Konuşan Kadınlar: Sahnedeki Kadınların Otobiyografik Anlatısı Üzerine”. *Fe Dergi*, Sayı 11.
- Vatandaş, C. (2007). “Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı”. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 29-56.
- Vural, Bağdatlı, N. (2015). *Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, Feryal Saygılıgil (Hzl). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yavuz, K. ve A. Ertem (2021). “Türk Toplumunda Kadının Statüsüne Genel Bir Bakış”. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, Sayı 1, 69-82.
- Yıldırım, A. ve H. Şimşek (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EKLER

Ek 1: Soru Formu

A. Toplumsal Profil

1. Kendinden bahseder misin? (Kaç yaşında, eğitim durumu, aşireti, çocuk sayısı...vb.)
2. Bir kadının asli vazifesi ne olmalı?
3. Bugüne kadar çocuk, eş, kadın oldunuz. Kendinizi bu roller içerisinde nasıl hissettiniz?
4. Yaptıklarınızdan takdir gördünüz mü? Ne hissettiniz bu durumda?
5. Akraba ilişkilerin nasıldı? (Kayınvalide, eş, görümce) Herhangi birinden şiddet gördünüz mü? Ne hissettin bu durumlarda?
6. Kendine ait kararın, kazandığın para oldu mu? Sözünün dinlendiği durumlar var mıydı?
7. Muş'ta yaşamaktan memnun musunuz?

B. Kadınlık Halleri, Zorlukları, Hayâl Kırıklıkları

1. Hiç hayâl kurmaya fırsatın oldu mu? Şuan kurduğun bir hayâlin var mı?
2. Çocukların üzerinde hiç hak sahibi oldun mu? İstediyin gibi yetiştirebildin mi?
3. İçinizde kalan ukdeleriniz, pişmanlıklarınız var mıdır?
4. Hayatında karşılaştığın zorluklarda (şiddet gördüğü durumlarda) ailenize gidip anlatır mıydın? Ailen nasıl tepki verirdi, nasıl karşılardı?
5. (Eğer Türkçe bilmiyorsa) Dilden dolayı yaşadığın sıkıntılar oldu mu?
6. Etrafınızdaki kadınları nasıl görüyorsunuz? Hiç kendi halinize şükredeceğiniz bir durumla karşılaştınız mı?
7. Yaşadığın bir hayâl kırıklığı var mı? Yaşadığın hayatı nasıl görüyorsunuz?
8. "Keşke geçmişe dönebilsem de şunu değiştirebilsem" dediğin bir şey var mı?
9. Şimdi dertleştiğiniz kimse var mı? Varsa kim?

10. Keşkeleriniz ve özlemleriniz nelerdir?

C. Kadınlık Duyguları

1. Yaşadığımız bu şehirde kadınlar kendilerini nasıl hissederler?

2. Hayatınız boyunca en yoğun hissettiğiniz duygu hangisidir?

3. Anlatamadığımız, utandıığımız ya da saklamak istediğimiz kötü bir hatıranız var mı?

4. Eşinizi ya da kendinizi diğer insanlarla kıyaslar mısınız?

5. Şimdiki zamanın gelinleri, kızları ile kendinizi kıyasladığımızda ne hissediyorsunuz?

6. Kızınıza ya da gelininize tembihiniz nedir?

EK-2: Etik Kurul İzin Belgesi

Evrak Tarih ve Sayısı: 04.07.2022-55490

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU

Toplantı Tarihi: 01.07.2022	Toplantı Sayısı: 9	Karar Sayısı: 54
<p>Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, Kurul Başkanı Prof. Dr. Ekrem ALMAZ başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.</p> <p>KARAR-23: Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nün 15.06.2022 tarihli ve 52494 sayılı yazısı okundu ve ekleri incelendi.</p> <p>Yapılan incelemeler sonucunda; Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü danışmanlığı Dr. Öğr. Üyesi Rukiye SATILMIŞ tarafından yürütülen Sosyoloji Ana Bilim Dalı 2020218005 numaralı tezli yüksek lisans öğrencisi Havva AYDEMİR'in "Yaşlı Kadın Anlatılarında "Kadınlık" İnşası: Zor Hayatın Kadınları" konulu tez çalışması Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından uygun görülmüş olup, durumun Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne bildirilmesine,</p> <p>Oy birliği ile karar verildi.</p>		
BAŞKAN (e-İmzalıdır) Prof. Dr. Ekrem ALMAZ Kurul Başkanı		
ÜYE (e-İmzalıdır) Doç. Dr. Zekeriya CAM Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi	ÜYE (e-İmzalıdır) Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM İslami İlimler Fakültesi Öğr. Üyesi	ÜYE (e-İmzalıdır) Doç. Dr. Bünyamin SARIKAYA Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi
ÜYE (İzinli) Doç. Dr. Canan DEMİR YILDIZ Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi	ÜYE (e-İmzalıdır) Doç. Dr. Fuat KORKMAZER SBF Öğr. Üyesi	ÜYE (e-İmzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ÇİFTÇİ Sağlık Hizmetleri MYO Öğr. Üyesi
ÜYE (e-İmzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Halil ALKAN SBF Öğr. Üyesi	ÜYE (e-İmzalıdır) Dr. Öğr. Üyesi Atike YILMAZ Spor Bilimleri Fakültesi Öğr. Üyesi	

1 / 1

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Evrak sorgulaması: <https://ebys.alparslan.edu.tr/en/Vision/Dogrula/BSD4N8Z2N2> adresinden yapılabilir.

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULU DEĞERLENDİRME FORMU

Araştırmanın Başlığı:	"Yaşlı Kadın Anlatılarında "Kadınlık" İnşası: Zor Hayatın Kadınları" adlı çalışma.
Başvuru Formunun Etik Kurula geldiği tarih:	15.06.2022
Başvuru Formunun Etik Kurulda incelendiği tarih:	01.07.2022
Karar tarihi	01.07.2022

SONUÇ

1.	☒ Kabul
2.	☐ Düzeltme gereklidir: Etik sorun olabilecek sorular/maddeler, süreçler ya da unsurlar bulunmaktadır. Açıklama:
3.	☐ Red Gerekeçe, Görüş, Tavsiye ve Açıklamalar:

Başvuru dosyasının incelenmesinde hazır bulunan ve araştırmayla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi bulunmayan Etik Kurul başkan ve üyelerinin ad soyad ve imzaları.

Başkan
(e-İmzalıdır)
Prof. Dr. Ekrem ALMAZ

Oye
(e-İmzalıdır)
Doç. Dr. Zekeriya ÇAM

Oye
(e-İmzalıdır)
Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM

Oye
(e-İmzalıdır)
Doç. Dr. Bünyamin SARIKAYA

Oye
(İznilidir)
Doç. Dr. Canan DEMİR YILDIZ

Oye
(e-İmzalıdır)
Doç. Dr. Fuat KORKMAZER

Oye
(e-İmzalıdır)
Dr. Öğr. Üyesi Necmettin ÇİFTÇİ

Oye
(e-İmzalıdır)
Dr. Öğr. Üyesi Halil ALKAN

Oye
(e-İmzalıdır)
Dr. Öğr. Üyesi Atike YILMAZ